

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΑΖΑΡΑΚΗ ΣΜΑΡΑΓΔΑ – ΣΤΡΕΒΙΝΑ ΜΑΡΙΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΚΩΤΣΑΚΗ ΑΜΑΛΙΑ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΣΕ ΓΕΥΜΑ

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2014

Περιεχόμενα

Εισαγωγή

Βιβλιογραφική ανασκόπηση
Μέθοδος
Υπόθεση εργασίας
Ερευνητικά ερωτήματα

Κεφάλαιο πρώτο: Η τραπεζαρία στην παραδοσιακή κατοικία (1830-1880)

Η οργάνωση της τραπεζαρίας στην παραδοσιακή κατοικία στην Αττική
Κατοικίες της λαϊκής αγροτικής τάξης
Η πρώτη περίοδος ανοικοδόμησης στην Αθήνα κατά την Οθωνική περίοδο
Η τραπεζαρία με την εισαγωγή των γερμανικών προτύπων στην ελληνική παραδοσιακή κατοικία

Κεφάλαιο δεύτερο: Ο χώρος της τραπεζαρίας κατά τη περίοδο από το 1880 έως το 1910 Η εμφάνιση της αστικής τάξης

Η οργάνωση του χώρου της τραπεζαρίας
Η τραπεζαρία στα αστικά μέγαρα
Η τραπεζαρία στην αθηναϊκή νεοκλασική κατοικία
Η τραπεζαρία κατά την όψιμη περίοδο του κλασικισμού
Η τραπεζαρία στην αθηναϊκή νεοκλασική πολυκατοικία
Συμπεράσματα

Κεφάλαιο τρίτο: Η τραπεζαρία στην Αθήνα του μεσοπολέμου (1900-1940)

3.A. Η εισαγωγή των γαλλικών προτύπων στην Ελλάδα και η επιρροή τους στο χώρο της τραπεζαρίας

3.B. Η εξέλιξη της τραπεζαρίας στους διάφορους τύπους κατοίκησης στη μεσοπολεμική Αθήνα, 1920-1940

Η τραπεζαρία στη μονοκατοικία την δεκαετία του 1920

Η τραπεζαρία στην πολυκατοικία την δεκαετία του 1920

Συμπεράσματα

Η τραπεζαρία στη μονοκατοικία την δεκαετία του 1930

Η τραπεζαρία στην πολυκατοικία την δεκαετία του 1930

Η τραπεζαρία στην προσφυγική κατοικία του 1930

Συμπεράσματα

Κεφάλαιο τέταρτο: Η εξέλιξη της τραπεζαρίας στους διάφορους τύπους κατοίκησης στη μεταπολεμική Αθήνα, στις δεκαετίες 1950-1970

Η οργάνωση του χώρου

Η τραπεζαρία στα σπίτια της μικρομεσαίας αστικής τάξης, μέσα από τη ματιά των κινηματογραφικών ταινιών του 1950- 1960

Η τραπεζαρία στις μεταπολεμικές μεσοαστικές και μεγαλοαστικές κατοικίες των δεκαετιών 1950-1970

Συμπεράσματα

Κεφάλαιο πέμπτο: Ο χώρος της τραπεζαρίας από τη δεκαετία του 1980 μέχρι και σήμερα

Η οργάνωση του χώρου

Η τραπεζαρία στις μεσοαστικές και μεγαλοαστικές κατοικίες των δεκαετιών 1980 μέχρι και σήμερα

Συμπεράσματα

Αντί Επιλόγου

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη εκπονείται στο πλαίσιο των σπουδών στη σχολή των Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης και αποτελεί την ερευνητική εργασία του τελευταίου έτους.

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνεται και εξελίσσεται ο χώρος της τραπεζαρίας ως μέρος της κατοικίας, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι και σήμερα, στην περιοχή των Αθηνών, σε σχέση με τα κοινωνικά πρότυπα και τις ανάγκες που προκύπτουν στην εκάστοτε χρονική περίοδο. Ο ιδιαίτερος αυτός χώρος του σπιτιού θεωρείται και αντιμετωπίζεται ως εξόχως σημαντικός, καθώς βρίσκεται σε πλήρη εξάρτηση με τον θεσμό της οικογένειας, την καθημερινότητα, τις ενδοοικογενειακές σχέσεις, καθώς και την κοινωνική ζωή της οικογένειας.

Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, επιλέχθηκαν κατοικίες στην ευρύτερη περιοχή των Αθηνών, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι και σήμερα δεδομένου ότι η Αθήνα αποτελεί κατάλληλο ερευνητικό πεδίο ως αντιπροσωπευτικό δείγμα άστεως στην Ελλάδα, καθώς διαθέτει εκτενές πλαίσιο ανάλυσης της κοινωνίας και αποτύπωσης των αρχιτεκτονικών τάσεων σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζεται.

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Ειδικώς μελέτη για τον χώρο της τραπεζαρίας και τον τρόπο που αυτός επηρεάζεται από τις κοινωνικές συνθήκες δεν υπάρχει. Προκειμένου να διεκπαιρωθεί η παρούσα εργασία αναζητήθηκε βιβλιογραφία στην οποία, παράλληλα με την αρχιτεκτονική απεικόνιση της κατοικίας, λαμβάνονται υπ' όψιν στοιχεία για την κοινωνία της εκάστοτε εποχής. Το σύνολο των πληροφοριών που συλλέχτηκε οδήγησε σε αντίστοιχες παρατηρήσεις σχετικά με τον χώρο της τραπεζαρίας και τη σημασία του.

Ο κύριος κορμός της έρευνας στηρίζεται σε έξι βασικές βιβλιογραφικές πηγές. Αρχικά, κρίθηκε σκόπιμο να μελετηθεί η ελληνική λαϊκή κουλτούρα σε σχέση με τη λειτουργία της κατοικίας, υλικό το οποίο βρέθηκε σε δύο κύριες πηγές, «Το καμαρόσπιτο της Αττικής» της Δημητσάντου- Κρεμέζη Αικατερίνης και «Τα παλιά αθηναϊκά σπίτια» του Άρη Κωνσταντίδη. Στη συνέχεια αναζητήθηκε η προσαρμογή της στα δυτικά πρότυπα μέσα από την «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875-1925» του Μάνου Γ. Μπίρη, το «L' invention de l' habitation moderne 1880-1914» της Monique Elleb και το βιβλίο «Αλέξανδρος Νικολούδης 1974-1944» της Αμαλίας Κωτσάκη. Τέλος, μέσα από την «Μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα» του Δημήτρη Φιλλιπίδη, αντλήθηκαν πληροφορίες σχετικά με την ελληνική αρχιτεκτονική και τις συνθήκες της σύγχρονης κοινωνίας, οι οποίες μελετήθηκαν σε κατόψεις κατοικιών που συλλέχθηκαν από αρχιτεκτονικά περιοδικά.

Μέθοδος

A) Μέθοδος συλλογής στοιχείων

Η μέθοδος συλλογής στοιχείων, όπως αναφέρθηκε, είναι βιβλιογραφική αλλά και διαδικτυακή. Το ερευνητικό υλικό αποτελούν κατόψεις κατοικιών μέσα από τις οποίες γίνεται ανάγνωση του χώρου της τραπεζαρίας και καταγραφή παρατηρήσεων σχετικά με τη θέση της, τη σχέση της με τους υπόλοιπους χώρους της κατοικίας και την εξέλιξή της

B) Ερμηνευτική μέθοδος

Στην παρούσα διάλεξη, συναναλύεται η αρχιτεκτονική της κατοικίας, με επίκεντρο τον χώρο της τραπεζαρίας, μαζί με τις διαφορετικές ανα περίοδο κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώνουν την οικογενειακή και κοινωνική ζωή. Διερευνώνται κατοικίες, από το 1830 μέχρι και σήμερα στην πόλη των Αθηνών, που αντιπροσωπεύουν όλες τις κοινωνιοοικονομικές τάξεις και ταξινομούνται χρονικά. Ο διαχωρισμός που επιλέγεται, διακρίνεται στις παρακάτω περιόδους, διότι σηματοδοτούν αλλαγές στην κοινωνική διαστρωμάτωση των Αθηνών, οι οποίες επηρεάζουν τον αρχιτεκτονικό χώρο της κατοικίας στο εκάστοτε χρονικό πλαίσιο που εξετάζεται.

Διακρίνονται, λοιπόν, οι παρακάτω χρονικές περίοδοι:

A) Από το 1830 μέχρι το 1880 - Η παραδοσιακή κοινωνία

B) Από το 1880 μέχρι το 1900 - Εμφάνιση της αστικής τάξης

Γ) Περίοδος μεσοπολέμου - Ενδυνάμωση της αστικής τάξης και εισαγωγή ξένων προτύπων

Γα. Τα γαλλικά πρότυπα

Γβ. Τα νεωτερικά πρότυπα

Δ) Δεκαετίες 1950-1960 -1970. Αστικοποίηση

Ε) Δεκαετίες 1980 έως σήμερα. Θεμελιακή αλλαγή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης

Υπόθεση εργασίας

Η κατοικία δεν είναι μία απρόσωπη κατασκευή, αλλά εκφράζει τον τρόπο ζωής και τις κοινωνικές σχέσεις των κατοίκων της. Οι σχέσεις αυτές δεν αποτυπώνονται μόνο στο αρχιτεκτονικό σχέδιο, αλλά και στην οργάνωση του χώρου, που πολλές φορές βρίσκεται στην κρίση του εκάστοτε ιδιοκτήτη. Η επιλογή του χώρου της τραπεζαρίας προκύπτει από την ιδιαιτερότητα της σε σχέση με τους υπόλοιπους χώρους της οικίας, δεδομένου ότι αποτελεί τον κατεξοχήν τόπο συγκέντρωσης και έκφρασης ιδεών και απόψεων, που αποτυπώνουν τους κοινωνικούς κώδικες κάθε περιόδου.

Η τραπεζαρία είναι ο κύριος χώρος συνάθροισης της οικογένειας αλλά και των συνδετημών σε γεύματα κοινωνικής συναναστροφής. Ως ιδιωτικός χώρος, φιλοξενεί τις βασικές καθημερινές δραστηριότητες, ενώ ταυτόχρονα συμβολίζει την οικογενειακή ενότητα. Στον αντίποδα αυτού, δεν παύει να είναι ταυτόχρονα συνυφασμένη με την ανάγκη για κοινωνική προβολή, καθώς ο πλούτος της, συνοδευόμενος από ένα πλήθος κανόνων συμπεριφοράς που διέπουν τη διαδικασία του φαγητού, ανέκαθεν αποτελούσε τεκμήριο της κοινωνικής τάξης και της οικονομικής ευμάρειας.

Στο «συμβούλιο» της τραπεζαρίας τα μέλη που την απαρτίζουν μαθαίνουν μία σειρά από κοινωνικούς κώδικες για την διασφάλιση της «τάξης».¹ Συμβάσεις που εξασφαλίζουν τις πρέπουσες αποστάσεις, τους καλούς τρόπους συμπεριφοράς και τις ιεραρχίες μέσα στο σπίτι, πράγμα που προάγει και διαμορφώνει τον πολιτισμό και την παιδεία των ατόμων. Επανατοποθετείται ο διάλογος και η επικοινωνία, χαρακτηριστικό που έχει εκλείψει από τη σύγχρονη οικογένεια, με μοναδικό σκοπό τη σύσφιξη των οικογενειακών δεσμών, καθώς και την ενδυνάμωση του αισθήματος της αλληλεγγύης. Τα άτομα ανταλλάσσουν ιδέες, απόψεις, τυχόν προβληματισμούς, σχέδια για το μέλλον, έχοντας μοναδική αναφορά την εκτίμηση και τον σεβασμό.

Επιπροσθέτως, η ελληνική κουλτούρα σχετίζεται άρρηκτα με την έννοια της φιλοξενίας η οποία εκφράζεται μέσω της διαδικασίας του φαγητού. Η τραπεζαρία με την έννοια της παράθεσης γευμάτων επίσημων και μη, λειτουργεί ως πρωτεύουσα αιτία πρόσκλησης φίλων και γνωστών, ενώ ταυτόχρονα γίνεται ο κύριος πόλος για την αποδοχή της πρόσκλησης. Η θετική ανταπόκριση επισφραγίζεται κατά τη διάρκεια του γεύματος, όπου οι καλεσμένοι αναγνωρίζουν την πρόθεση του οικοδεσπότη να τους ευχαριστήσει και να μοιραστεί μαζί τους τα αγαθά του.

---

¹ Μέμος Φιλιππίδης, «Η κουλτούρα της τραπεζαρίας», Άρθρο από την εφημερίδα «Το Βήμα», 2000.

Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να απαντήσει είναι:

Α. Ποια ήταν η σημαντικότερη αλλαγή στον χώρο της τραπεζαρίας κατά τη διάρκεια της περιόδου που διερευνάται; Πώς εντοπίζεται αρχιτεκτονικά και πώς αυτό ερμηνεύεται;

Β. Ποια εποχή η τραπεζαρία αποκτά τον σημαντικότερο ρόλο στη δομή της κατοικίας; Ποια αρχιτεκτονική έκφραση τον απέδωσε και πώς αυτό ερμηνεύεται;

Γ. Πώς εκφράζεται χωρικά και κοινωνικά η μετάβαση απο τον αγροτικό- παραδοσιακό στον αστικό χαρακτήρα της τραπεζαρίας;

Δ. Εντοπίζονται διαφορές μεταξύ διαμερισμάτων- μονοκατοικιών της ίδιας χρονικής περιόδου; Αν ναι, σε ποια εποχή είναι εντονότερες και γιατί;

Ε. Εντοπίζονται διαφορές στον χώρο της τραπεζαρίας ως αποτέλεσμα ταξικής διαφοροποίησης;

ΣΤ. Υπάρχουν στοιχεία που αποδυναμώνουν τη χρήση της τραπεζαρίας κατά την περίοδο που εξετάζεται; Αν ναι, σε ποια εποχή εντοπίζονται και πως αυτά εκφράζονται;

Ζ. Υπάρχουν σταθερά στοιχεία καθόλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε;

Κεφάλαιο Πρώτο: Η τραπεζαρία στην παραδοσιακή κατοικία (1830-1880)

Η οργάνωση της τραπεζαρίας στην παραδοσιακή κατοικία στην Αττική

Στην παραδοσιακή ελληνική κατοικία η διάταξη των χώρων, καθώς και η οργάνωση των λειτουργιών τους σχηματοποιούνται σύμφωνα με τη σχέση των ανθρώπων μεταξύ τους, με των ζώων τους, καθώς και με τη γη τους. Επομένως, η διαμόρφωση των χώρων του σπιτιού, καθορίζεται άμεσα από την οικονομική και ταξική θέση κάθε ιδιοκτήτη. Οι τύποι των σπιτιών που συναντώνται είναι οι εξής, το ισόγειο (μονόχωρο, δίχωρο, καμαρόσπιτο) και το διώροφο σπίτι.

Ο χώρος εστίασης (τραπεζαρία), σε όλους τους τύπους τοποθετούνταν στο ισόγειο της οικίας και αποτελούσε τη βασική λειτουργία του σπιτιού στην καθημερινότητα της οικογένειας. Το πάτωμα στρωνόταν με κουρασάνι ή φαρδιές σανίδες και σ' αυτό άναβε παλαιότερα η φωτιά, ελεύθερη τριγύρω, χωρίς καπνοδόχο. Έτρωγαν σε ένα χαμηλό τραπέζι, «στρογγυλό», όλοι από το ίδιο σκέυος.² Προφανώς η έννοια της εστίας δεν αντικατοπτρίζει την τραπεζαρία ως αρχιτεκτονικό χώρο όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, αλλά ως ένα κοινωνικό φαινόμενο. Δεν αποτελεί απλώς ένα χώρο όπου οι άνθρωποι μαγειρεύουν και ζεσταίνονται, αλλά συμβολίζει την ενότητα της οικογένειας και την φιλοξενία.

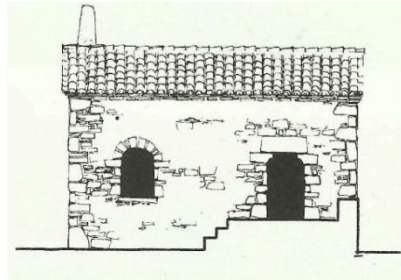
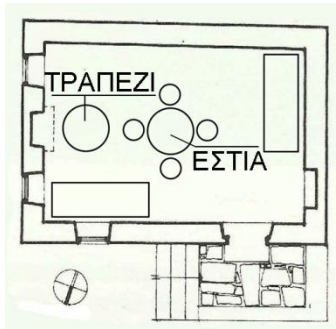
---

² Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, «Το Καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, Μέρος Α.2, σελ. 27

Κατοικίες της λαϊκής αγροτικής τάξης

A.1 Το ισόγειο μονόσπιτο

Το ισόγειο μονόσπιτο περιλαμβάνει ένα μόνο δωμάτιο στο οποίο τοποθετούνται όλες οι λειτουργίες, με το τραπέζι εστίασης να καταλαμβάνει την κεντρική θέση για τη συγκέντρωση της οικογένειας.

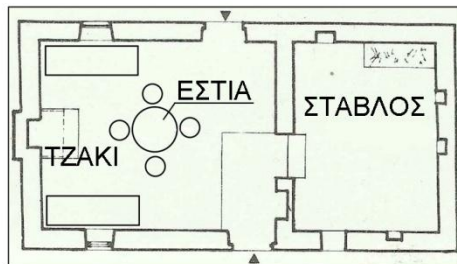

1. Κάτοψη μονόχωρης κατοικίας

2. Όψη μονόχωρης κατοικίας

A.2. Το ισόγειο δίχωρο σπίτι

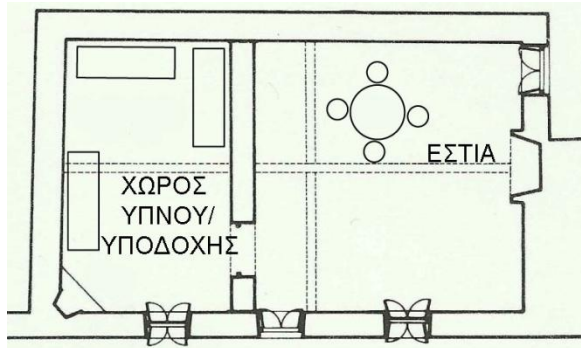
Το ισόγειο δίχωρο σπίτι αποτελεί έναν πιο εξελιγμένο τύπο και δημιουργείται εξαιτίας της ανάγκης τοποθέτησης επιπλέον λειτουργιών (στάβλος). Η εστία παραμένει στο βασικό δωμάτιο και η ύπαρξη του τζακιού, πέρα από τη θέρμανση χρησιμεύει και στο μαγείρεμα του φαγητού.

3. Κάτοψη δίχωρης κατοικίας με διαχωρισμό του στάβλου.

Παράδειγμα δίκωρης κατοικίας με διαχωρισμό της εστίας

Η βασική κατοικία διαιρείται σε δύο δωμάτια. Παρατηρείται πως, σταδιακά, ο χώρος του φαγητού (τραπεζαρία) διαχωρίζεται από τον χώρο της υποδοχής και του ύπνου και αποκτά περισσότερο ιδιωτική και οικογενειακή, αυτόνομη λειτουργία.

4. Κάτοψη

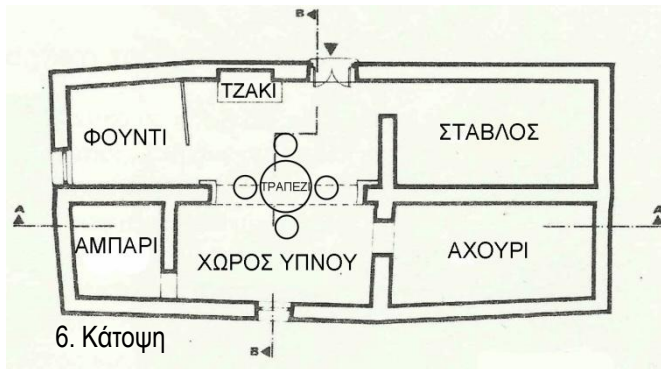

5. Άποψη της τραπεζαρίας

A.3. Το καμαρόσπιτο

Η διάταξη του χώρου στο καμαρόσπιτο δεν διαφέρει από αυτή του απλού μονόσπιτου, η ύπαρξη, όμως, του τοίχου που περιέχει την καμάρα, πολλαπλασιάζει τις δυνατότητες διευθέτησης και αυτονομίας των διάφορων λειτουργιών.³ Στο κέντρο του δωματίου με την καμάρα τοποθετείται το στρογγυλό τραπέζι του φαγητού, όπως και στο απλό μονόσπιτο. Η διαφορά ωστόσο έγκειται στο ότι για πρώτη φορά η κουζίνα οργανώνεται σε μία από τις γωνιές της κατοικίας, ονομαζόμενες ως φούντια, η οποία συνδέεται άμεσα με το κεντρικό δωμάτιο.

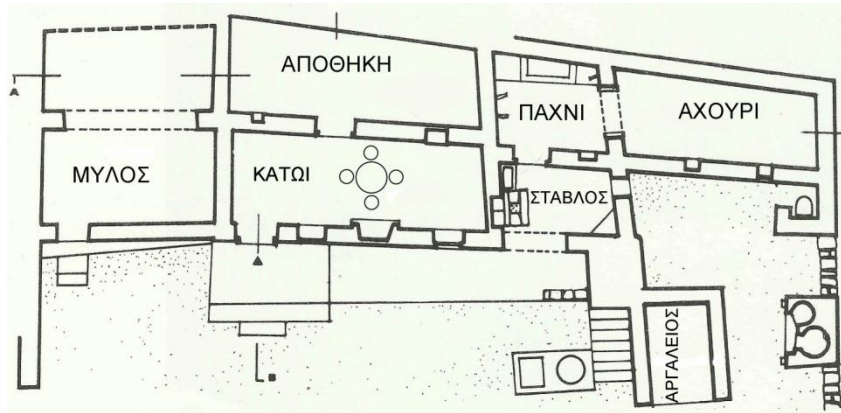

7. Φωτογραφία

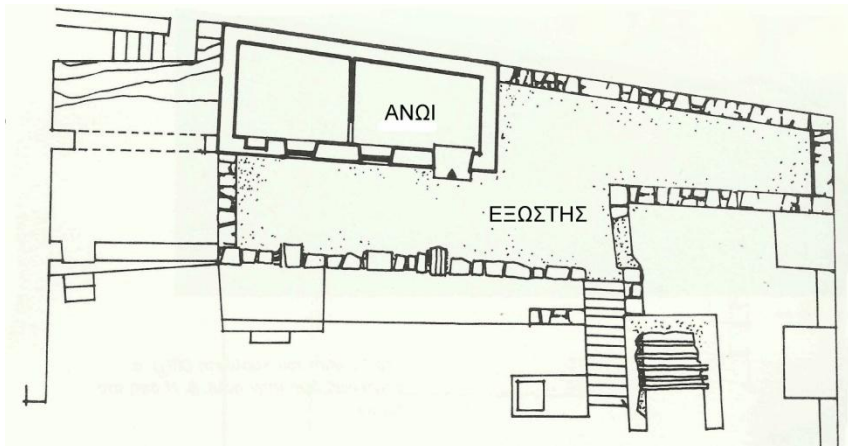
B. Το διώροφο κτίσμα

Το διώροφο κτίσμα επιλέγεται κυρίως από τις ανώτερες οικονομικές λαϊκές τάξεις. Αποτελείται από δύο πλήρεις ορόφους, στους οποίους κατανέμονται οι βασικές λειτουργίες. Στον όροφο τοποθετείται η κυρίως κατοικία με τον χώρο υποδοχής και ύπνου. Στο ισόγειο του σπιτιού βρίσκεται ο χώρος της τραπεζαρίας που αποτελεί τον βασικό χώρο δράσης της οικογένειας και παραμένει «κλειστός» προς τους επισκέπτες, προστατεύοντας την έννοια της οικογενειακής ζωής.

³ Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, «Το Καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, Μέρος Α.4, σελ. 77.

8. Κάτοψη ισογείου

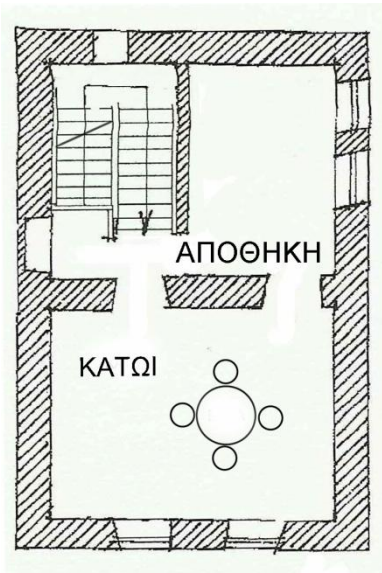

9. Κάτοψη ορόφου

Η πρώτη περίοδος ανοικοδόμησης στην Αθήνα κατά την Οθωνική περίοδο

Μετά την εγκατάσταση του Όθωνα (1834) στην Ελλάδα, ακολουθεί μια διαδικασία έντονης ανοικοδόμησης. Στην κατοικία, ποιοτικά δείγματα της αρχιτεκτονικής της εποχής εντοπίζονται στις μονοκατοικίες των πλουσίων, ενώ η πλειοψηφία των νεόκτιστων σπιτιών υπηρετεί την εξασφάλιση ορισμένων δωματίων και στοιχειωδών κοινόχρηστων χώρων για τη διαβίωση των νέων κατοίκων.⁴ Οι κατόψεις των κατοικιών χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, τον κλειστό και τον ανοιχτό τύπο κάτοψης. Και στους δύο τύπους η οργάνωση των χώρων παραμένει η ίδια. Στο ανώι τοποθετούνται οι χώροι υποδοχής και ύπνου, ενώ στο κατώι συναντώνται οι καθημερινοί χώροι και η τραπεζαρία, η οποία αντιμετωπίζεται πάντα ως ιδιωτικός βοηθητικός χώρος για την οικογένεια και όχι ως αρχιτεκτονικός χώρος που χρήζει διαφοροποίησης και προσοχής.

Παράδειγμα της κατοικίας του στρατηγού Richard Church (κλειστού τύπου κάτοψη)

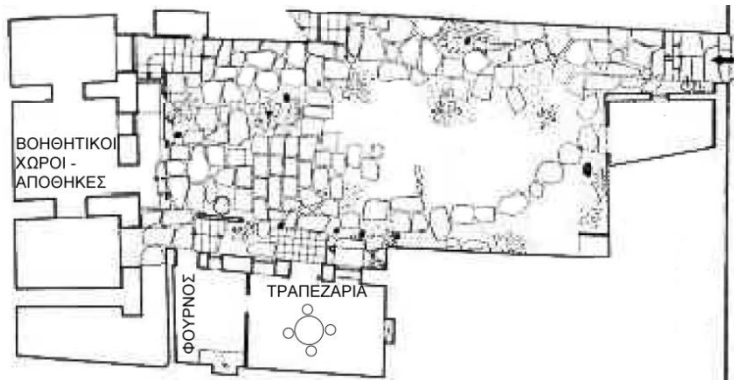
10. Κάτοψη ισογείου

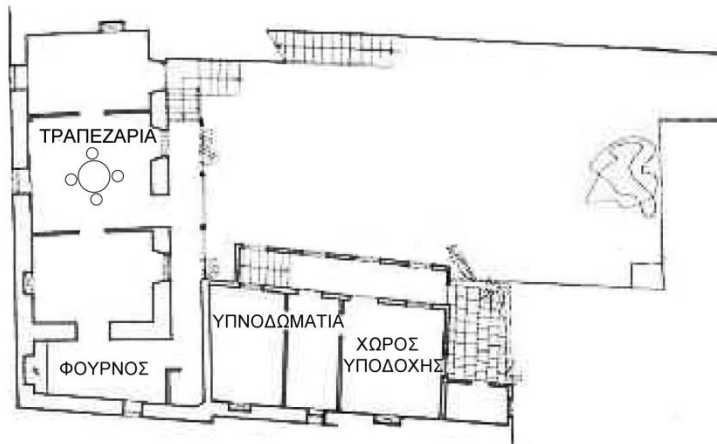
11. Κάτοψη ορόφου

⁴ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925» Κεφάλαιο IV, σελ. 40

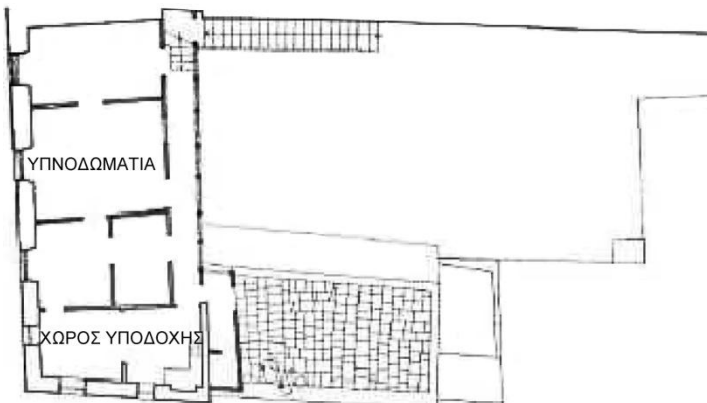
Λαϊκό συγκρότημα κατοικιών στην οδό Τριπόδων στην Πλάκα (ανοιχτού τύπου κάτοψη)

17. Κάτοψη ισογείου

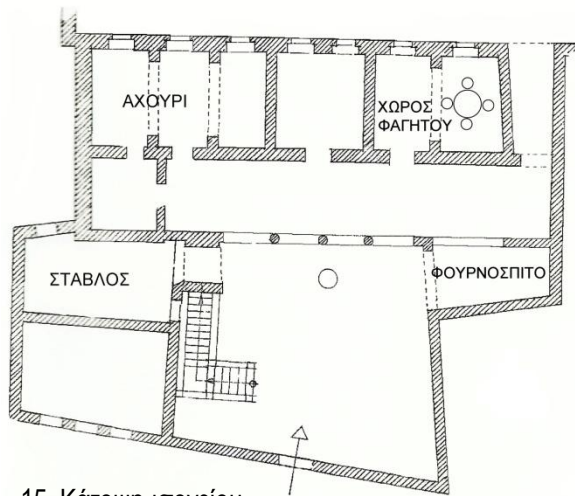

18. Κάτοψη ορόφου

19. Κάτοψη 2^{ου} ορόφου

Παράδειγμα αρχοντικού στην Οδό Αδριανού (ανοιχτού τύπου κάτοψη, πυρήνας παλαιότερος, η απεικονιζόμενη μορφή χρονολογείται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα)

15. Κάτοψη ισογείου

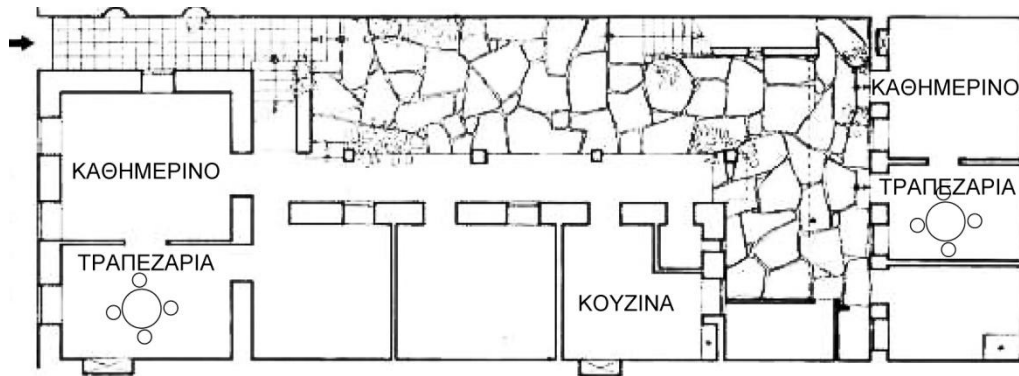

16. Κάτοψη ορόφου

Η τραπεζαρία με την εισαγωγή των γερμανικών προτύπων στην ελληνική παραδοσιακή κατοικία

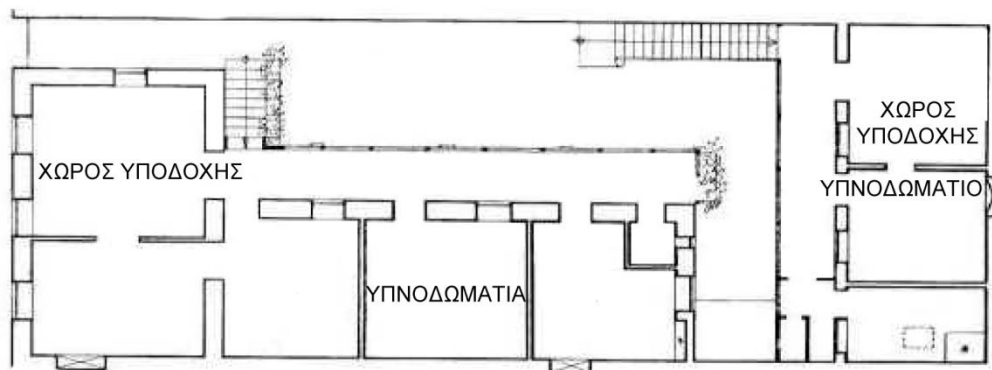
Ο κυρίαρχος τύπος κάτοψης, αρχίζει να μεταβάλλεται σε μία πιο ορθολογική, συμμετρική χωρική συγκρότηση, ενσωματώνοντας τα νέα βαυαρικά κλασικιστικά πρότυπα.⁵ Η νέα στοιχειώδης συμμετρική οργάνωση, στα αρχικά στάδια, δεν διαφέρει από το γνωστό παραδοσιακό σχήμα, (κατώ-ανώ). Σύντομα, όμως, η ανερχόμενη μεσοαστική τάξη με σκοπό την ταξική της ανέλιξη οδηγεί στο διαχωρισμό των κοινόχρηστων δωματίων. Αποτέλεσμα αυτού, είναι να συναντώνται κατόψεις όπου ο χώρος της τραπεζαρίας διαχωρίζεται από τους βοηθητικούς και ενώνεται με έναν άλλο λίγο μεγαλύτερο, που ονομάζεται καθημερινό και χρησιμοποιείται σαν το σημερινό σαλόνι, αποκλειστικά από την οικογένεια.

Παράδειγμα μεταβατικής κατοικίας με καθημερινό στην οδό Μαυρομιχάλη στη Νεάπολη Εξαρχείων:

17. Κάτοψη ισογείου

⁵ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925» Κεφάλαιο IV, σελ. 46

18. Κάτοψη ορόφου

Κεφάλαιο δεύτερο: Ο χώρος της τραπεζαρίας κατά τη περίοδο από το 1880 έως το 1910

Η εμφάνιση της αστικής τάξης

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα γίνεται ευδιάκριτη η υποταγή του συστήματος κάτοψης - όψης στις γεωμετρικές αρχές του κλασικισμού και εκφράζεται από έναν βασικό τύπο κατοικίας, κύρια στοιχεία του οποίου είναι ο κυβικός κλειστός όγκος και η τριμερής κάτοψη. Διακρίνεται μία απλή συμμετρική διάταξη με χαρακτηριστικό το κεντρικό χωλ στο ισόγειο και πλάγιες αίθουσες υποδοχής ή γραφείων. Η διάρθρωση της όψης είναι ανάλογη της συγκρότησης της κάτοψης και η όλη σύνθεση διέπεται από αυστηρή συμμετρία.

Στα μεγαλοαστικά και μεσοαστικά σπίτια η τραπεζαρία διαχωρίζεται από τους βοηθητικούς χώρους και εντάσσεται στους χώρους υποδοχής και κοινωνικής προβολής μαζί με το σαλόνι. Σε όλη την κλασική περίοδο αλλά και μετέπειτα δεν θα συσχετιστεί με την κουζίνα, η οποία αποτελεί βοηθητικό χώρο και τοποθετείται στο βάθος της κατοικίας μακριά από τα αδιάκριτα βλέμματα των επισκεπτών. Ο διαχωρισμός των δύο αυτών χώρων οφείλεται στην αυστηρή μορφολογική γεωμετρία με την οποία αντιμετωπίζουν οι αρχιτέκτονες τα κτίρια, με αποτέλεσμα να παραμερίζεται η ορθολογική λειτουργική διάταξη των δωματίων.⁶ Εκτός από τους χώρους υποδοχής που καθρεπτίζουν την κοινωνική τάξη του ιδιοκτήτη και πρέπει να βρίσκονται στο επίκεντρο της προσοχής με μία ενιαία διακοσμητική και αρχιτεκτονική αντιμετώπιση, τα υπόλοιπα δωμάτια αποτελούν βοηθητικούς χώρους και πολλές φορές παραμελούνται.

Στο νεοκλασικισμό είναι αρκετά ελεύθερη η τοποθέτηση των λειτουργιών μέσα στην κάτοψη και ο εκάστοτε ιδιοκτήτης αποφασίζει τον προσδιορισμό τους. Υπάρχει πάντα μία κοινή λογική, αλλά όλοι οι χώροι αντιμετωπίζονται ως «δωμάτια». Απόρροια αυτού είναι, ο χώρος της τραπεζαρίας να μην έχει κάποια σταθερή θέση. Στις περισσότερες περιπτώσεις εντάσσεται στους χώρους κοινωνικής προβολής μαζί με το σαλόνι και σπανιότερα, σε χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις, συναντάται ως δευτερεύων χώρος, τοποθετημένος στο βάθος της κάτοψης στην πλευρά του ακάλυπτου.

---

⁶ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925» Κεφάλαιο IV, σελ. 54

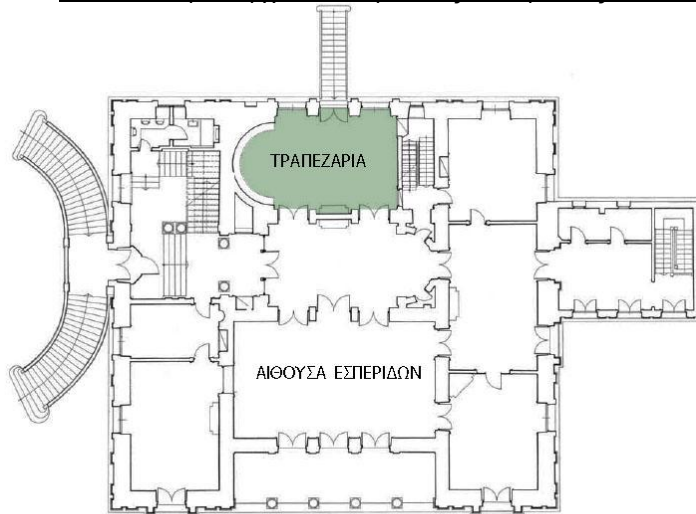

Τέλος, ένας χώρος που επιλέγεται να τοποθετηθεί η τραπεζαρία από τους ιδιοκτήτες των κατοικιών είναι το χωλ, το οποίο διοχετεύει την πρόσβαση στα κύρια δωμάτια και πρωτοεμφανίζεται την όψιμη περίοδο, αντικαθιστώντας τον σκοτεινό και στενόμακρο διάδρομο. Η τοποθέτηση αυτή υποδηλώνει πως η τραπεζαρία χρησιμοποιείται ως ένας βασικός χώρος για την ανάδειξη της τάξης και της οικονομικής επιφάνειας των ιδιοκτητών αφού βρίσκεται στο προσκήνιο, δίνοντας την πρώτη εικόνα του εσωτερικού της κατοικίας.

Η τραπεζαρία στα αστικά μέγαρα

Στις κατοικίες που απευθύνονται στην ανώτατη κοινωνική τάξη, είναι σύνηθες η τραπεζαρία να αντιμετωπίζεται ως χώρος υποδοχής με σημασία ίση με αυτή του σαλονιού. Αρχιτεκτονικά είναι ένας χώρος σαφώς ορισμένος και σταθερός, ενώ ο πλούσιος διάκοσμος που περικλείει υποδηλώνει την ταυτότητα χρήσης του. Στα αστικά μέγαρα της περιόδου αυτής συναντάται για πρώτη φορά η ανάγκη για επίδειξη της κοινωνικής επιφάνειας, η οποία εκφράζεται μέσα από τον πλούτο του χώρου και του διακόσμου, χαρακτηριστικό που δεν αφήνει ανεπηρέαστη την τραπεζαρία, όντας ένας χώρος κοινωνικής προβολής.

Ιλίου Μέλαθρον αρχιτέκτων Ερνέστος Τσίλερ, οδός Πανεπιστημίου (1878-1880)

19. Κάτοψη Μεγάρου

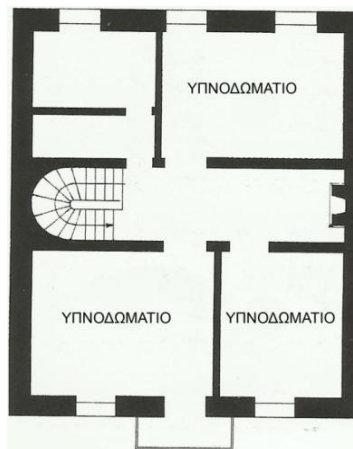
20. Άποψη του χώρου της τραπεζαρίας

Η τραπεζαρία στην ισόγεια αθηναϊκή νεοκλασική μονοκατοικία

Στις κατοικίες αυτές διαμορφωνόταν κατά κανόνα ένας φαρδύς διάδρομος που χώριζε σε δύο ίσα μέρη όλο το σπίτι⁷. Η τραπεζαρία συνήθως τοποθετούνταν σε συνέχεια με το σαλόνι, προς την πλευρά του ακάλυπτου, ενώ η ενοποίηση των δυο αυτών χώρων δημιουργούσε έναν ενιαίο χώρο υποδοχής. Μία άλλη περίπτωση διάταξης προέκυπτε με την τραπεζαρία να καταλαμβάνει το δωμάτιο στην πίσω πλευρά, όταν το δεύτερο δωμάτιο στην πρόσοψη επιλεγόταν για χώρος γραφείου.

21. Κάτοψη μικροαστικής νεοκλασικής ισόγειας μονοκατοικίας στην οδό Τήνου στην Κυψέλη (χρονολογείται γύρω στο 1900)

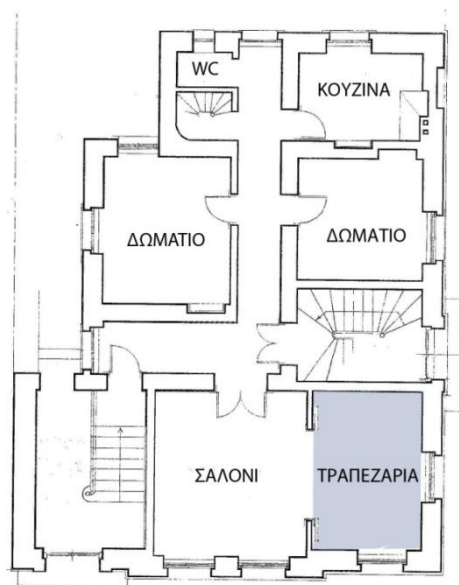
22, 23. Κάτοψη ισογείου και ορόφου αντίστοιχα μεσοαστικής μονοκατοικίας στην οδό Ηπείρου στο Μουσείο (οικοδόμημα της δεκαετίας του 1880, κατεδαφισμένο)

⁷ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925» Κεφάλαιο IV, σελ. 65.

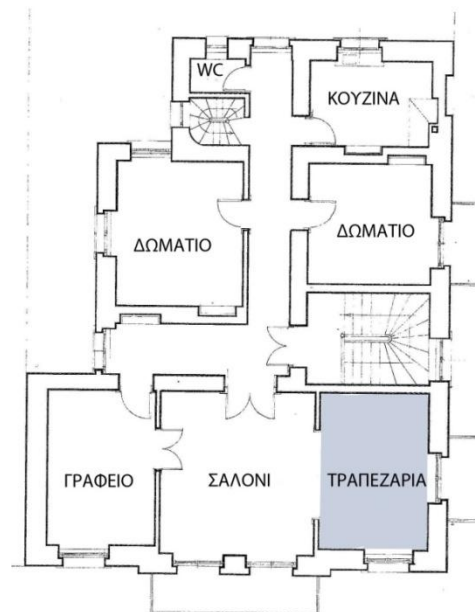
Η τραπεζαρία στην αθηναϊκή νεοκλασική διπλοκατοικία

Στις διώροφες κατοικίες η τραπεζαρία εντάσσεται στους χώρους υποδοχής, στα επίσημα δωμάτια της πρόσοψης. Στο ισόγειο συνήθως επικρατεί η παραδοσιακή τοποθέτηση της πλαϊνής ανεξάρτητης εισόδου για τη δεύτερη κατοικία⁸, με αποτέλεσμα οι χώροι υποδοχής να περιορίζονται και ο εκάστοτε ιδιοκτήτης να αποφασίζει αν σε συνέχεια με το σαλόνι θα τοποθετηθεί η τραπεζαρία ή το γραφείο, σε αντίθεση με τον όροφο όπου υπάρχει επάρκεια χώρου.

Παράδειγμα μεσοαστικής διπλοκατοικίας στη οδό Ιπποκράτους και Διδότου στη Νεάπολη Εξαρχείων, (οικοδόμημα των αρχών της δεκαετίας του 1880)

24. Κάτοψη ημιορόφου

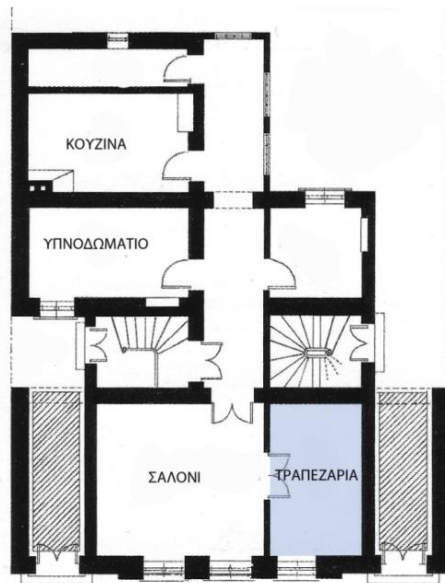
25. Κάτοψη ορόφου

⁸ Κώστας Η. Μπίρης «Αι Αθήναι από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα», εκδοτικός οίκος Μέλισσα, σελ.236.

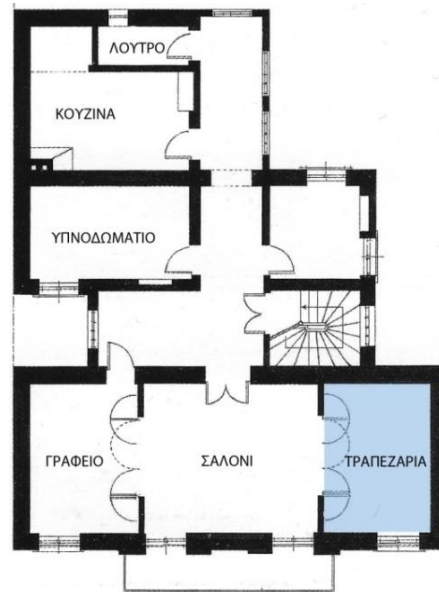
Η τραπεζαρία κατά την όψιμη περίοδο του κλασικισμού

Η διάρθρωση των χώρων δεν παρουσιάζει σημαντικές μεταβολές και η τραπεζαρία παραμένει στους χώρους υποδοχής. Μία βασική διαφορά που παρατηρείται είναι πως ο στενόμακρος διάδρομος εγκαταλείπεται και η κυκλοφορία οργανώνεται γύρω από ένα κεντρικό χωλ εισόδου. Αργότερα ο χώρος αυτός του χωλ μπορεί να φιλοξενεί την τραπεζαρία όταν τα δωμάτια υποδοχής δεν επαρκούν για όλες τις λειτουργίες.

Παράδειγμα της μεσοαστικής διπλοκατοικίας Κοκορόπουλου στην οδό Φυλής στην περιοχή Βικτώρια, (οικοδόμημα του 1890)

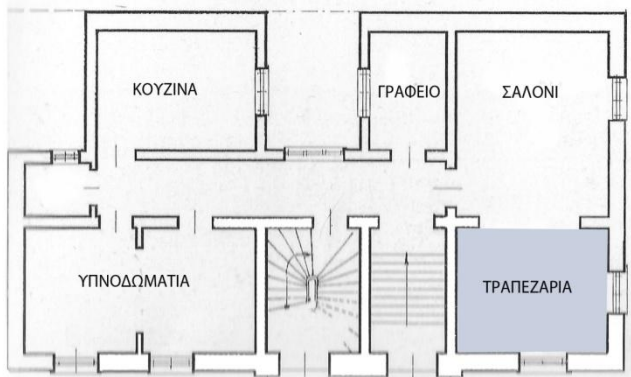

26. Κάτοψη ημιορόφου

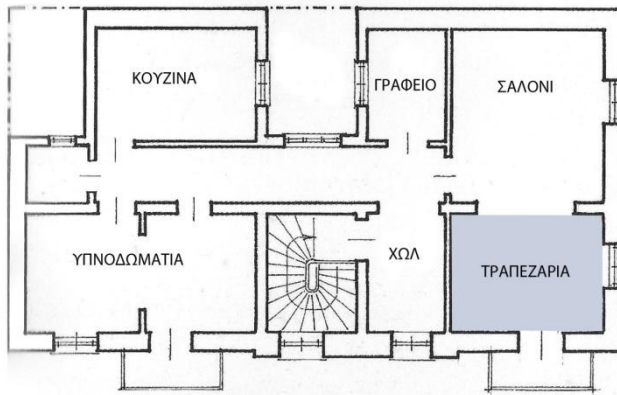

27. Κάτοψη ορόφου

Παράδειγμα μεσοαστικής διπλοκατοικίας στην οδό Μ. Προδρόμου και Ελπίδος στην πλατεία Βικτωρίας, (οικοδόμημα της δεκαετίας του 1890, σήμερα κατεδαφισμένο)

28. Κάτοψη ημιορόφου

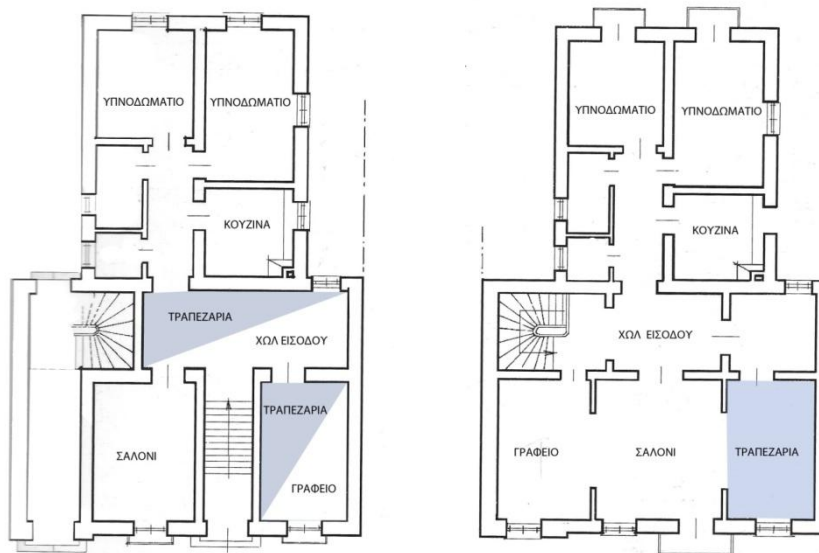
29. Κάτοψη ορόφου

Η τραπεζαρία στην αθηναϊκή νεοκλασική πολυκατοικία

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται αυξημένο ενδιαφέρον των μεσοαστικών στρωμάτων να στεγαστούν σε διαμερίσματα στην Αθήνα, πράγμα που οδήγησε στη δημιουργία πολυκατοικιών. Στις κατοικίες αυτές, καθιερώνεται ο χώρος του χωλ, με στόχο την αρμονική μετάβαση από το «κοινόχρηστο» περιβάλλον στο ιδιωτικό κέλυφος, με σκοπό την αύξηση της άνεσης και της πολυτέλειας των διαμερισμάτων. Η μεταβολή αυτή επηρεάζει αρκετά την τοποθέτηση της τραπεζαρίας διότι η επιμονή στον κατακορυφισμό του κλασικισμού οδηγεί στη συρρίκνωση του λειτουργικού χώρου στον πρώτο όροφο, λόγω της τοποθέτησης της εισόδου στο κέντρο της όψης.⁹

Οι χώροι υποδοχής αποτελούνται από δύο ανεξάρτητα δωμάτια, όπου το μεγαλύτερο καταλαμβάνει το σαλόνι, ενώ στο δεύτερο τοποθετείται η τραπεζαρία ή το γραφείο, το οποίο εκτός από αναγκαίο, λειτουργεί ως χώρος επίδειξης και πολυτέλειας. Στην περίπτωση αυτή η τραπεζαρία περιορίζεται στο χώρο του χωλ. Στα οροφδιαμερίσματα όπου οι χώροι είναι επαρκείς και αδιάσπαστοι, η τραπεζαρία τοποθετείται πάντα στην πρόσοψη, σε συνέχεια με το σαλόνι.

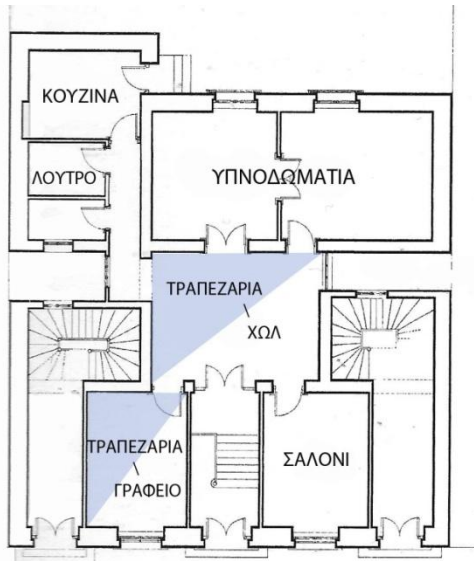
Παράδειγμα μεσοαστικής πολυκατοικίας στην οδό Ασκληπείου στη Νεάπολη Εξαρχείων, (οικοδόμημα του 1905, σήμερα κατεδαφισμένο)

30, 31. Κάτοψη ισογείου και ορόφου αντίστοιχα.

⁹ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925» Κεφάλαιο V, σελ. 83

Παράδειγμα μεσοαστικής πολυκατοικίας στην οδό Ασκληπείου στη Νεάπολη Εξαρχείων, (οικοδόμημα του 1905, σήμερα κατεδαφισμένη)

32. Κάτοψη ημιόροφου

33. Κάτοψη δεύτερου ορόφου

Συμπεράσματα

Κατά την περίοδο του βαυαρικού κλασικισμού οι αρχιτέκτονες περιορίζονται στη γεωμετρική και συμμετρική διάταξη των χώρων χωρίς να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στην ορθολογική και λειτουργική διάρθρωση των χώρων. Η ανάγκη για μια κατοικία η οποία αντικατοπτρίζει την κοινωνική θέση του ιδιοκτήτη και δεν εξυπηρετεί αποκλειστικά και μόνο τις λειτουργικές ανάγκες της οικογένειας, επέφερε, σημαντικές αλλαγές στην αντιμετώπιση της κάτοψης. Η τραπεζαρία διευρύνει το ρόλο της, συμβολίζει πλέον την κοινωνικοποίηση και τη φιλοξενία, ενθαρρύνοντας τον διάλογο και τη γνωριμία, πέρα από τα όρια της ενδοοικογενειακής ζωής. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αντιμετωπιστεί ως ο βασικότερος χώρος υποδοχής και θα επιλέγεται έναντι του σαλονιού στα σπίτια χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων όπου δεν υπάρχει οικονομική δυνατότητα δημιουργίας δύο δωματίων.

Κεφάλαιο τρίτο: Η τραπεζαρία στην Αθήνα του μεσοπολέμου (1900-1940)

3.Α. Η εισαγωγή των γαλλικών προτύπων στην Ελλάδα και η επιρροή τους στο χώρο της τραπεζαρίας

Η εισαγωγή των γαλλικών προτύπων κατοίκησης στην Αθήνα του 20^{ου} αιώνα, δείχνει να είναι άμεσα συνδεδεμένη με την κοινωνική άνοδο των μεσαίων στρωμάτων της πόλης και τις νέες απαιτήσεις στον τρόπο ζωής των κατοίκων. Η προσήλωση στους κοινωνικούς κώδικες ως σηματοδότηση της κοινωνικής τάξης περικλείει ένα σύνολο κανόνων συμπεριφοράς, οφείλει όμως ταυτόχρονα να αντικατοπτρίζεται και στον τρόπο διαμόρφωσης της κατοικίας. Οι Γάλλοι αρχιτέκτονες αφιερώνουν την προσοχή τους στην διαδικασία της υποδοχής και ο ρόλος της τραπεζαρίας ενδυναμώνεται ως χώρος κοινωνικής προβολής, καθώς ολοένα περισσότεροι οικοδεσπότες επιλέγουν να δέχονται εκεί τις επισκέψεις τους. Πρόκειται για το χώρο του σπιτιού που θα υποστεί την μεγαλύτερη εξέλιξη καθώς πέρα από την κοινωνική του υπόσταση, συνεχίζει να διατηρεί την οικογενειακή- πιο ιδιωτική του πλευρά.¹⁰

Μια βασική αλλαγή που εντοπίζεται στα αναπτύγματα των κατόψεων αυτής της περιόδου είναι ότι δίνεται βάση στην ορθολογική σύνδεση των χώρων μεταξύ τους και τη λειτουργική διάταξη.¹¹ Η επικοινωνία της τραπεζαρίας με τους υπόλοιπους χώρους του σπιτιού πρέπει να είναι ελεγχόμενη. Σύμφωνα με τους κώδικες καλής συμπεριφοράς και το σαβουάρ βιβρ (*savoir vivre*) της εποχής δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στη γειτνίαση της τραπεζαρίας με το σαλόνι, καθώς «το έθιμο επιμένει να σχηματίζεται μια συνοδεία για το πέρασμα από το σαλόνι στην τραπεζαρία και αντίστροφα»¹², ενώ τόνιζεται η ανάγκη για μια μετάβαση από την είσοδο στην τραπεζαρία ακόμα και στις κατοικίες που δεν έχουν επάρκεια χώρου. Ταυτόχρονα, πρέπει να ευνοείται η πρόσβαση προς την κουζίνα, τους χώρους αποθήκευσης τροφίμων και λοιπούς χώρους που σχετίζονται με την προετοιμασία του φαγητού. Στις περιπτώσεις όπου η τραπεζαρία δεν ενοποιείται με τους υπόλοιπους χώρους υποδοχής στην πρόσοψη, επιλέγεται να τοποθετείται προς την πλευρά της αυλής διατηρώντας, όμως, ακόμα επικοινωνία με το σαλόνι.

---

¹⁰ Monique Elleb avec Anne Debarre “ L’invention de l’habitation modern Paris 1880-1914”, Architectures de la vie privée suite, 1995, σελ. 105.

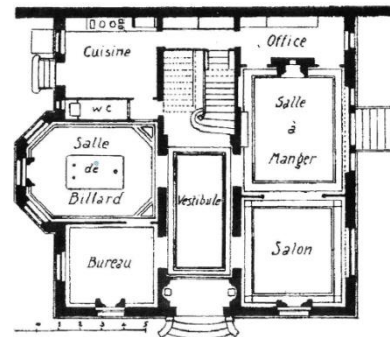
¹¹ Αμαλία Κωτσάκη «Αλέξανδρος Νικολούδης, 1873- 1944 αρχιτεκτονικά οράματα, πολιτικές χειρονομίες», εκδόσεις Ποταμός, 2007, σελ. 164.

¹² Monique Elleb avec Anne Debarre “ L’invention de l’habitation modern Paris 1880-1914”, Architectures de la vie privée suite, 1995, σελ. 107.

Στις κατόψεις της περιόδου αυτής, η τραπεζαρία συναντάται ως ο ενδιάμεσος χώρος μεταξύ του καθιστικού και των βοηθητικών δωματίων. Βρίσκεται σε συνέχεια με τους χώρους υποδοχής και σχεδόν πάντα επικοινωνεί με έναν ενδιάμεσο χώρο (office) που αφορά το σερβίρισμα του φαγητού και συνδέεται με την κουζίνα. Μια πιο ιδιωτική υπόσταση δίνεται στον χώρο αυτό στις περιπτώσεις όπου η θέση του επιλέγεται να είναι στο πίσω μέρος της κάτοψης, προς τον κήπο. Στις φθηνές κατοικίες χρησιμοποιείται ως ο μοναδικός χώρος υποδοχής και εκεί φιλοξενούνται οι περισσότερες δραστηριότητες της ιδιωτικής ζωής καθώς λειτουργεί ως χώρος συνεύρεσης της οικογένειας.¹³

Μέγαρο Λιβιεράτου, Αλέξανδρος Νικολούδης (οδός Πατησίων, 1908)¹⁴

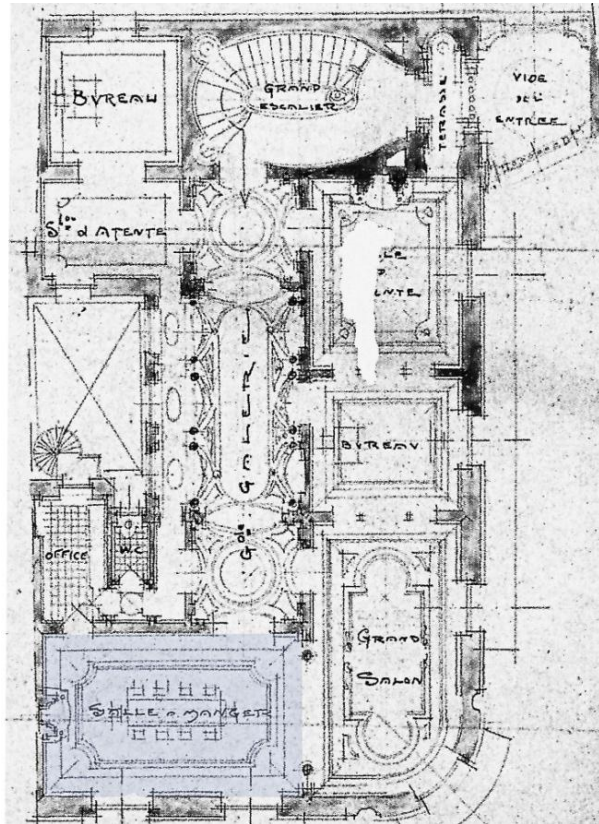

34. Κάτοψη Μεγάρου

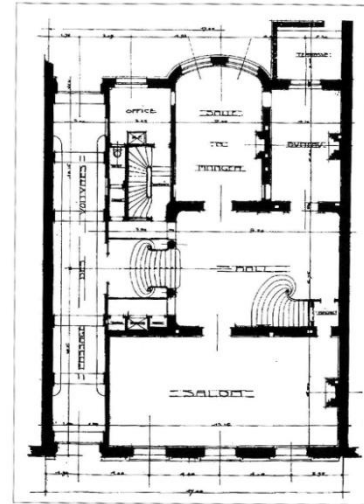
35. Κάτοψη ισογείου από hotel particulier στην οδό Championnet, στο Παρίσι. Σχέδιο του J.Valentin κατά το 1892.

¹³ Άννη Βρυχεία, «Κατοίκηση και Κατοικία, διευρύνοντας τα όρια της αρχιτεκτονικής» εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ.298.

¹⁴ Η τραπεζαρία στο παράδειγμα αυτό είναι το τρίτο σε σειρά δωμάτιο υποδοχής και αποτελεί τον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ των δύο σαλονιών και των βοηθητικών χώρων. Τα συρόμενα ανοίγματα ρυθμίζουν την οπτική επαφή των δωματίων. Η θέση της στην κάτοψη εξυπηρετεί τόσο το δημόσιο χαρακτήρα της, όταν ανοίγεται προς τους υπόλοιπους χώρους υποδοχής, όσο και την ιδιωτική της υπόσταση, όταν χρησιμοποιείται αποκλειστικά από τα μέλη της οικογένειας.

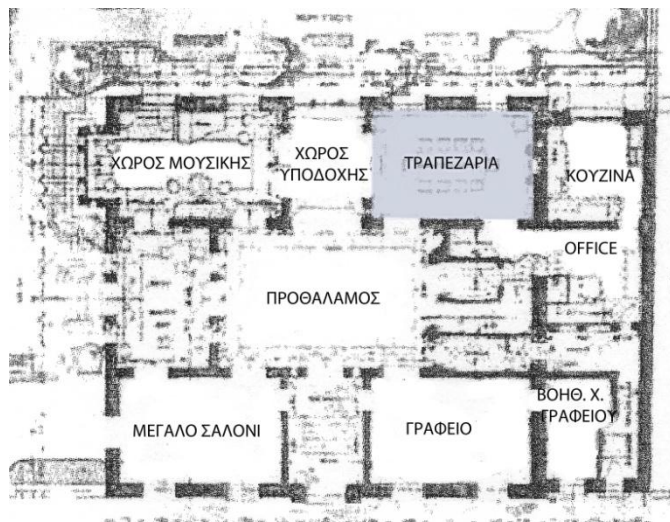
36. Κάτοψη κατοικίας.

37. Κάτοψη ισογείου του hotel particulier στην οδό General – Appert στο Παρίσι. Σχέδιο του Adda, 1^η δεκαετία του 1900.

¹⁵ Στην κατοικία αυτή του Α. Νικολούδη η πρόσβαση στην τραπεζαρία επιτυγχάνεται μέσω κεντρικής στοάς (gallerie) αλλά και διαμέσω των χώρων υποδοχής. Ως χώρος ανοίγεται προς το σαλόνι, η σύνθεση όμως, σε μορφή Γ του παρέχει ένα βαθμό αυτονομίας.

39. Κάτοψη Μεγάρου Γ. Α. Βοϊβόνδα, Β. Κουρεμένος (οδός Γ' Σεπτεμβρίου, 1926):¹⁷

40. Έπαυλη Αγγελικής Χατζημιχάλη, Αριστοτέλης Ζάχος, (Πλάκα, 1924)¹⁸:
41,42. Φωτογραφίες της τραπεζαρίας.

¹⁷ Η τραπεζαρία ενοποιείται με τους χώρους εκδηλώσεων με μεγάλα ανοίγματα, αλλά διακρίνεται ως ιδιωτικός χώρος αποτελώντας μια ενότητα με την κουζίνα, ενώ τοποθετείται στην εσωτερική πλευρά του κτιρίου προς τον κήπο.

¹⁸ Η τραπεζαρία αποτελεί μια ενότητα με την κουζίνα και κατέχει διπλό χαρακτήρα καθώς συνδέεται με το σαλόνι για τις επίσημες εκδηλώσεις αλλά ταυτόχρονα μπορεί να απομονωθεί και να χρησιμοποιηθεί ως χώρος διημέρευσης για την οικογένεια. Είναι εξοπλισμένη με τζάκι και κτιστούς καναπέδες, στοιχεία που λειτουργούν ως αναφορές στην ελληνική αρχιτεκτονική.

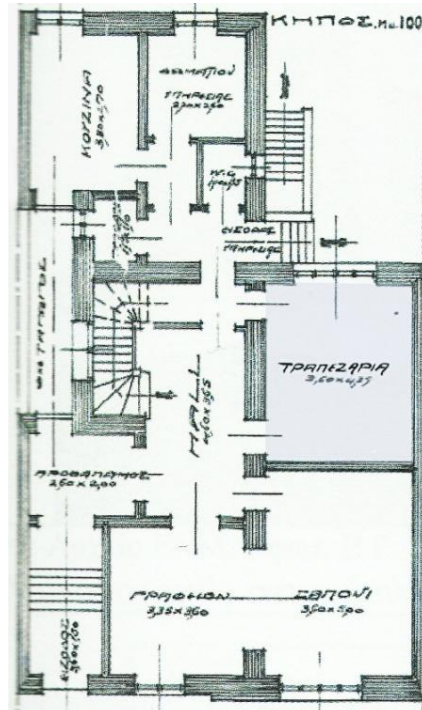

Μεσοαστικές μονοκατοικίες του '20

Μεσοαστική κατοικία, Δ. Φωτιάδη (Κολωνός, 1924)

Στο παράδειγμα αυτό το γραφείο και το σαλόνι αποτελούν τους βασικούς χώρους υποδοχής. Η τραπεζαρία αν και δεν συνδέεται άμεσα με την κουζίνα, επικοινωνεί με το δωμάτιο σερβιρίσματος. Διαχωρίζεται από τους χώρους υποδοχής καθώς δεν ανοίγεται σε κανένα δωμάτιο εκτός του χωλ. Διατηρεί έντονα τον ιδιωτικό της χαρακτήρα και απευθύνεται κυρίως στις προσωπικές στιγμές της οικογένειας.

43 (Δεξιά). Κάτοψη της κατοικίας.

Οικία αδελφών Καραμάνου, Δ. Πικιώνης, (οδός Ηρακλείου, Πατήσια, 1925, κατεδαφισμένη)

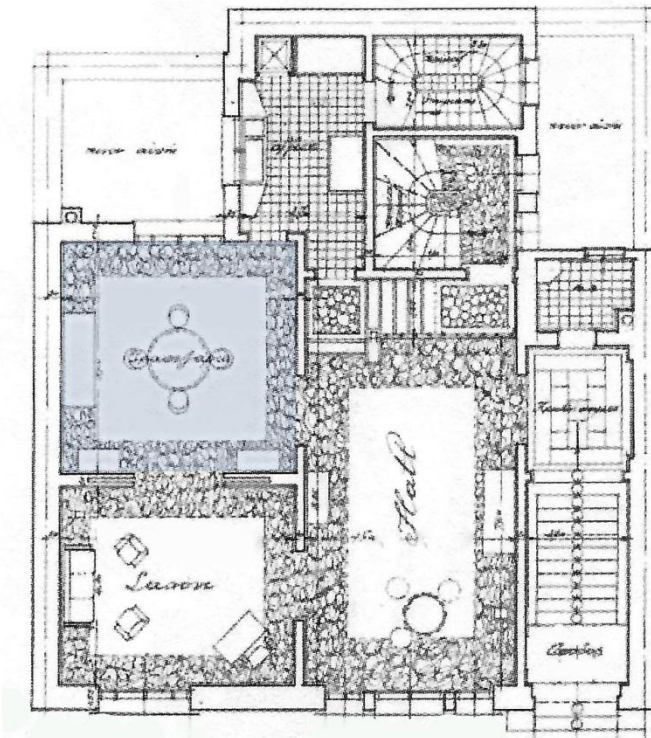

44. Κάτοψη.

Στην παραπάνω κατοικία διακρίνεται ένα νεωτερικό στοιχείο. Ο αρχιτέκτονας διαχειρίζεται τη διάταξη των χώρων ριζοσπαστικά για τις τάσεις της εποχής, τοποθετώντας τους χώρους υποδοχής (τραπεζαρία, σαλόνι) στο κέντρο της κάτοψης προς την πλευρά της αυλής, με τους υπόλοιπους χώρους να αναπτύσσονται στα δύο άκρα. Η τραπεζαρία δημιουργεί μια αυτόνομη ενότητα με το σαλόνι ως αδιάσπαστο τμήμα των επίσημων χώρων, αντικατοπτρίζοντας την σύγχρονη σαλοτραπεζαρία και εγκαταλείποντας τον ιδιωτικό της χαρακτήρα.

Ένα στοιχείο που δυναμώνει το δημόσιο ρόλο της, αποτελεί η τοποθέτηση της στο κέντρο της οικίας με τρόπο που παραπέμπει σε αίθριο, ή στην εσωτερική αυλή των λαϊκών σπιτιών.

Οικία Σεβαστοπούλου, Δ. Φωτιάδης (οδός Αναγνωστοπούλου, Κολωνάκι, 1928)

45. Κάτοψη

Οι χώροι υποδοχής απλοποιούνται και ανοίγονται μεταξύ τους δημιουργώντας μεγαλύτερη συνοχή και ελευθερία κινήσεων. Το χωλ, η τραπεζαρία και το σαλόνι αποτελούν μια αδιάσπαστη ενότητα καθαρά δημόσιου χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, η κατοικία αυτή αποτελεί το πρώτο παράδειγμα της διαδεδομένης και εφαρμοσμένης μέχρι το 1970 «σαλοτραπεζαρίας».

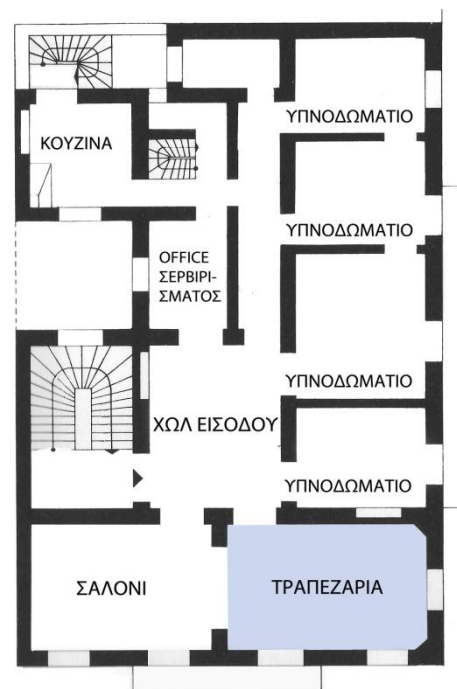
Η τραπεζαρία στην πολυκατοικία την δεκαετία του 1920

Στις πολυκατοικίες της δεκαετίας του '20 η διάταξη των χώρων αποκτά ορθολογισμό και καλύτερη λειτουργική οργάνωση¹⁹. Η θέση της τραπεζαρίας στην κάτοψη σταθεροποιείται καταλαμβάνοντας τον δεύτερο σε συνέχεια με το σαλόνι χώρο υποδοχής, προς την πλευρά της κύριας πρόσοψης. Παρόλα αυτά δεν ακολουθεί την εξέλιξη της μονοκατοικίας, καθώς μέχρι και το τέλος της δεκαετίας δεν συναντάται η σαλοτραπεζαρία. Ο νεωτερισμός που παρατηρείται είναι η σύνδεση της τραπεζαρίας με το office σερβιρίσματος και την κουζίνα, όντας πλέον αδιάσπαστη με τη λειτουργική ενότητα που περιέχει του χώρους προετοιμασίας του φαγητού.²⁰

Παραδείγματα πολυκατοικιών δεκαετίας '20

Πολυκατοικία του Γ. Γαλανάκη
(Γ' Σεπτεμβρίου 130 και Κοδριγκτώνος, 1925)

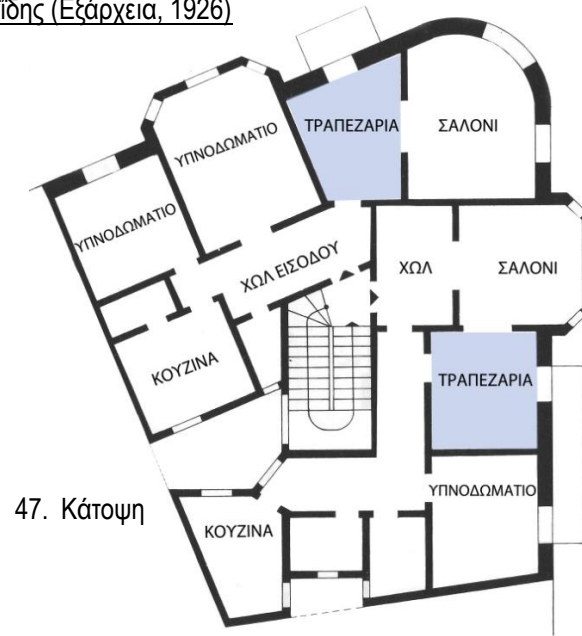
46. Κάτοψη

¹⁹ Μανόλης Β. Μαρμαράς «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σελ. 183

²⁰ Μανόλης Β. Μαρμαράς, ο.π., σελ. 184.

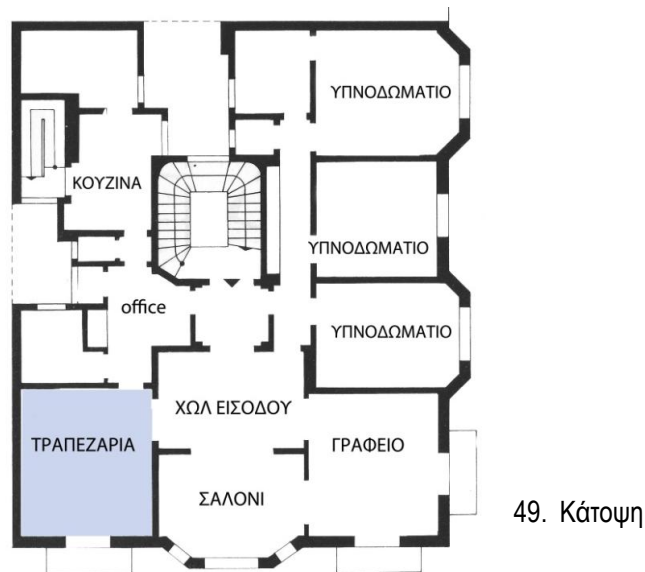
Πολυκατοικία Α. Μανωλκίδη, Ν. Νικολαΐδης (Εξάρχεια, 1926)

Πολυκατοικία του Η. Γεωργόπουλου, (Πατησίων 236 και Αμοργού, 1926)

Συμπεράσματα

Στις κατοικίες της δεκαετίας του 1920, ο χώρος της τραπεζαρίας κατέχει διπλό ρόλο, τον ιδιωτικό και τον δημόσιο. Οι κοινωνικές ανάγκες της εποχής στον Ελλαδικό χώρο, την καθιστούν ένα δωμάτιο πολλαπλών χρήσεων, που χρησιμοποιείται σε καθημερινή βάση από τα μέλη της οικογένειας και χρήζει να έχει τη δυνατότητα απομόνωσης από το επίσημο σαλόνι. Παρόλα αυτά, οι επίσημες συνάξεις και εκδηλώσεις απαιτούν μία σωστή φιλοξενία η οποία σχεδόν πάντα χαρακτηρίζεται από την απόλαυση ενός καλού γεύματος. Αναπόφευκτα λοιπόν, ο χώρος της τραπεζαρίας είναι συμπληρωματικός και αναγκαίος στους χώρους υποδοχής, γεγονός που του προσδίδει δημόσιο χαρακτήρα. Οι αρχιτέκτονες της εποχής έχοντας γνώση των συνθηκών, εντάσσουν στην κάτοψη την τραπεζαρία με βάση τις ανάγκες των αστών, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούν να ακολουθήσουν τις τάσεις των νέων αρχιτεκτονικών ρευμάτων. Η εξέλιξη της σαλοτραπεζαρίας δεν θα αργήσει να έρθει καθώς τη δεκαετία του '30 η ελληνική κοινωνία είναι έτοιμη να δεχτεί τα νεωτερικά κοινωνικά πρότυπα.

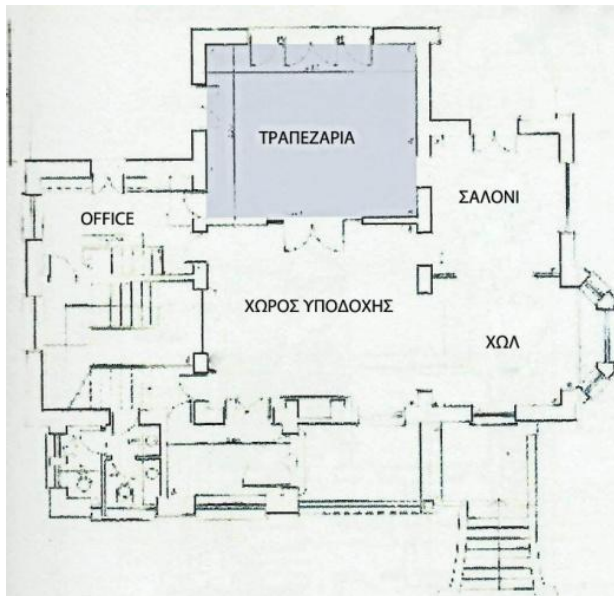
Η τραπεζαρία στη μονοκατοικία την δεκαετία του 1930

Κατά τη δεύτερη δεκαετία του μεσοπολέμου, με τη δυναμική είσοδο του μοντέρνου κινήματος στον ελληνικό χώρο και τη γνωριμία με το νεωτερικό αμερικάνικο living-room, παρατηρείται η υποχώρηση των τοίχων μεταξύ τραπεζαρίας και σαλονιού, με αποτέλεσμα την κατοχύρωση της ενιαίας σαλοτραπεζαρίας στις μεσοαστικές μονοκατοικίες ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '30. Στις αστικές επαύλεις, οι αρχιτέκτονες εξακολουθούν να ακολουθούν πιστά τα πρότυπα των προηγούμενων χρόνων μέχρι τα τέλη της δεκαετίας όπου εμφανίζεται και σε αυτόν τον τύπο κατοικίας η σαλοτραπεζαρία.

Παραδείγματα μονοκατοικιών δεκαετίας '30

Μεγαλοαστικά, Επαύλεις

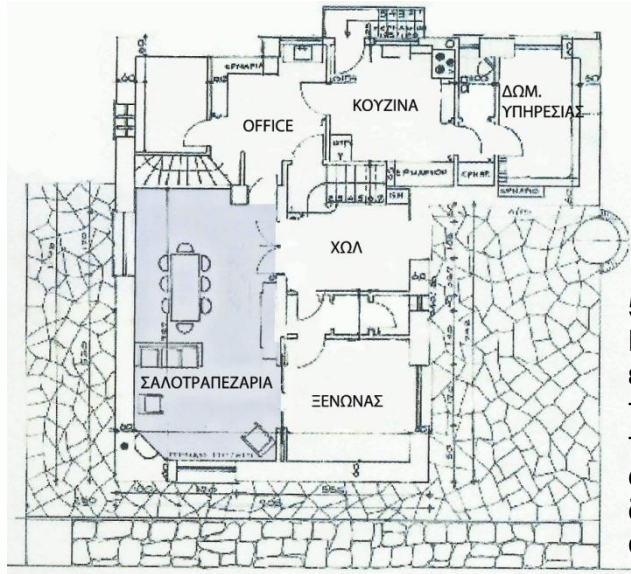
Έπαυλη Θεοδωρακοπούλου, Κώστας Κιτσίκης (Ψυχικό, 1931)

50. Κάτοψη

Στο παράδειγμα αυτό τα συνεχόμενα σαλόνια αποτελούν ενιαίο σύνολο τονίζοντας τον δημόσιο χαρακτήρα τους, σε αντίθεση με την τραπεζαρία που ακόμα αντιμετωπίζεται ως χώρος που έχει ανάγκη από ιδιωτικότητα. Παρόλο που έχει τη δυνατότητα άμεσης επικοινωνίας με τους χώρους υποδοχής, ταυτόχρονα διαχωρίζεται από αυτούς, ενώ η τοποθέτηση της προς την πλευρά του κήπου τονίζει την ιδιαιτερότητα της, ως χώρος που έχει ανάγκη από αυτονομία.

Έπαυλη Α. Π. Καψαμπέλη, Κ. Καψαμπέλης (οδός Παπαναστασίου Ψυχικό, 1939)

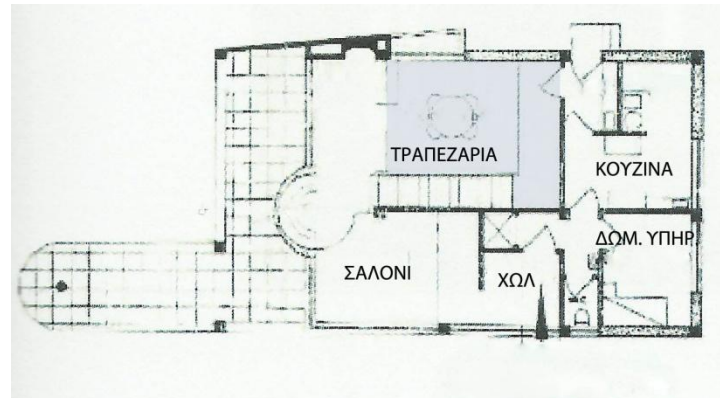
51. Κάτοψη

Παρατηρείται ο τύπος της αμερικάνικης βίλας με ενιαία σαλοτραπεζαρία η οποία συνδεεται με την κουζίνα μέσω office. Ο «ιδιωτικός» ρόλος της τραπεζαρίας εγκαταλείπεται καθώς οι σύγχρονες τάσεις απαιτούν ένα καθημερινό δημόσιο χώρο, που αντιπροσωπεύει το αμερικάνικο «living – room».

Μεσοαστικές μονοκατοικίες του '30

Οικία Φακίδη, Στάμος Παπαδάκης, (οδός Δ. Παύλου, Γλυφάδα, 1933)

Στο παράδειγμα αυτό η κάτοψη του ισογείου χαρακτηρίζεται από την πρωτοτυπία της τοποθέτησης της σκάλας στο κέντρο και κατά μήκος του κτίσματος, με ελεύθερη θέαση από την τραπεζαρία. Με τον τρόπο αυτό η τραπεζαρία διαχωρίζεται οπτικά από το σαλόνι, όχι για λόγους ιδιωτικότητας αλλά με σκοπό να διακριθεί η διαφορετική λειτουργία της, ενώ ταυτόχρονα συνδεείται με αυτό με ελεύθερο άνοιγμα.

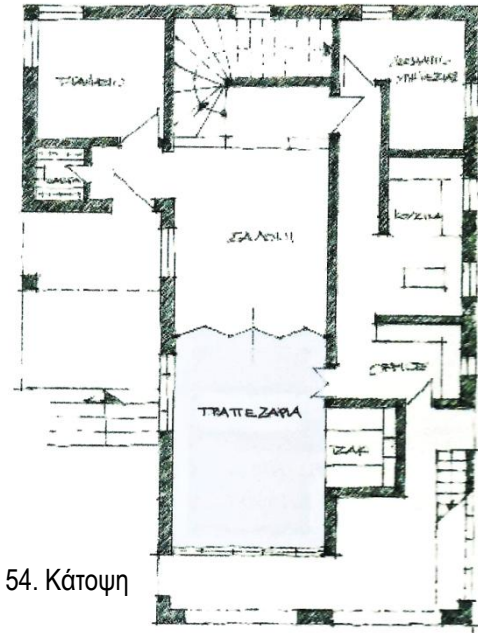

52. Κάτοψη

Οικία Ι. Ισηγώνη, Ι. Κρεμεζής,
(οδοί Π. Καλλιγιά & Ελ. Βενιζέλου, Φιλοθέη 1933-1934)²¹

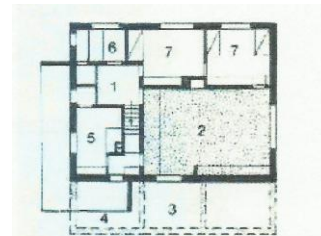

53. Φωτογραφία εσωτερικού

54. Κάτοψη

Οικία Αργίνης Μπενάκη, Γ. Κοντολέων, (Γλυφάδα, 1932)

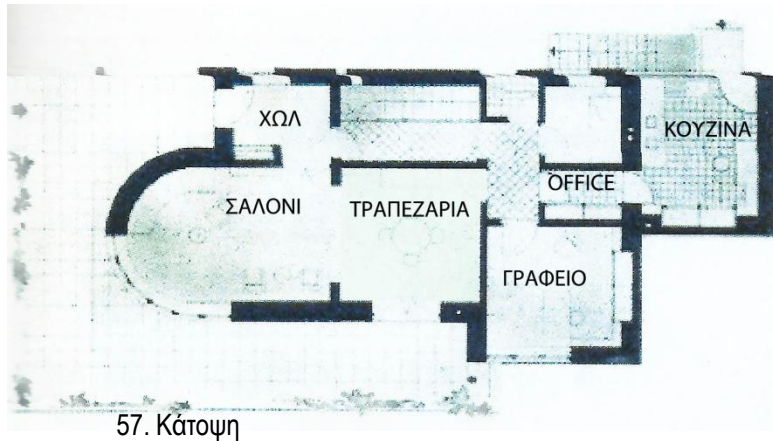
W. Gropius – A. Meyer, 1923
Πηγή: P. Bernini, W. Gropius,

55.Κάτοψη, 56.παραπομπή σε Gropius- Meyer

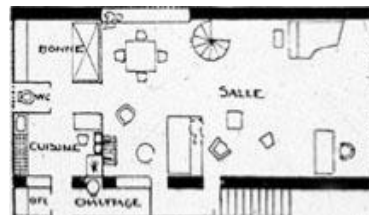
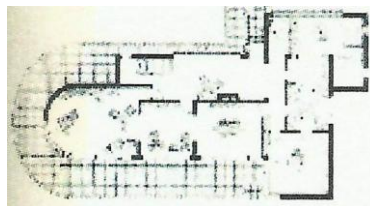
²¹ Τους χώρους υποδοχής αποτελούν το σαλόνι και η τραπεζαρία σε μια ανοιχτή, ενιαία ενότητα. Οι δύο χώροι μπορούν να διαχωριστούν μέσω μεγάλης πορτας με ανοιγόμενα συρόμενα φύλλα.

Στο παραπάνω παράδειγμα, βασικό νεωτερισμό αποτελεί η σαλοτραπεζαρία, η οποία ορίζεται από λεπτούς εξωτερικούς τοίχους, των οποίων η ακμή πληρώνεται με συρόμενα γυάλινα πανέλα. Ο εξωτερικός χώρος δημιουργεί συνέχεια με το εσωτερικό, με αποτέλεσμα το καθιστικό να έχει την αίσθηση ημιυπαίθριου χώρου. Κατοχυρώνεται έτσι, ο δημόσιος χαρακτήρας της τραπεζαρίας. Η σύνδεση με την κουζίνα είναι άμεση δίχως την παρεμβολή office σερβιρίσματος.

Οικία Κυριακοπούλου, Θουκυδίδης Βαλεντίνης-Πολύβιος Μηχαηλίδης, (Νέα Σύμωρη, 1934):

Η τυπολογική αρχή θυμίζει την οικία Citrohan του Le Corbusier με τη διαφορά πως ο αρχιτέκτονας στο παράδειγμα αυτό δεν δημιουργεί έναν εξ' ολοκλήρου ελεύθερο χώρο για την υποδοχή. Η τραπεζαρία τοποθετείται σε έναν ενιαίο χώρο με το σαλόνι, η ύπαρξη, όμως, των δύο προεξοχών τη διαχωρίζουν ως λειτουργία ενώ ενοποιείται με την κουζίνα μέσω office σερβιρίσματος.

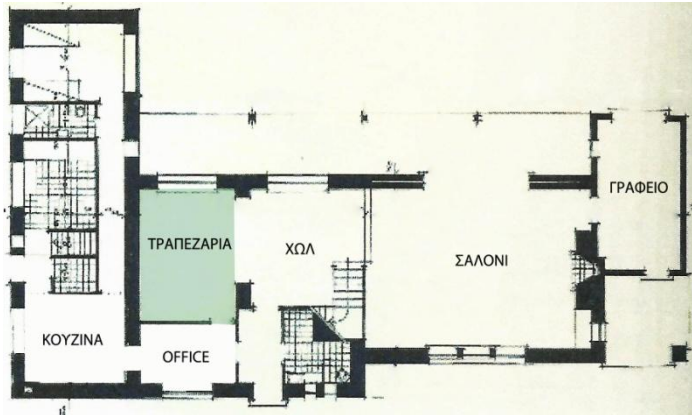

58. Villa Romer, Karl Schneider, 1928 59. Maison Citrohan Le Corbusier 1922

Οικία Γκούμα, Περικλής Σακελάριος, (Ψυχικό, 1936):

Η τραπεζαρία εντάσσεται στους χώρους υποδοχής σε ένα μεγάλο ενιαίο χώρο. Οι λειτουργίες παρόλα αυτά διαχωρίζονται με ιδιαίτερα μορφολογικά στοιχεία. Η τραπεζαρία και το χώλ υπερυψώνονται σε σχέση με το σαλόνι, ενώ μεταξύ τους διαχωρίζονται με την παρεμβολή καμάρας.

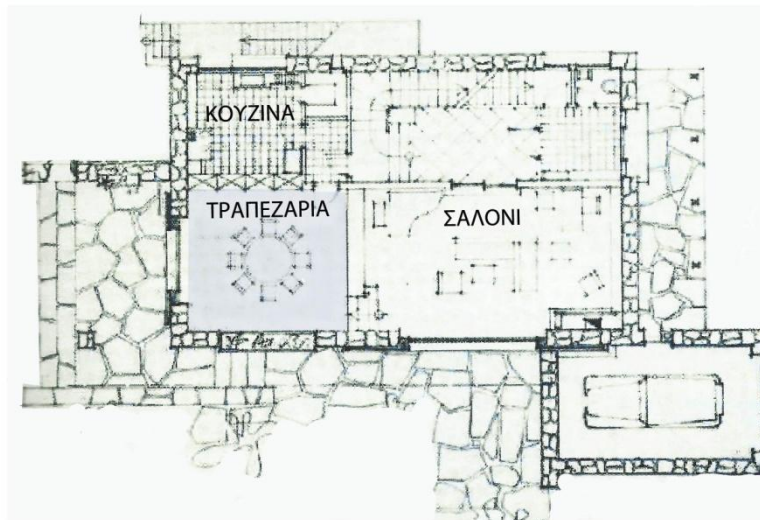

60. Κάτοψη

61. Φωτογραφία τραπεζαρίας

Οικία Αναστασιάδη, Άρης Κωνσταντινίδης, (Ψυχικό 1940):

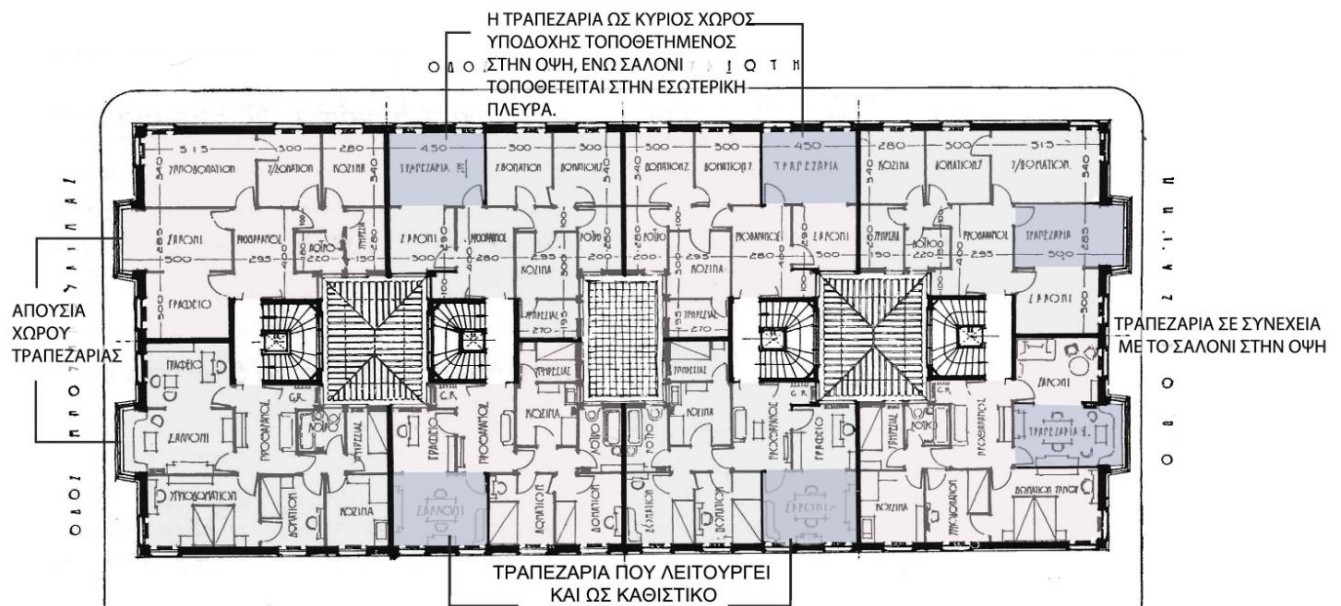
62. Κάτοψη

Οι χώροι είναι ανοιχτοί και ενιαίοι, οι επιμέρους όμως λειτουργίες διαχωρίζονται μέσω της διαφοράς στάθμης μεταξύ του σαλονιού και της τραπεζαρίας. Η κάτοψη είναι απαλλαγμένη από βαριά στοιχεία και χαρακτηρίζεται από λιτότητα.

Η τραπεζαρία στην πολυκατοικία την δεκαετία του 1930

Στις πολυκατοικίες της δεκαετίας του '30 η κάτοψη αρχίζει να απλοποιείται σταδιακά και ο χώρος της τραπεζαρίας ενσωματώνεται με το σαλόνι, αλλά δεν εντοπίζεται ακόμα ενιαία σαλοτραπεζαρία. Ο βασικός νεωτερισμός που παρατηρείται σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι η εγκατάλειψη του office. Σε πολυκατοικίες πολλών διαμερισμάτων ανά όροφο, η τοποθέτηση της τραπεζαρίας εξαρτάται κάθε φορά από τις δυνατότητες και το μέγεθος του χώρου. Έτσι, στο ίδιο κτίριο γίνονται διαφορετικές επιλύσεις ανάλογα με τον τύπο διαμερίσματος. Στα διαμερίσματα με περιορισμένη επιφάνεια, συναντάται ένας μοναδικός χώρος υποδοχής που φιλοξενεί τη διαδικασία του φαγητού, ενώ στην περίπτωση που υπάρχει περιθώριο για την δημιουργία δύο κύριων χώρων, η τραπεζαρία καταλαμβάνει συνήθως μεγαλύτερη επιφάνεια και είναι πιο προνομιούχα από το σαλόνι.

Πολυκατοικία του Κυτρ. Μπίρη (Εξάρχεια, οδός Κουντουριώτου, 1930)

63. Κάτοψη

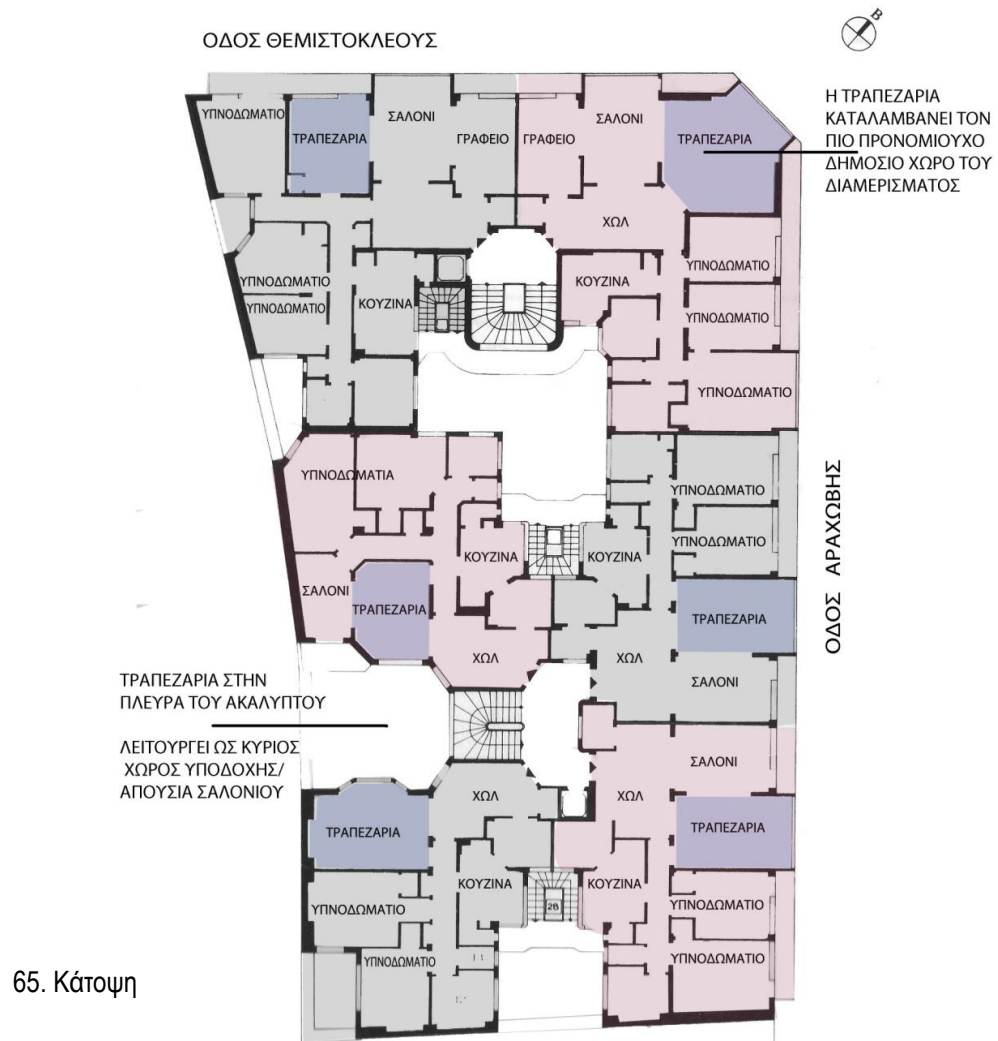
Πολυκατοικία Χ. Ευελπίδη, Δ. Φωτιάδης (Βασιλ. Σοφίας 6-8, 1932):

64. Κάτοψη

Πολυκατοικία του Κων. Αντωνόπουλου (Μπλε πολυκατοικία), Κ. Παναγιωτάκος (Αραχώβης 61 και Θεμιστοκλέους, Εξάρχεια, 1933)

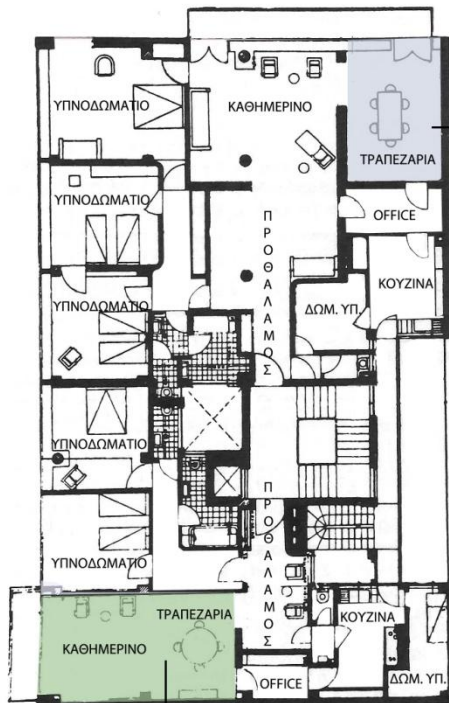
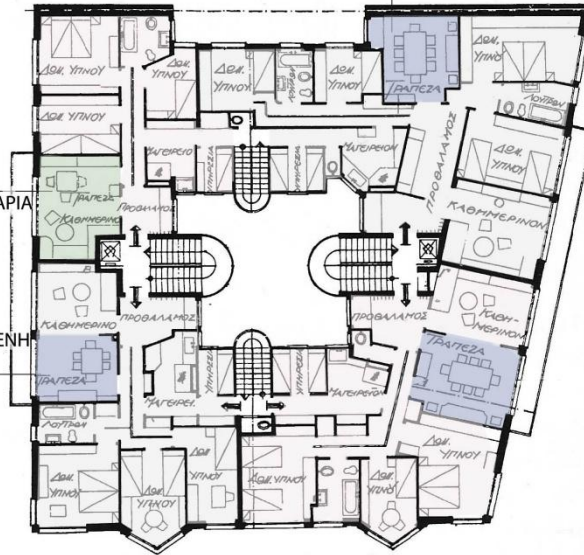
Πολυκατοικία του Αγγ. Σιάγα, (1933)

Η ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑ ΩΣ ΞΕΧΩΡΙΣΤΟ ΔΩΜΑΤΙΟ
ΠΛΗΡΩΣ ΑΠΟΚΟΜΜΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟ ΣΑΛΟΝΙ.

ΕΝΙΑΙΟΣ ΧΩΡΟΣ
ΣΑΛΟΝΙ-ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑ

Η ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑ ΟΡΙΣΜΕΝΗ
ΩΣ ΧΩΡΟΣ ΑΛΛΑ
ΕΝΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΜΕ
ΤΟ ΣΑΛΟΝΙ.

66. Κάτοψη

Παράδειγμα πολυκατοικίας του Θ. Βαλεντή και Π.
Μιχαηλίδη, (Εξάρχεια, οδός Στουρνάρη, 1934)

Η ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑ ΣΕ ΞΕΧΩΡΙΣΤΟ
ΔΩΜΑΤΙΟ ΑΠΟ ΤΟ ΣΑΛΟΝΙ.

67. Κάτοψη

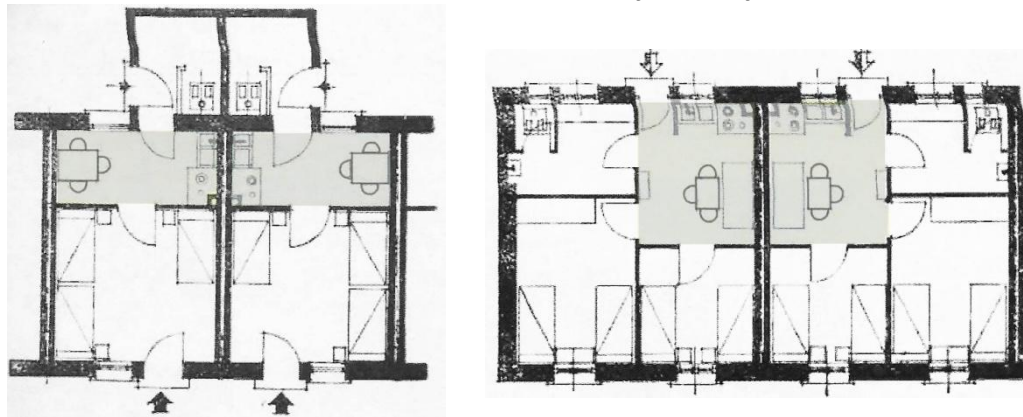
Η ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑ ΕΝΙΑΙΑ ΜΕ ΤΟ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟ

Η τραπεζαρία στην προσφυγική κατοικία του 1930

Η περιορισμένη επιφάνεια σε αυτόν τον τύπο κατοίκησης οδήγησε σε επιλύσεις που δε θα άφηναν ανεπηρέαστη την εξέλιξη του χώρου της τραπεζαρίας. Στις περισσότερες περιπτώσεις η είσοδος στις κατοικίες αυτές γίνεται απευθείας σε έναν χώρο όπου συγκεντρώνει όλες τις κοινές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένου του φαγητού. Ο χώρος αυτός προορίζεται για την «υποδοχή» και είναι ταυτόχρονα ο τόπος συνεύρεσης της οικογένειας. Συμπεριλαμβάνει την κουζίνα ή βρίσκεται σε επικοινωνία με αυτή, ενώ όταν κρίνεται απαραίτητο μπορεί να φιλοξενήσει τη λειτουργία του ύπνου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει πως ο τύπος της «αμερικάνικης» κουζίνας, της κουζίνας που είναι ανοιχτή στο καθιστικό- τραπεζαρία, βρίσκει τις ρίζες του σε αυτόν τον τύπο κατοίκησης²², καθώς η ανάγκη για άνεση στον ελάχιστο χώρο οδήγησε σε επιλύσεις που επηρέασαν την εξέλιξη της κατοικίας.²³

Παραδείγματα προσφυγικών κατοικιών δεκαετίας '30

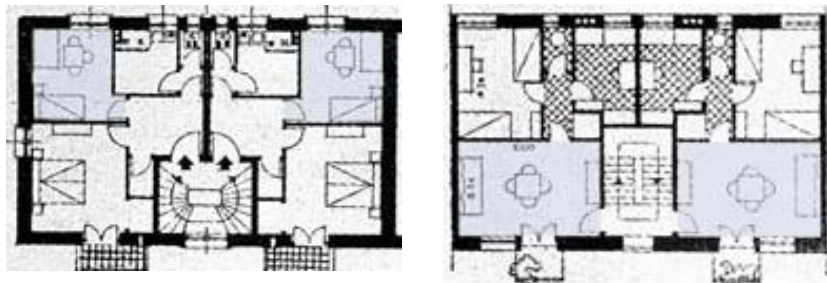
Τύποι προσφυγικών κατοικιών του Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας από το 1930

68, 69. Κατόψεις. Η ενιαία κουζίνα - τραπεζαρία λειτουργούν και ως μοναδικός χώρος υποδοχής.

²² Monique Elleb avec Anne Debarre "L' invention de l' habitation Moderne, Paris 1880-1914", σελ. 137.

²³ Άννη Βρυχεία «Κατοίκηση και κατοικία, διευρύνοντας τα όρια της Αρχιτεκτονικής» εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2003, σελ. 275.

70, 71. Κατόψεις

Συμπεράσματα

Την δεκαετία του 1930, η άνθιση του μοντέρνου κινήματος και η ουσιαστική δράση πολλών Ελλήνων αρχιτεκτόνων, έχουν ως απόρροια την αποφόρτιση των κατοικιών από βαριά στοιχεία, όπως τα πλούσια διακοσμητικά μοτίβα και οι συμπαγείς τοίχοι, με στόχο την ελευθερία του χώρου και την καλύτερη αξιοποίησή του. Στις αστικές μονοκατοικίες οι αρχιτέκτονες ενθαρρύνονται να πειραματιστούν στην εφαρμογή νεωτερικών αρχιτεκτονικών μορφών με αποτέλεσμα να εμφανίζεται νωρίτερα σχετικά σε αυτόν τον τύπο κατοικίας το αμερικάνικο living-room και ο ιδιωτικός χαρακτήρας της τραπεζαρίας να περιορίζεται σημαντικά.

Στις κατασκευές μαζικής κατοίκησης, το ενδιαφέρον, κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του '30 και έπειτα, εστιάζεται στην ορθολογική διάρθρωση των διαμερισμάτων, η οποία βασίζεται στην ομαδοποίηση των δωματίων με συγγενή ή συμπληρωματική χρήση και στον τρόπο που η κάθε ενότητα επικοινωνεί με τις άλλες.²⁴ Η ανάγκη για την κάλυψη των αναγκών πολλών διαφορετικών προσώπων δεν αφήνει περιθώρια για πειραματισμούς σε αντίστοιχο βαθμό με την μονοκατοικία, κύριος στόχος, όμως, είναι η άνεση σε περιορισμένη επιφάνεια και η επάρκεια σε συνθήκες φωτισμού και αερισμού. Ως αποτέλεσμα αυτού, ο χώρος της τραπεζαρίας δεν γνωρίζει αντίστοιχη εξέλιξη όπως στην αστική μονοκατοικία. Συναντάται συχνά ως ξεχωριστό και αυτόνομο δωμάτιο, ή συνδέεται με το σαλόνι μέσω μεγάλου ανοίγματος, διατηρώντας, έτσι, ακόμα τον ιδιωτικό της χαρακτήρα.

---

²⁴ Μανόλης Β. Μαρμαράς « Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», πολιτιστικό ίδρυμα ETBA, 1991, σελ. 189.

Μέχρι και το τέλος του μεσοπολέμου, η τραπεζαρία και στους δύο τύπους κατοίκησης με όποιο τρόπο και να αντιμετωπίζεται παραμένει ένας χώρος ευρείας χρήσης και ζωτικής σημασίας της καθημερινότητας της οικογενειακής ζωής. Διατηρεί το χαρακτήρα της της ενεργό και και στους δύο ρόλους που της προσδίδονται, προσφέροντας ένα βασικό και απαραίτητο πολυλειτουργικό δωμάτιο στην κατοικία. Οι αρχιτέκτονες διαμορφώνουν χώρους τραπεζαρίας που ανταποκρίνονται στους κοινωνικούς κώδικες, αλλά ταυτόχρονα ακολουθούν και τις νέες αρχιτεκτονικές τάσεις, πράγμα που θα οδηγήσει στην ευρεία διάδοση του «living-room» στις επόμενες δεκαετίες.

Κεφάλαιο τέταρτο: Η εξέλιξη της τραπεζαρίας στους διάφορους τύπους κατοίκησης στη μεταπολεμική Αθήνα, στις δεκαετίες 1950-1970

Μετά την απελευθέρωση από τη γερμανική κατοχή τα μεγάλα αστικά κέντρα όπως η Αθήνα είχαν ανάγκη από γρήγορη και φτηνή στέγαση. Το ελληνικό κράτος, λόγω κοινωνικοοικονομικών συνθηκών αδυνατούσε να ανταπεξέλθει σε μεγάλα προγράμματα ανοικοδόμησης, με αποτέλεσμα το πρόβλημα της κατοικίας να περάσει στα χέρια των ιδιωτικών οικοδομικών επιχειρήσεων. Η κατάσταση αυτή, σε συνδυασμό με το θεσμικό πλαίσιο της αντιπαροχής, οδήγησε την Αθήνα σε έναν αυθαίρετο γιγαντισμό τυποποιημένων πολυκατοικιών και διαμερισμάτων. Παρά τις δυσμενείς συνθήκες, όμως, παρουσιάστηκαν ορισμένοι αρχιτέκτονες που εφάρμοσαν νεωτερισμούς στην ελληνική αρχιτεκτονική και κυρίως στην πολυκατοικία, η οποία μονοπωλούσε εκείνη την εποχή.

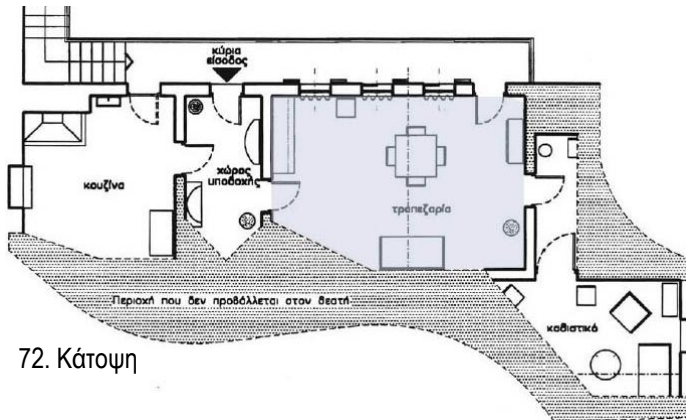
Όσον αφορά στον χώρο της τραπεζαρίας, αποτελεί πλέον αδιάσπαστη ενότητα με το σαλόνι διαμορφώνοντας το αμερικάνικο living room και η σχέση της με την κουζίνα γίνεται άμεση χωρίς την παρεμβολή του παλαιότερου office σερβιρίσματος. Οι κοινωνικοί κώδικες της εποχής εξακολουθούν να την ορίζουν ως χώρο κοινωνικής προβολής συμπεριλαμβάνοντας τη στους χώρους υποδοχής. Στις κατοικίες των ανώτερων κοινωνικά τάξεων η ενιαία σαλοτραπεζαρία είναι ευρέως διαδεδομένη, σε αντίθεση με αυτές των χαμηλότερων στρωμάτων, οι οποίες αποτελούν κυρίως αποκαταστάσεις ή προσθήκες παλαιότερων σπιτιών και ακολουθούν παλαιότερες διαρρυθμίσεις.

Η τραπεζαρία στα σπίτια της μικρομεσαίας αστικής τάξης, μέσα από τη ματιά των κινηματογραφικών ταινιών του 1950- 1960

Ο ελληνικός κινηματογράφος της χρονικής περιόδου αυτής, αποτελώντας έναν εν δυνάμει δείκτη και φορέα ευρύτερων ιδεολογιών και αντιλήψεων, αναπαριστά, μέσα από την οργάνωση του οικιακού χώρου, την πραγματικότητα σύμφωνα με τους κώδικες της μικρομεσαίας κοινωνικής τάξης.²⁵ Ο χώρος της τραπεζαρίας, στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, αποτελεί μέχρι και τα τέλη του '60, τον σημαντικότερο χώρο του σπιτιού, όπου εκεί λαμβάνουν χώρα οι περισσότερες ενέργειες, με αποτέλεσμα μεγάλο κομμάτι των ταινιών να εκτυλίσσεται σε αυτόν. Συνήθως δεν είναι ένας σχεδιασμένος χώρος, αλλά ένα πολυλειτουργικό τραπέζι που τοποθετείται ελεύθερα στην κάτοψη²⁶ και είναι, συνήθως, ανεπίσημου χαρακτήρα με σκοπό να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε όλες τις περιστάσεις.

Παράδειγμα ταινίας: Δεσποινίς ετών 39, Αλέκος Σακελλάριος, (1954)

Η πλοκή του έργου εκτυλίσσεται κατά κύριο λόγο στην τραπεζαρία η οποία λειτουργεί και ως καθιστικό. Δεν υπάρχει σαλόνι με καναπέ στον κεντρικό χώρο υποδοχής, το καθιστικό χρησιμεύει ως δευτερεύον δωμάτιο και χρησιμοποιείται στο τέλος της ταινίας.

72. Κάτοψη

73, 74. Στιγμιότυπα από την τραπεζαρία

²⁵ Διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, «Η περιγραφή του χώρου της κατοικίας στην Ελλάδα 1950- 70 σύμφωνα με τα μικρομεσαία πρότυπα όπως τα κατέγραψε και πρόβαλε ο ελληνικός κινηματογράφος.» Κωνσταντίνος Γ. Δεληγιαννίδης, Αθήνα 2001, σελ. 11-12

²⁶ Διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, ο.π. σελ. 489.

Παράδειγμα ταινίας: Ένας ήρωας με παντούφλες, Αλέκος Σακελλάριος, (1958)

Το σπίτι αυτό χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη δύο τραπεζαριών, μία καθημερινή στην υποδοχή με στρογγυλό τραπέζι και μία επίσημη. Η ταινία, όπως και στα παραπάνω παραδείγματα, εκτυλίσσεται γύρω από το πολυλειτουργικό «ανεπίσημο» τραπέζι ενώ το σαλόνι έχει δευτερεύουσα σημασία.

75. Κάτοψη

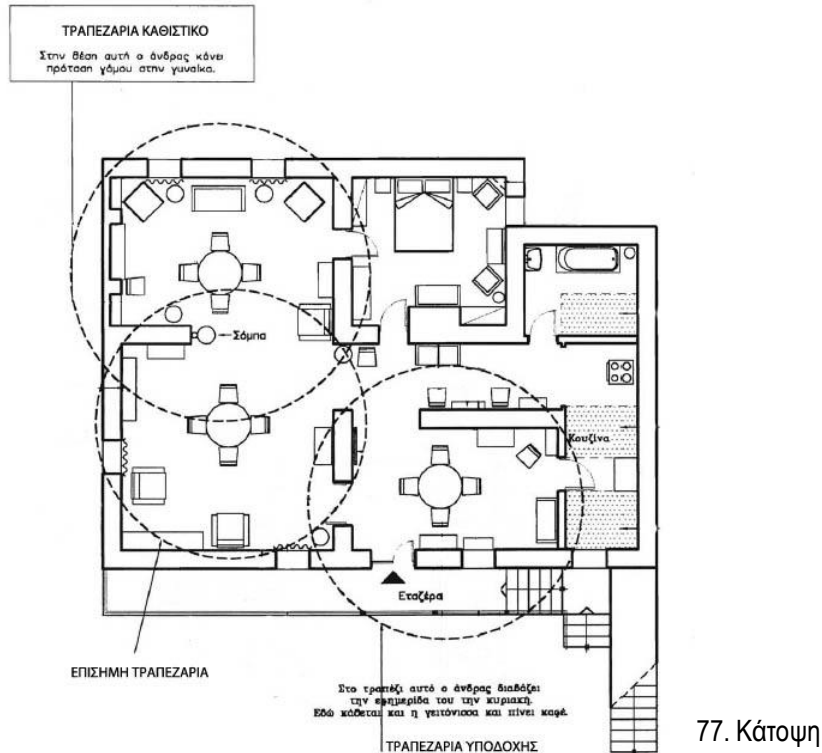

76. Στιγμιότυπο από την τραπεζαρία

Παράδειγμα ταινίας: Η γυνή να φοβείται τον άνδρα, Γιώργος Τζαβέλλας, (1965)

Στο παράδειγμα αυτό η τραπεζαρία ως χώρος παίζει τον κεντρικό ρόλο, καθώς δημιουργούνται τρεις διαφορετικές εστίες στο κέντρο κάθε χώρου υποδοχής. Γύρω από αυτές γίνονται οι περισσότερες συζητήσεις και συναναστροφές, καθώς και τα σημαντικότερα δρώμενα στην ταινία.

78, 79. Στιγμιότυπα από την τραπεζαρία υποδοχής

Η τραπεζαρία στις μεταπολεμικές μεσοαστικές και μεγαλοαστικές κατοικίες των δεκαετιών 1950-1970

Η διαμόρφωση του χώρου της τραπεζαρίας στις μεταπολεμικές κατοικίες των ανώτερων τάξεων δεν παρουσιάζει ουσιαστικές διαφορές μεταξύ μονοκατοικίας και πολυκατοικίας. Οι κατόψεις ακολουθούν τα ίδια μοτίβα σε όλες τις περιπτώσεις όντας απαλλαγμένες από τους περιπούς τοίχους, με σκοπό τη δημιουργία μεγάλων ενιαίων χώρων. Αποτέλεσμα αυτού είναι το δωμάτιο της τραπεζαρίας να χάνει εξ' ολοκλήρου τον ιδιωτικό χαρακτήρα που εκπροσωπούσε πολλές από τις καθημερινές ανάγκες της οικογενειακής ζωής.

Οι αρχιτέκτονες δημιουργούν καλαίσθητους και λειτουργικούς χώρους υποδοχής και στις περισσότερες περιπτώσεις, με τη χρήση ποικίλων τεχνασμάτων, καθιστούν σαφή τα όρια μεταξύ τραπεζαρίας- καθιστικού. Παρόλα αυτά εντοπίζονται και παραδείγματα όπου ο χώρος είναι ανοικτός αλλά η τραπεζαρία αντιμετωπίζεται περισσότερο ως έπιπλο και συναντάται ως «γωνιά φαγητού». Προς το τέλος της δεκαετίας του '70 πολύ συχνά αναπτύσσεται μια δεύτερη τραπεζαρία σε άμεση επικοινωνία με το χώρο της κουζίνας, η οποία προορίζεται για καθημερινή χρήση, ενώ η επίσημη τραπεζαρία παραμένει ενωμένη με το καθιστικό. Τέλος, η δημιουργία εσωτερικού ανοίγματος με διαχωριστικό (τύπου μπαρ) στο χώρο της κουζίνας, αποσκοπεί στην άμεση οπτική και λειτουργική επικοινωνία με την τραπεζαρία και στην ενοποίηση των χώρων.

Κατοικίες στις οποίες αναπτύσσεται ενιαίος χώρος σαλοτραπεζαρίας

Παραδείγματα πολυκατοικιών

Μεσοαστικό συγκρότημα κατοικιών Χαρά, Ι. Παπαηλιόπουλος και Α. Σπανός, (τετράγωνο Πατησίων-Τσίλλερ-Σκρα-Αννίνου, 1955)

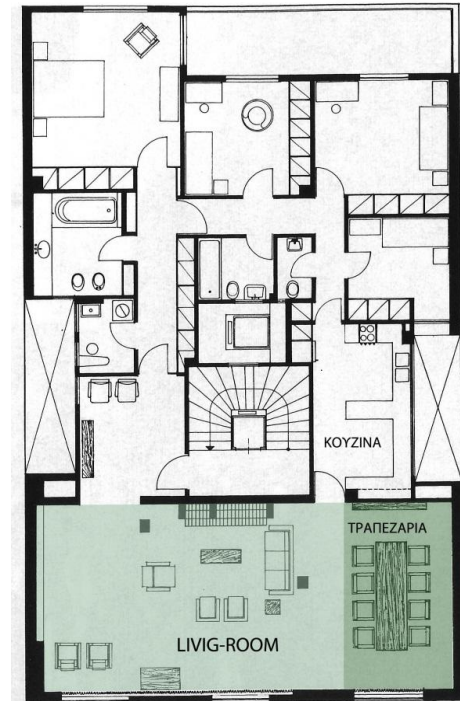
80. Κάτοψη

Διαμόρφωση διαμερίσματος σε μεγαλοαστική πολυκατοικία,
Ν. Βαλσαμάκης, (οδός Αλωπεκής, Κολωνάκι)

81,82. Φωτογραφίες εσωτερικού

83. Κάτοψη

Παράδειγμα μεγαλοαστικής πολυκατοικίας στη Φιλοθέη, Κ. Κυριακίδης, (Θέματα Χώρου και Τεχνών
1974)

84. Κάτοψη

Παραδείγματα μονοκατοικιών

Παράδειγμα μονοκατοικίας, Τάκης Ζενέτος, (οδός Ξάνθου, Γλυφάδα, 1961, Περιοδικό Αρχιτεκτονική 1967)

85. Κάτοψη

Παράδειγμα τριπλοκατοικίας στο Παλαιό Φάληρο, Σ. Και Δ. Αντωνακάκη, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1975)

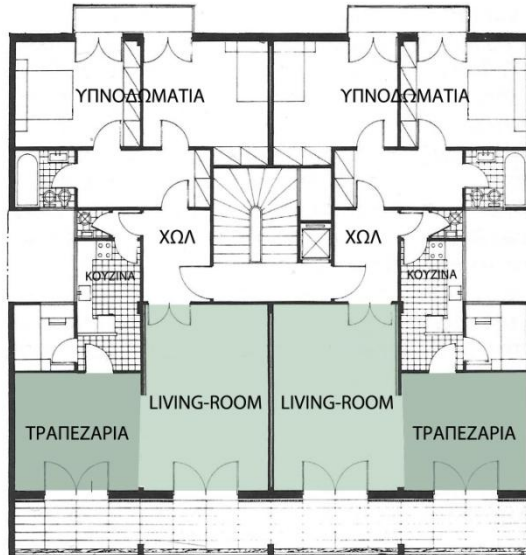

86. Κάτοψη

Κατοικίες στις οποίες η τραπεζαρία οριοθετείται ως χώρος μέσα στο living-room

Παραδείγματα πολυκατοικιών

Παράδειγμα μεσοαστικής πολυκατοικίας, Ν. Βαλσαμάκης, (οδός Σεμιτέλου, 1953)

87. Κάτοψη. Οι χώροι υποδοχής αναπτύσσονται σε μορφή Γ με αποτέλεσμα να είναι σαφώς ορισμένος ο χώρος της τραπεζαρίας.

Διαμόρφωση διαμερίσματος σε μεσοαστική πολυκατοικία στην Αθήνα, Γ. Μπογδάνος, (Αρχιτεκτονικά Θέματα 1969)

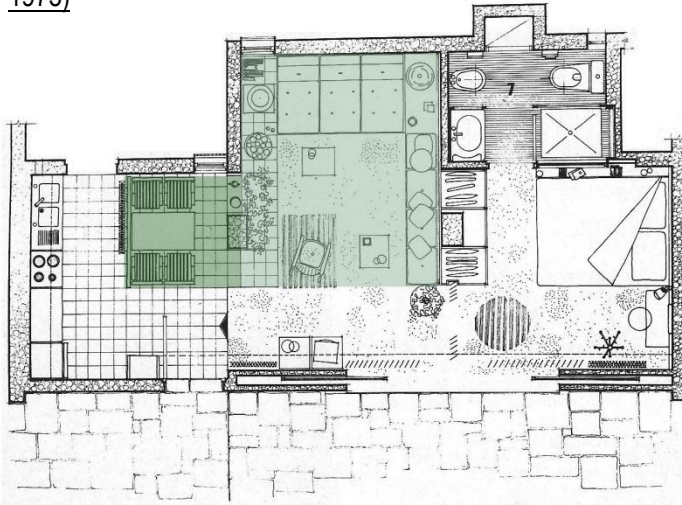

88. Κάτοψη

89, 90. Φωτογραφίες

Διαμόρφωση διαμερίσματος σε πολυκατοικία στο Χαλάνδρι, Σ. Βαράγκης, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1975)

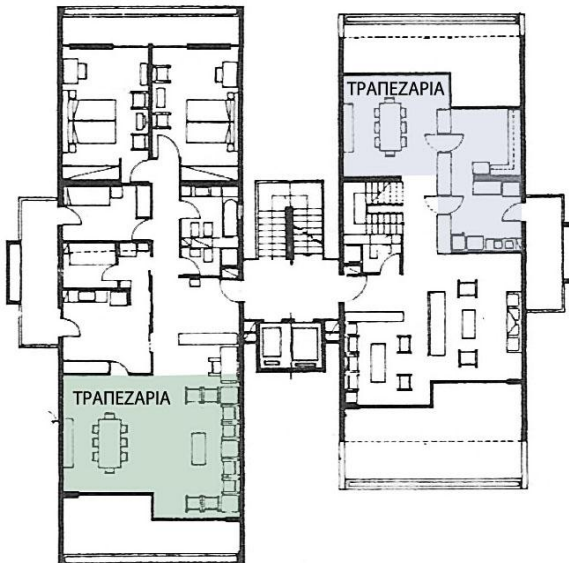

91. Κάτοψη. Η γωνιά φαγητού αποτελεί μια ενότητα με την κουζίνα και διαφοροποιείται από το καθιστικό με μικρή διαφορά στάθμης.

92. Φωτογραφία

Παράδειγμα μεγαλοαστικής πολυκατοικίας στην Αγία Βαρβάρα Χαλανδρίου, Αλ. Τομπάζης, (Αρχιτεκτονικά Θέματα 1978)

93. Κάτοψη. Μία μικρή διάσπαση του χώρου ορίζει τον χώρο της τραπεζαρίας.

Παράδειγμα μεγαλοαστικής πολυκατοικίας, Κ. Κυριακίδης, Α. Παϊζη-Κυριακίδη και Γ. Ανυφαντής, (οδός Ναρκίσσου, Παλαιό Ψυχικό, Θέματα Χώρου και Τεχνών 1979)

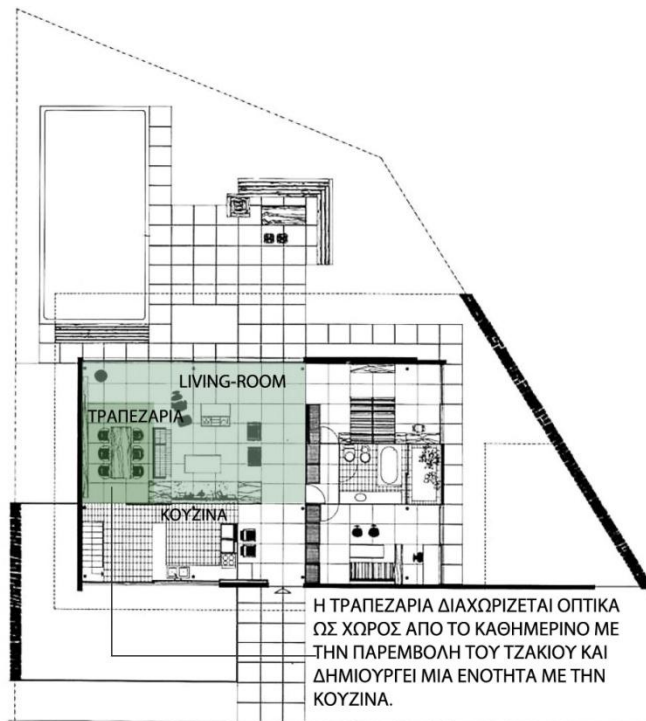
94. Κάτοψη.

Μονοκατοικία

Στα παραδείγματα των μονοκατοικιών παρατηρείται μεγαλύτερη ποικιλία τεχνασμάτων που διαχωρίζουν την τραπεζαρία από το living-room, λόγω του περιθωρίου για μεγαλύτερη ευελιξία στο σχεδιασμό, σε αντίθεση με την πολυκατοικία που στις περισσότερες περιπτώσεις χαρακτηρίζεται από την τυποποίηση των διαμερισμάτων.

Παράδειγμα κατοικίας στη Φιλοθέη, Ν. Βαλσαμάκης, 1963

95. Κάτοψη

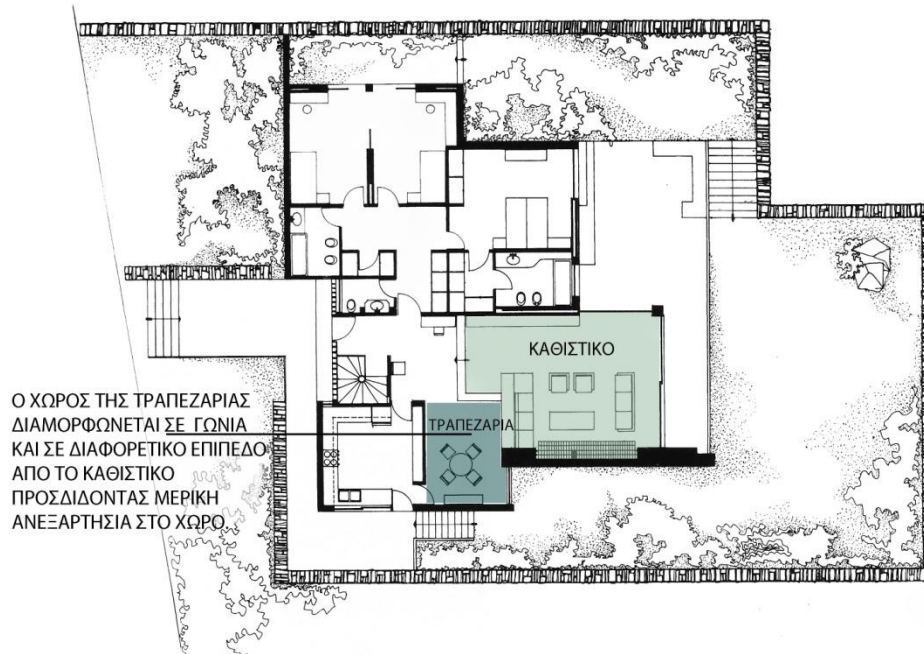
96, 97. Φωτογραφίες εσωτερικού.

Παράδειγμα κατοικίας, Τάκης Ζενέτος, (οδός Ελικώνος, Παλαιό Ψυχικό, 1966)

98. Κάτοψη

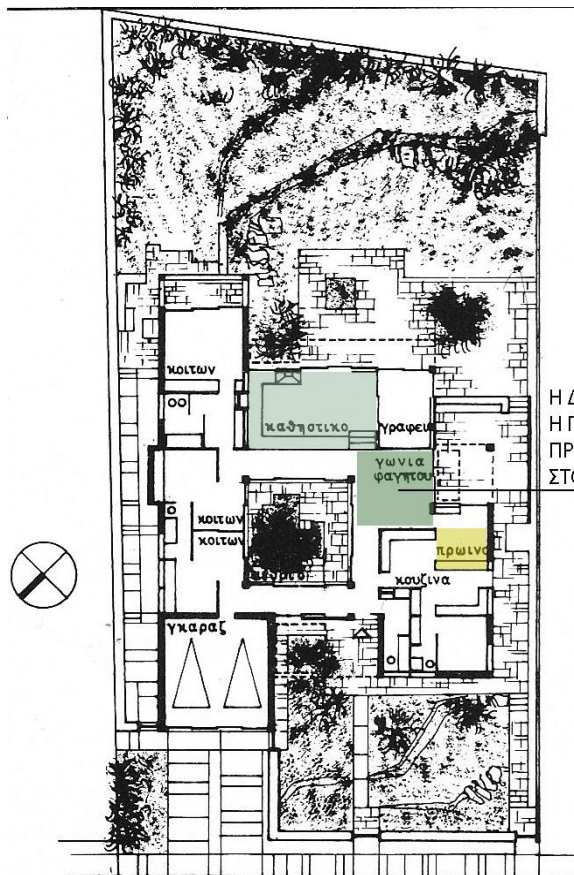
Παράδειγμα κατοικίας στη Νέα Πολιτεία, Ν. Βαλσαμάκης, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1971)

99. Φωτογραφία

100. Κάτοψη

Παράδειγμα κατοικίας στο Ψυχικό, Σεβά Καρακώστα

Η ΔΙΑΦΟΡΑΣΤΗ ΣΤΑΘΜΗ ΚΑΙ
Η ΠΑΡΕΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΑΙΘΡΙΟΥ
ΠΡΟΣΔΙΔΕΙ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ
ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑΣ.

101. Κάτοψη

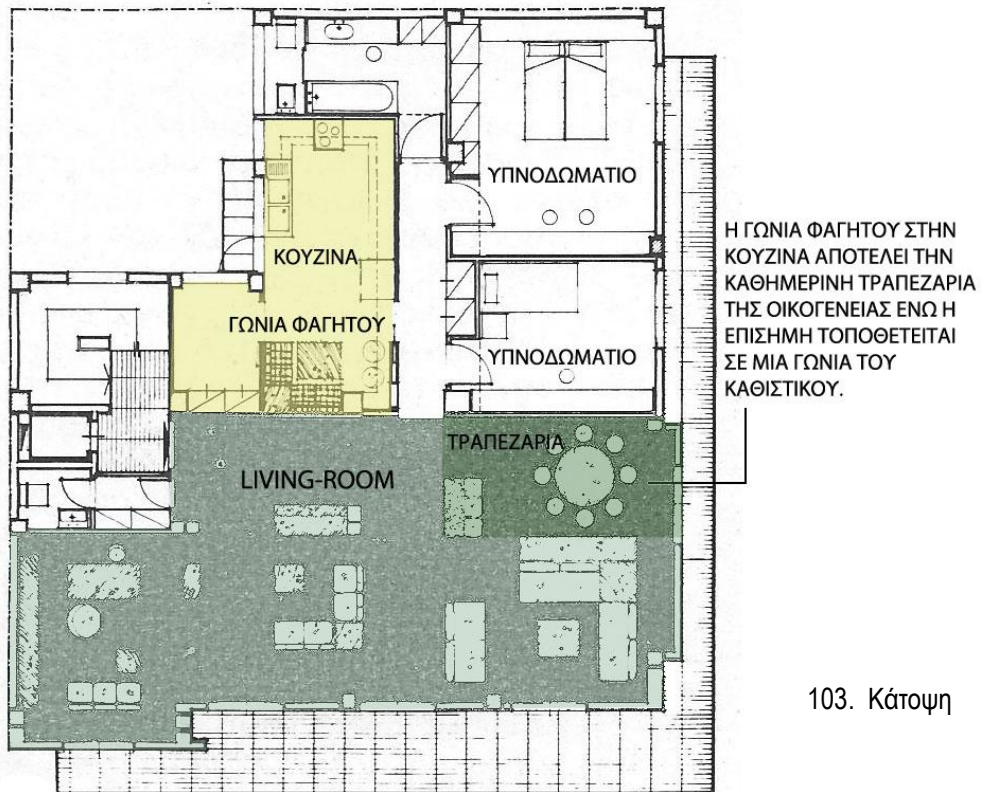

102. Φωτογραφία εσωτερικού

Κατοικίες όπου συναντώνται δύο τραπεζαρίες, μία επίσημη στο χώρο του living-room και μία καθημερινή στην κουζίνα

Πολυκατοικία

Διαμόρφωση διαμερίσματος σε πολυκατοικία στην Αθήνα, Μ. Μέκιος, 1970

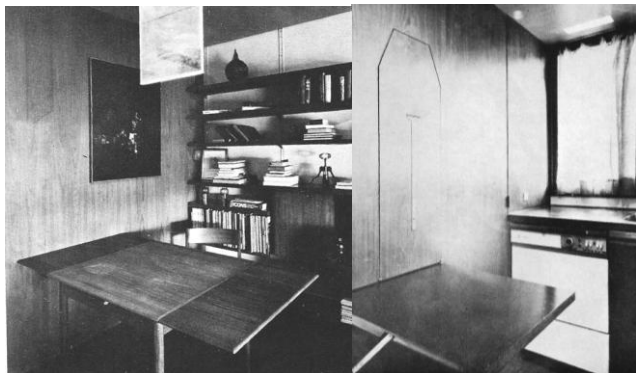
Διαμόρφωση διαμερίσματος στο Καβούρι, Τάκης Ζενέτος, (κατασκευή και μελέτη το 1965, Θέματα χώρου και Τεχνών 1967

Η ΕΠΙΣΗΜΗ ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΕΝΑ ΑΥΞΟΜΕΙΟΥΜΕΝΟ ΤΡΑΠΕΖΙ ΠΟΥ ΠΡΟΣΑΡΜΟΖΕΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΤΩΝ ΚΑΛΕΣΜΕΝΩΝ.

Η ΚΟΥΖΙΝΑ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΕΝΑ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝ ΚΙΝΗΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΡΑΠΕΖΙ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟ ΦΑΓΗΤΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.

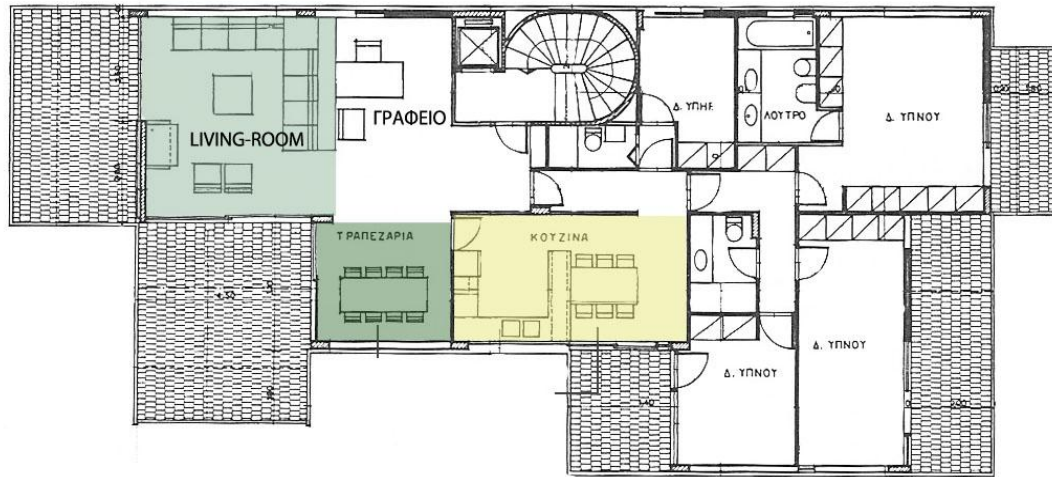
104. Κάτοψη

105. Φωτογραφία της επίσημης τραπεζαρίας.

106. Φωτογραφία της καθημερινής τραπεζαρίας

Παράδειγμα πολυκατοικίας στο Ψυχικό, Γ. και Ε. Μανέτα, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1977)

107. Κάτοψη. Οι επιμέρους χρήσεις είναι σαφώς διαχωρισμένες με τη διάσπαση των όγκων. Η επίσημη τραπεζαρία έχει άμεση επικοινωνία με την κουζίνα η οποία περιλαμβάνει την καθημερινή γωνία φαγητού.

Παράδειγμα πολυκατοικίας στο Παλαιό Ψυχικό, Σ. Βαράγκης, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1977)

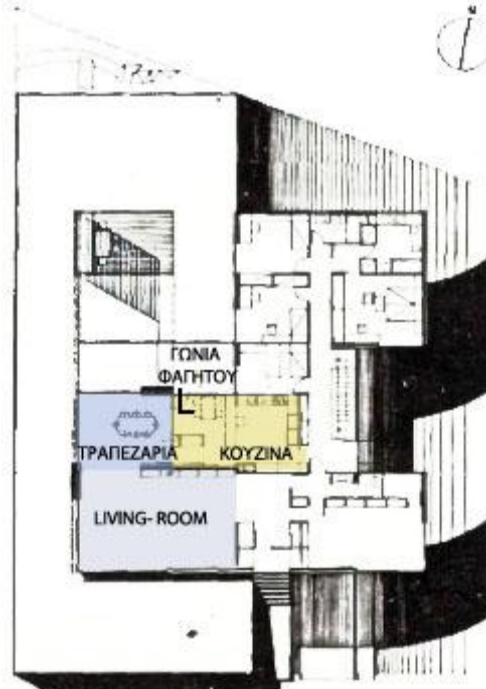
108. Κάτοψη.

Ο χώρος της τραπεζαρίας διαφοροποιείται από το καθιστικό μέσω του τζακιού, που λειτουργεί ως διαχωριστικό μέσο.

Ένας δευτερεύων καθημερινός χώρος φαγητού τοποθετείται σε συνέχεια με την επίσημη τραπεζαρία και σε επικοινωνία με την κουζίνα. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα παρατηρείται ότι δίνεται ιδιαίτερη σημασία στη χρήση της τραπεζαρίας η οποία διατηρεί την αυτονομία της και επικοινωνεί με δική της βεράντα.

Παραδείγματα μονοκατοικιών

Παράδειγμα κατοικίας στο Ψυχικό, Τάκης Ζενέτος, (κατασκευή του 1961 περιοδικό Αρχιτεκτονική 1966)

109. Κάτοψη. Η τραπεζαρία αποτελεί μια ενότητα με την κουζίνα και διαχωρίζεται από το καθιστικό μέσω βιβλιοθήκης. Μια δεύτερη καθημερινή τραπεζαρία περιλαμβάνεται στο χώρο της κουζίνας.

110 (κάτω). Άποψη της τραπεζαρίας από την αυλή.

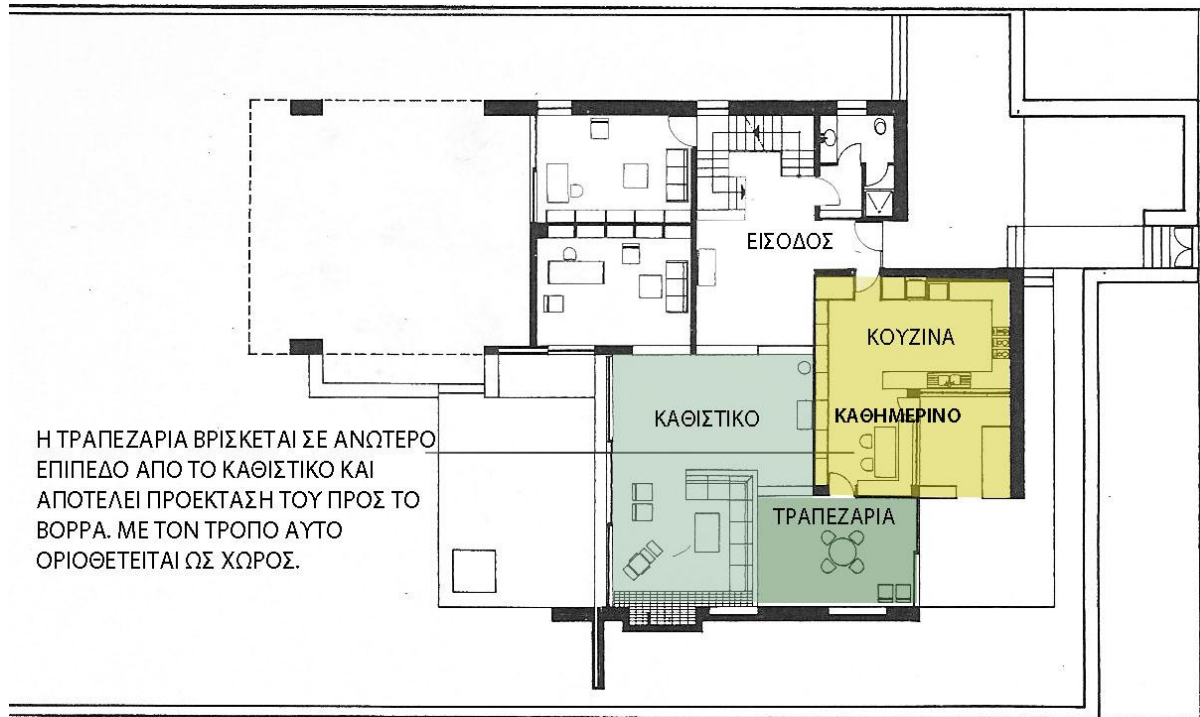
Παράδειγμα κατοικίας στο Παλαιό Ψυχικό, Σεβά Καρακώστα, (Αρχιτεκτονικά Θέματα 1968):

111. Κάτοψη. Οι επίσημοι χώροι της κατοικίας βρίσκονται σε χαμηλότερο επίπεδο από το υπόλοιπο σπίτι. Η επίσημη τραπέζα αναπτύσσεται σε μια γωνία σε συνέχεια με το καθιστικό ενώ το τραπέζι της κουζίνας προορίζεται για καθημερινή χρήση.

Παράδειγμα κατοικίας στη Φιλοθέη, Ν.Βαλσαμάκης, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1976):

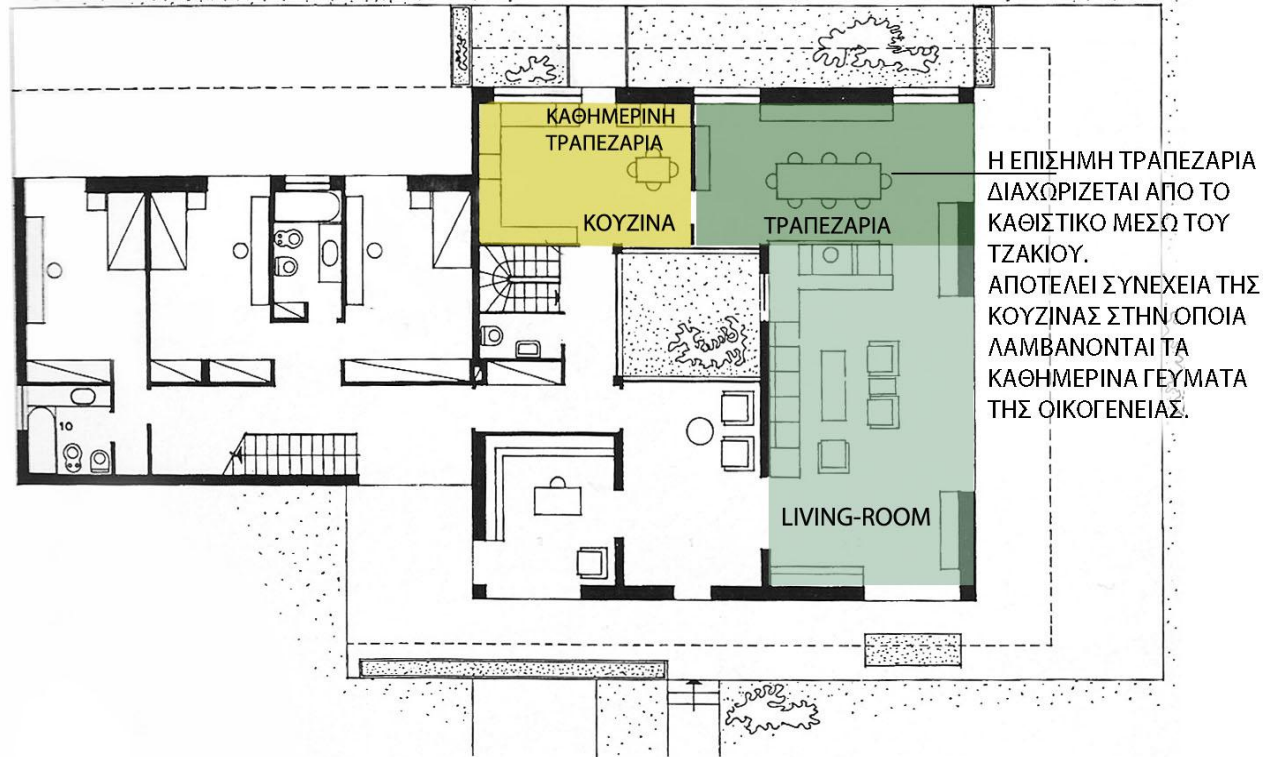

112. Κάτοψη

113. Φωτογραφία τραπεζαρίας

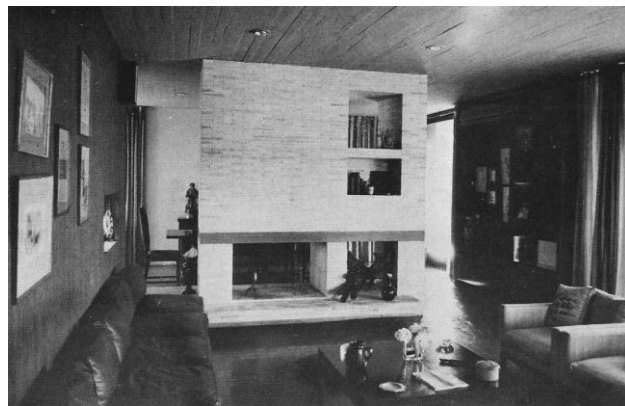

Παράδειγμα κατοικίας στο Κεφαλάρι, Α.Ε. Τζάκου, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1976):

114. Κάτοψη

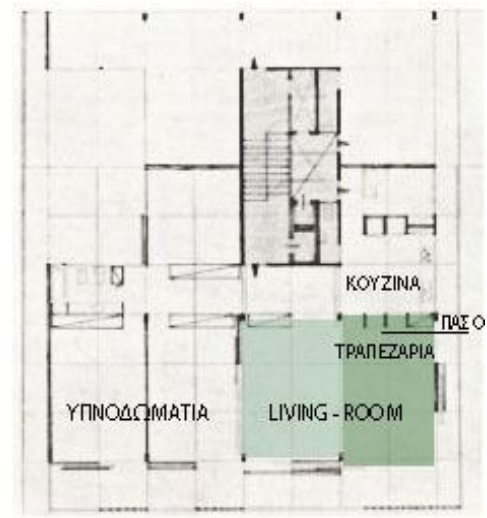
115. Φωτογραφία του καθιστικού με την τραπεζαρία στο βάθος

Κατοικίες στις οποίες η κουζίνα ανοίγει ως χώρος και επικοινωνεί με την τραπεζαρία μέσω πάγκου

Πολυκατοικία

Παράδειγμα πολυκατοικίας στην λεωφόρο Αμαλίας,
Τάκης Ζενέτος, (κατασκευή 1959)

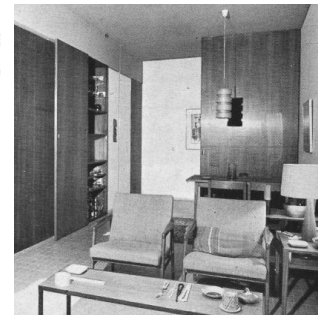

116. Κάτοψη

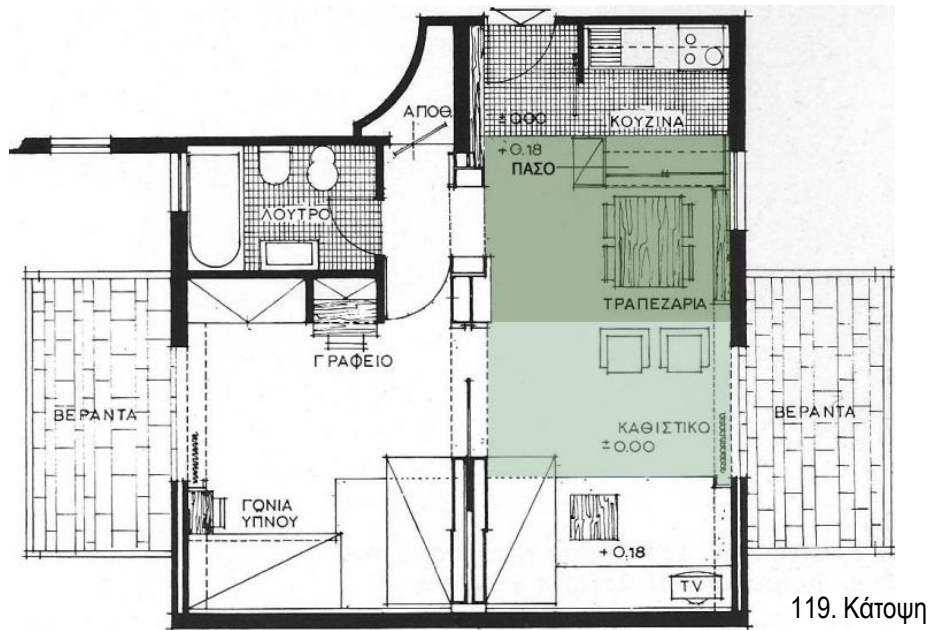
Διαμόρφωση διαμερίσματος σε πολυκατοικία στην Αθήνα, Τάκης Ζενέτος, (Αρχ. Θέμ.1968)

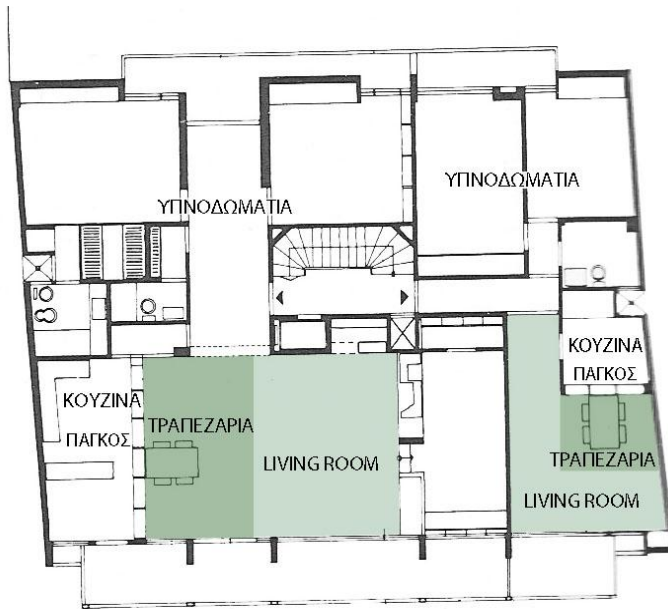
117. Κάτοψη
118. Φωτογραφία
εσωτερικού

Διαμόρφωση διαμερίσματος σε πολυκατοικία στην Αθήνα, Στυλιανίδης, 1970

Παράδειγμα πολυκατοικίας στο Παγκράτι, Σ. Και Δ. Αντωνακάκη, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1977)

121. Κάτοψη γ' ορόφου.

Η τραπεζαρία εντάσσεται στον χώρο του living- room χωρίς να διαχωρίζεται ως χρήση από αυτό. Επικοινωνεί με την κουζίνα μέσω πάγκου.

122. Κάτοψη δ' ορόφου.

Οι τραπεζαρίες διαχωρίζονται από το σαλόνι στη μία περίπτωση με τη διάσπαση του χώρου σε μορφή Γ και στην άλλη με την τοποθέτησή της σε υψηλότερη στάθμη. Και στις δύο περιπτώσεις επικοινωνούν με την κουζίνα μέσω πάγκου- μπαρ.

Παράδειγμα πολυκατοικίας, Σ. Και Δ. Αντωννάκης, (οδός Εμ. Μπενάκη, Εξάρχεια, Θέματα Χώρου και Τεχνών 1977)

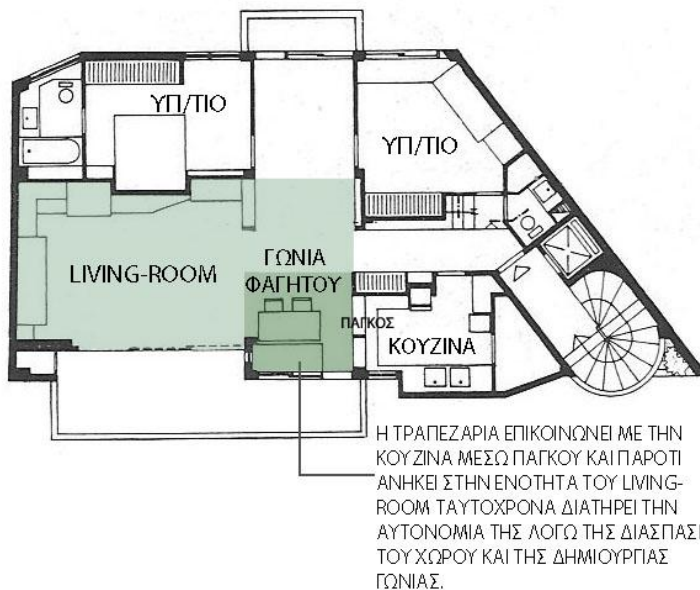

123.(πάνω) Κάτοψη β' ορόφου

126.(κάτω) Κάτοψη γ' ορόφου

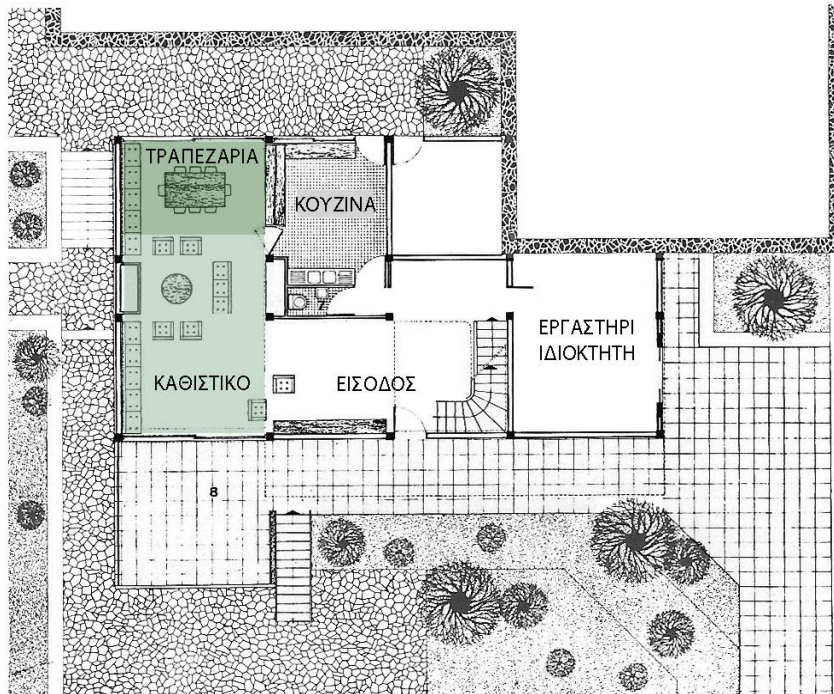
124, 125. Φωτογραφίες τραπεζαρίας

127, 128. Φωτογραφίες τραπεζαρίας

Παραδείγματα μονοκατοικιών

Παράδειγμα μονοκατοικίας στην Πεντέλη, Κ. Γκάρτζος, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1974)

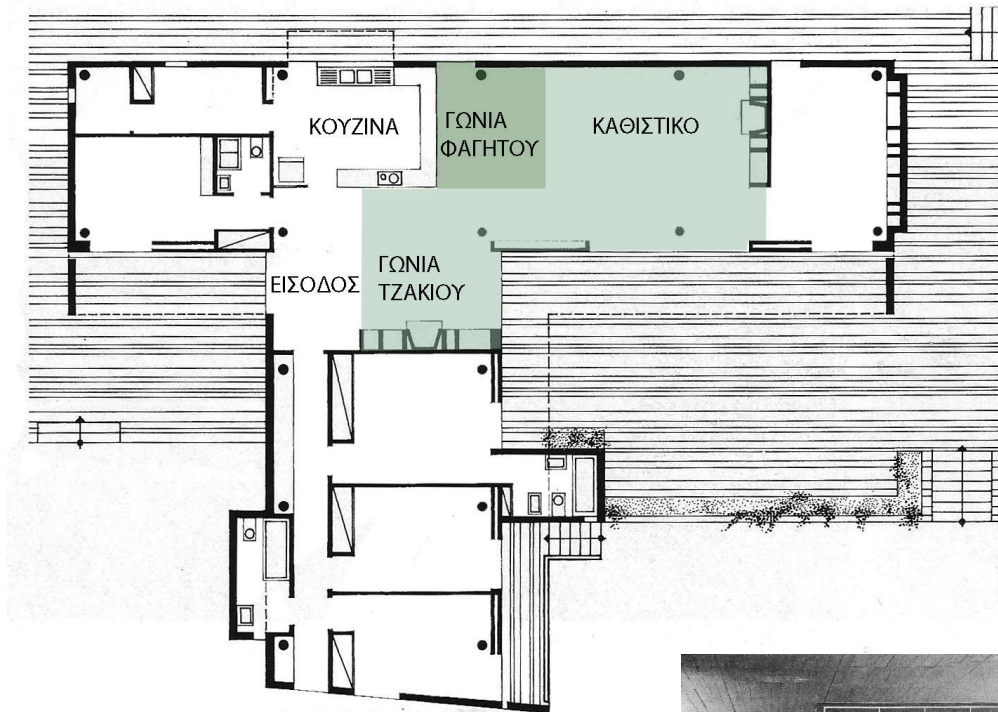
129. Κάτοψη

Η ενοποίηση των χώρων στη σύνθεση αυτή είναι απαραίτητη για την επίτευξη ενότητας μεταξύ της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής. Η τραπεζαρία βρίσκεται σε συνέχεια με το καθιστικό και επικοινωνεί με την κουζίνα μέσω συρόμενων υαλοστασίων.

130. Φωτογραφία καθιστικού- τραπεζαρίας.

Παράδειγμα κατοικίας στην Παλαιά Πεντέλη, Ι.Γ. Κούτσης, Ρ. Βακράτσας, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1976)

131. Κάτοψη

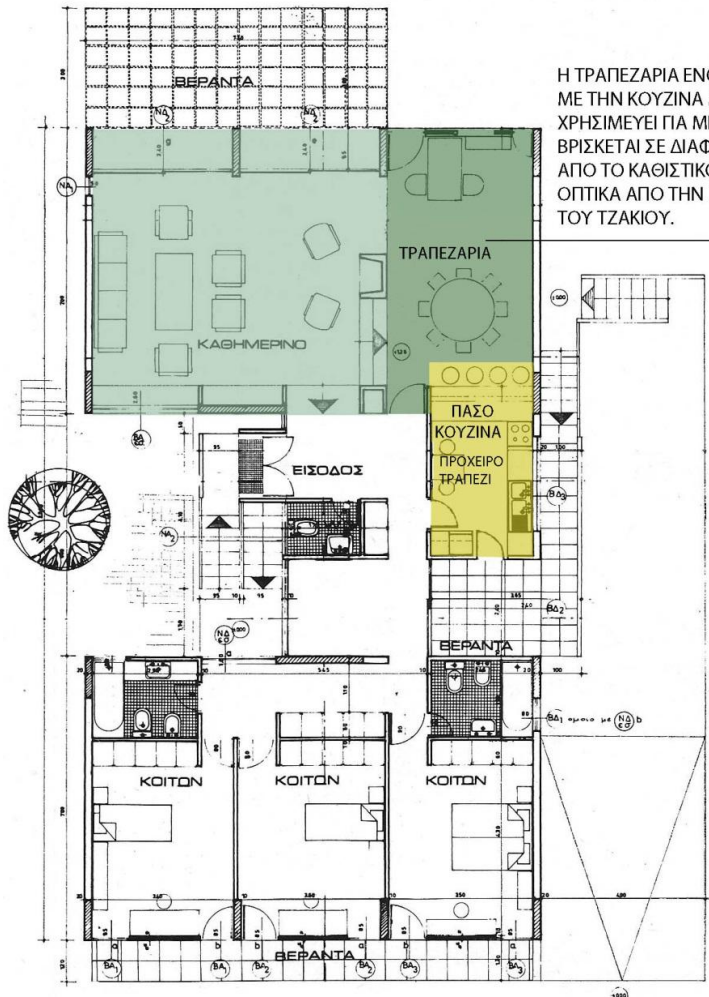
Οι κύριοι χώροι της κάτοψης αναπτύσσονται σε ένα ενιαίο ανοιχτό σύνολο, με τους τοίχους της κουζίνας να αντικαθίστανται από σανίδες κόντρα πλακέ στις οποίες διαμορφώνεται πάγκος.

132. Φωτογραφία τραπεζαρίας και πάγκου κουζίνας.

Παράδειγμα κατοικίας στη Νέα Κηφισιά, Ν. Χατζημιάλης και Η. Schwartz-Χατζημιάλη, (Θέματα Χώρου και Τεχνών 1977)

Η ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑ ΕΝΟΠΟΙΕΙΤΑΙ ΟΠΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΥΖΙΝΑ ΜΕΣΩ ΠΑΓΚΟΥ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΕΥΕΙ ΓΙΑ ΜΠΑΡ Ή ΓΙΑ ΠΡΩΙΝΟ. ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΣΤΑΘΜΗ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΘΙΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΤΡΑΡΕΤΑΙ ΟΠΤΙΚΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΕΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΖΑΚΙΟΥ.

133. Κάτοψη

134. Φωτογραφία τζακιού

Συμπεράσματα

Στη γενικότερη εικόνα της μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής ανήκουν η κατάργηση των στιβαρών μορφών των προηγούμενων χρόνων και η διαμόρφωση ανοιχτών χώρων με συνεχή ροή κίνησης. Όλοι οι χώροι χρήζουν προσοχής και προσπαθούν να αντιμετωπιστούν ισάξια δημιουργώντας μία ενιαία και λειτουργική κάτοψη. «Η τραπεζαρία αποτελεί έναν 'ενδιάμεσο' χώρο ανάμεσα στο καθιστικό και στην κουζίνα και σχηματίζεται από την κατά περίπτωση **εξωστρέφεια ή εσωστρέφεια** αυτών των χώρων. Η μορφή της εναλλάσσεται ανάμεσα στη λιγότερο ή περισσότερο ανοιχτή, αποτελώντας έναν «μετασχηματιστή όπου το ωραίο, χρήσιμο και εύγευστο μετασχηματίζεται στο άχρηστο και αθέατο, όπου κάθε φορά παίζει έναν διαφορετικό ρόλο μέσα στην κατοικία».²⁷

Παρότι ενιαία με το καθιστικό, ο λειτουργικός διαχωρισμός της εξακολουθεί να θεωρείται αναγκαίος, όπως επίσης, σε πολλές περιπτώσεις, κρίνεται απαραίτητη η οπτική αποφυγή του φαγητού ή η αναβολή της σκηνής του φαγητού μέχρι την ώρα του σερβιρίσματος. Για τον λόγο αυτό οι αρχιτέκτονες στοχεύουν στη δημιουργία ανοιχτών χώρων με ενδιάμεσα αρχιτεκτονικά στοιχεία το οποία λειτουργούν ως όρια ώστε να περιορίζεται την οπτική επαφή και να αποκτά ο χώρος μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Η τραπεζαρία αποτελεί έναν ρευστό, μεταβατικό χώρο όπου οι απαιτήσεις φυσικού φωτισμού και θέας είναι πλέον μειωμένες, με αποτέλεσμα να σχεδιάζεται συχνά κοντά στην είσοδο του διαμερίσματος. Κάτι τέτοιο, ειδικά σε στενά διαμερίσματα, εξασφαλίζει μικρή απόσταση από την κουζίνα, και προς όφελος των τετραγωνικών οι αρχιτέκτονες αφήνουν όλους τους χώρους ανοιχτούς. Ακόμη και η κουζίνα, η οποία ως τώρα είχε παραμεριστεί στην αφάνεια έχει αρχίσει να ανοίγεται προς το καθιστικό και την τραπεζαρία με ισότιμους όρους.

---

²⁷ Μέμος Φιλιππίδης, «Η κουλτούρα της τραπεζαρίας», Άρθρο από την εφημερίδα «Το Βήμα», 2000.

Οι κώδικες κοινωνικής συμπεριφοράς συνεχίζουν να ορίζουν την τραπεζαρία ως χώρο επίδειξης και φιλοξενίας. Στις αρχιτεκτονικές μελέτες αναπτύσσονται εύστοχοι και αξιοποιήσιμοι χώροι τραπεζαρίας που εξακολουθούν να διαμορφώνονται σύμφωνα με την παραπάνω αντίληψη, με σύγχρονες όμως και πρωτοπόρες αρχιτεκτονικές τεχνικές. Παρόλα αυτά, πέρα από τους προβληματισμούς και τις επιλύσεις που καταγράφονται για την αντιμετώπιση της τραπεζαρίας ως αρχιτεκτονικό χώρο, η αλλαγή των συνηθειών και ο νέος τρόπος ζωής, έχουν ως αποτέλεσμα την σταδιακή εγκατάλειψη της χρήσης της. Το «συνεχές ωράριο», το οποίο μετά τη δεκαετία του '70 αναιρεί την τακτική σύναξη της οικογένειας, έχει ως αποτέλεσμα τη μεταφορά του γεύματος στην ανεπίσημη τραπεζαρία της κουζίνας. Στις επόμενες δεκαετίες, η τεχνολογική ανάπτυξη και η δυναμική είσοδος της στα νοικοκυριά, υποβαθμίζει την αυτοτέλεια της τραπεζαρίας, με αποτέλεσμα ως τραπεζαρία συχνά να εννοιείται ένα τραπέζι σε μια γωνία στον ευρύτερο χώρο του καθιστικού.

Κεφάλαιο πέμπτο: Ο χώρος της τραπεζαρίας από τη δεκαετία του 1980 μέχρι και σήμερα.

Στο κεφάλαιο αυτό θα μελετηθεί η εξέλιξη της τραπεζαρίας κατά τη χρονική περίοδο από τη δεκαετία του 1980 μέχρι και τις μέρες μας. Πλησιάζοντας στη σημερινή εποχή, ξετάζονται οι διάφοροι χειρισμοί του συγκεκριμένου χώρου σε σχέση με τη χρήση και τη σημασία του στην καθημερινότητα. Αν και η τοποθέτησή της στην κάτοψη δεν έχει υποστεί ριζικές αλλαγές στο διάστημα αυτό σε σύγκριση με τη χρονική περίοδο του 1970, αυτό που φαίνεται να έχει πλέον αλλάξει δραματικά είναι ο τρόπος ζωής και οι συνήθειες του Έλληνα, τα οποία επηρεάζουν σημαντικά τη λειτουργία της.

Η χρήση του χώρου της τραπεζαρίας ήδη μετά τη δεκαετία του 1970 αρχίζει να περιορίζεται σημαντικά. Η τακτική σύναξη της οικογένειας γύρω από το τραπέζι για τη διεργασία του γεύματος αντικαθίσταται από διαφορετικές και ακατάστατες ώρες φαγητού λόγω συνεχούς ή διαφορετικού ωραρίου εργασίας για κάθε μέλος ξεχωριστά. Απόρροια αυτού, ταυτόχρονα με τις νέες καταναλωτικές ανάγκες που δημιουργούνται, είναι να προτίμονται ένα γρήγορο και έτοιμο γεύμα μετά από μια πολυάσχολη ημέρα. Στο σημείο αυτό, η διαδικασία του φαγητού ξεφεύγει από το χαρακτήρα ιεροτελεστίας που κατείχε στο παρελθόν και αποκτά μια πρόχειρη αντιμετώπιση.

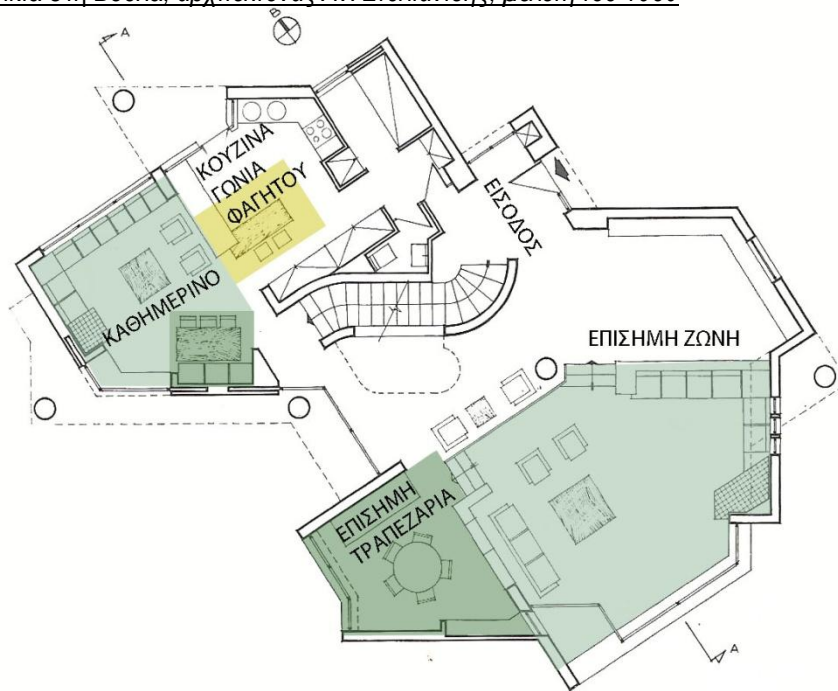
Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας που περιορίζει σημαντικά την χρήση της τραπεζαρίας, είναι η τεχνολογική ανάπτυξη και η είσοδος ηλεκτρονικών συσκευών (ραδιόφωνο, τηλεόραση, υπολογιστής) στα ελληνικά νοικοκυριά. Η μοναχικότητα που δημιουργούν τα συνεχή και διαφορετικά ωράρια αντιμετωπίζεται από τη νέα ηλεκτρονική «εστία» του σπιτιού που αντικαθιστά τον ελλείποντα οικογενειακό διάλογο. Αποτέλεσμα αυτού, είναι η «επίσημη» τραπεζαρία να παραμερίζεται και να προτιμούνται αντί αυτής χώροι, όπως η γωνία φαγητού στην κουζίνα ή το καθιστικό, με τη συνοδεία κάποιας ηλεκτρονικής συσκευής.

Στις κατοικίες των εύπορων κοινωνικών στρωμάτων συναντάμε μία διαφορετική αντιμετώπιση. Ο τύπος της κατοικίας που χωρίζεται σε δύο ζώνες, μία καθημερινή και μία επίσημη, καθεμία με τη δική της τραπεζαρία, προτιμάται συχνά και η επάρκεια αυτή των τετραγωνικών συνεισφέρει στο να είναι σαφή τα όρια μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου, μεταξύ της ενδοοικογενειακής ζωής και της υποδοχής. Η διαβάθμιση και η προστασία ιδιωτικότητας, αλλά και η ανάγκη για ξεχωριστό χώρο υποδοχής των καλεσμένων, εξακολουθούν να είναι στοιχεία που λαμβάνονται υπόψη κατά το σχεδιασμό της κατοικίας.

Κατοικίες οι οποίες αναπτύσσονται σε δύο ενότητες, από τις οποίες προκύπτουν δύο χώροι τραπεζαρίας ένας επίσημος και ένας καθημερινός.

Παραδείγματα κατοικιών

Κατοικία στη Βούλα, αρχιτέκτονας Αν. Στυλιανίδης, μελέτη του 1980

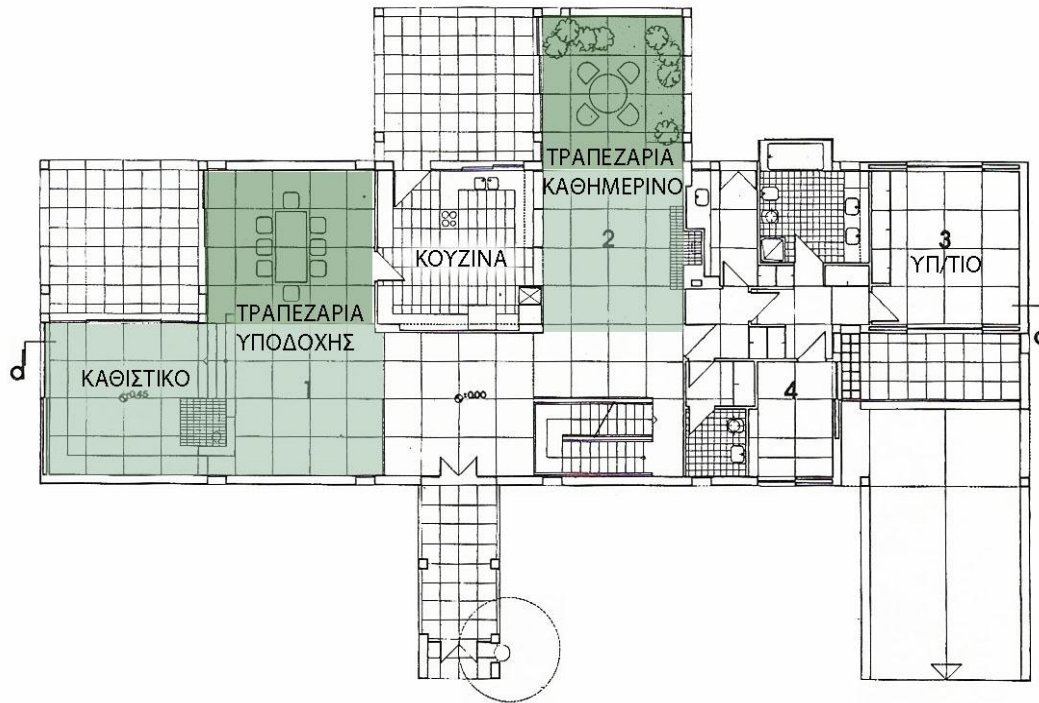
135.(επάνω) Κάτοψη

Η κατοικία διαχωρίζεται σε μια επίσημη και μια καθημερινή ζώνη κάθε μια από τις οποίες περιλαμβάνει ξεχωριστή τραπεζαρία.

136. Φωτογραφία εσωτερικού

Κατοικία στην Εκάλη, αρχιτέκτων Αγ. Κουβελά, μελέτη του 1988

137. Κάτοψη

Τόσο η καθημερινή όσο και η επίσημη τραπεζαρία διατηρούν την αυτονομία τους.
Η χρήση του καννάβου και η διασπαση των όγκων συντελεί στην οριοθέτηση των επιμέρους χρήσεων.

138. Φωτογραφία καθημερινής τραπεζαρίας/
χώρου πρωινού

Κατοικία στη Δροσιά, αρχιτέκτων Κατ.Βαλσαμάκη, μελέτη του 2000

139. Κάτοψη.

Στην «καθημερινή» ζώνη της κατοικίας η τραπεζαρία τοποθετείται σε συνέχεια με την κουζίνα. Η επίσημη τραπεζαρία βρίσκεται στο χώρο της εισόδου και σε υψηλότερο επίπεδο από το καθιστικό.

140. Φωτογραφία καθιστικού- χώρου εισόδου

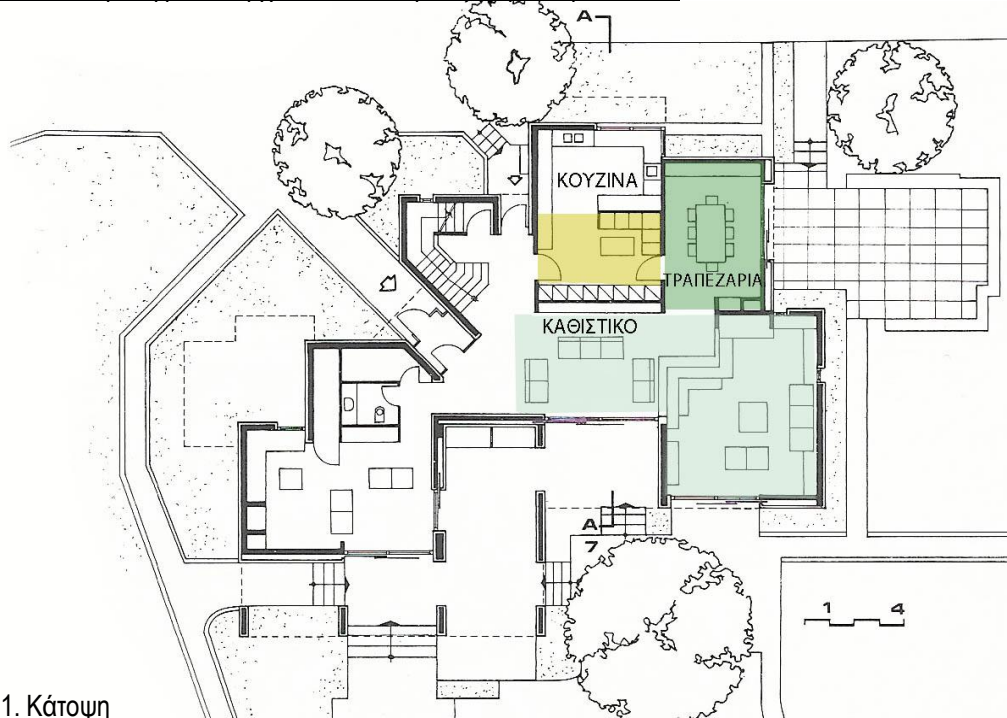

Κατοικίες με ξεχωριστή, αυτόνομη τραπεζαρία

Ο χώρος της τραπεζαρίας ως ανεξάρτητο δωμάτιο είναι ένας τύπος που έχει εγκαταλειφτεί από τα πρώτα βήματα του μοντέρνου κινήματος στην Ελλάδα. Παρά το γεγονός αυτό όμως, συναντώνται παραδείγματα όπου η τραπεζαρία δεν είναι πλήρως απομονωμένη από τους υπόλοιπους χώρους υποδοχής, παραμένει όμως αυτόνομη με βασικό χαρακτηριστικό ότι η οπτική επαφή από τους υπόλοιπους χώρους υποδοχής είναι περιορισμένη. Διαχωρίζεται έτσι σε βαθμό ιδιωτικότητας από το καθιστικό και με βάση τη χρήση της, είτε για υποδοχή, είτε για χρήση των μελών της οικογένειας μόνο, αλλάζει και ο ρόλος της.

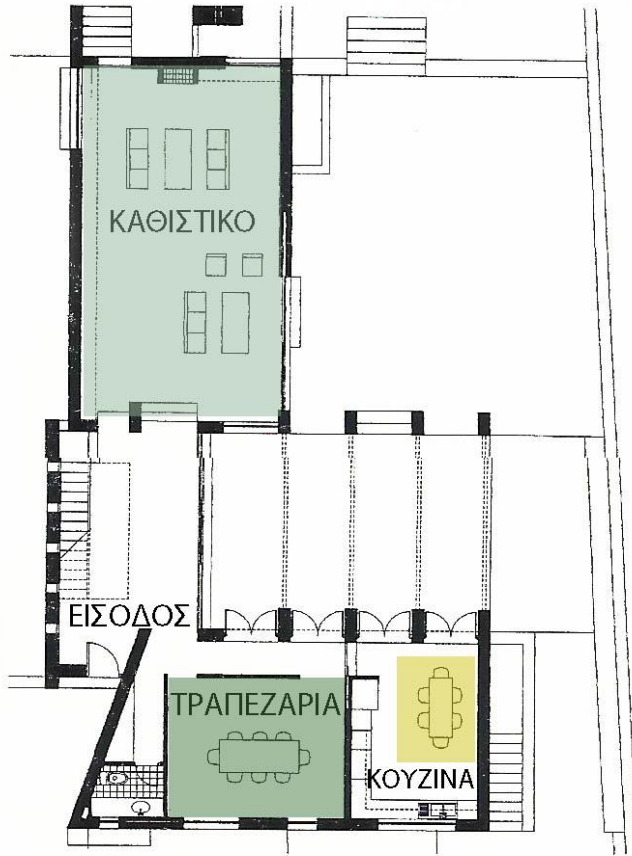
Κατοικία στην Κηφισιά, αρχιτέκτων Α. Τομπάκης, μελέτη του 1980

141. Κάτοψη

Ο χώρος της τραπεζαρίας είναι σαφώς ορισμένος και η οπτική επαφή με το καθιστικό περιορισμένη λόγω του μικρού σχετικά ανοίγματος και της διαφοράς στάθμης. Επικοινωνεί με δευτερεύων χώρο φαγητού στην κουζίνα και ανοίγει σε αποκλειστική του βεράντα.

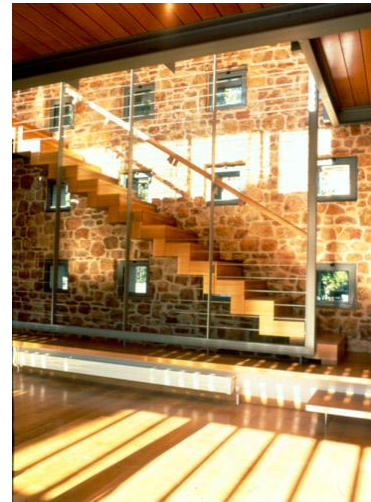

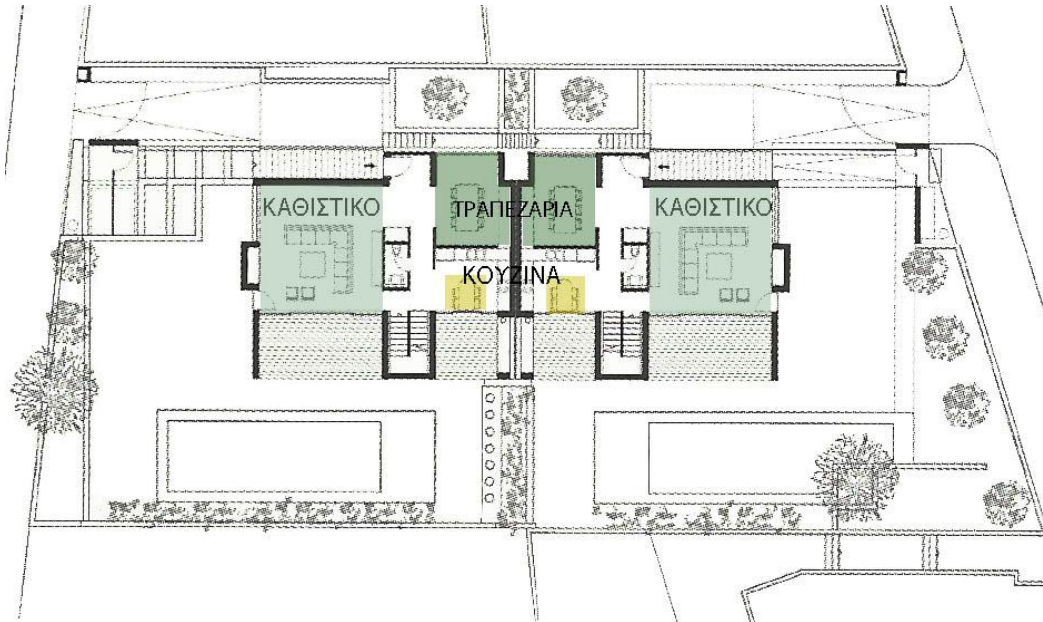

142. Κάτοψη

Η τραπεζαρία ανεξαρτητοποιείται πλήρως από το καθιστικό και επικοινωνεί μέσω διαδρόμου με την κουζίνα.

143. Φωτογραφία χώρου εισόδου

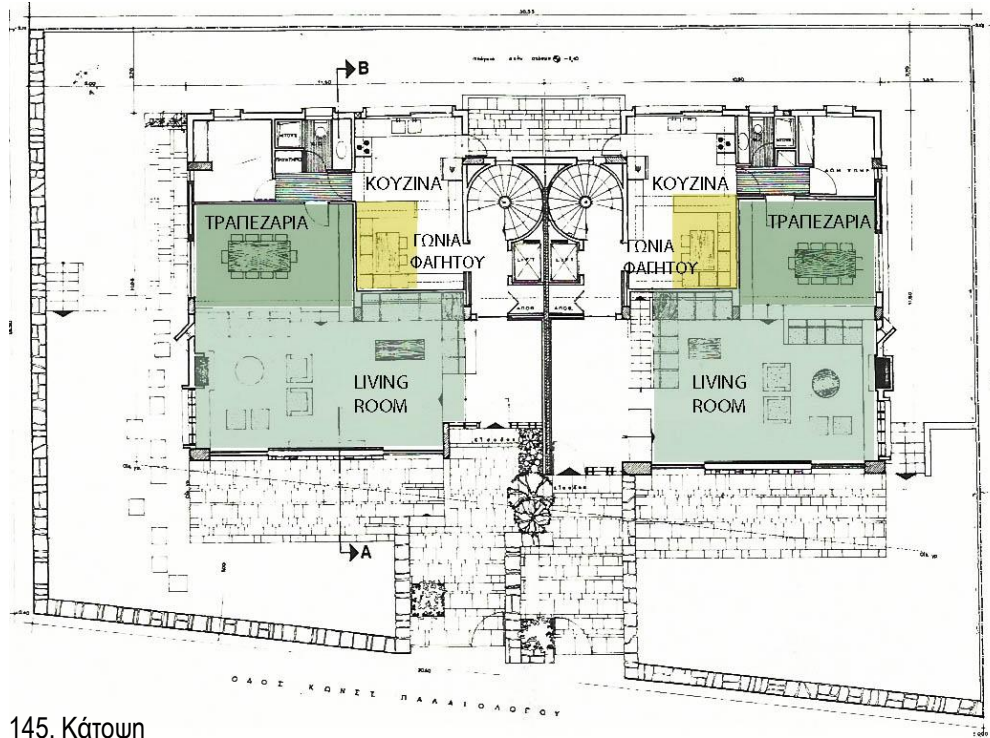
144. Κάτοψη

Η τραπεζαρία είναι ανεξάρτητος χώρος, ενώ μία δευτερεύουσα γωνιά φαγητού έχει σχεδιαστεί στο χώρο της κουζίνας. Η παρεμβολή του τοιχείου απέναντι από την πόρτα της εισόδου περιορίζει την οπτική επαφή του καλεσμένου με τον συγκεκριμένο χώρο, καθώς στο συγκεκριμένο παράδειγμα, η παρουσίαση της τραπεζαρίας ως το πρώτο στοιχείο που θα αντικρίσει κανείς κατά την είσοδο δεν είναι επιθυμητή.

Επιλύσεις με στόχο τη διαφοροποίηση της τραπεζαρίας από το καθιστικό χωρίς την αυστηρή διάσπαση του χώρου

Από το προηγούμενο κεφάλαιο παρατηρείται πως η οριοθέτηση των επιμέρους λειτουργιών στον κατά τα άλλα ενιαίο χώρο υποδοχής και διημέρευσης είναι συχνά επιθυμητή και προσδίδει ενδιαφέρον και ποικιλία στην αίσθηση του χώρου. Η παρεμβολή διαχωριστικών τοιχείων ή στοιχείων όπως το τζάκι, η διάσπαση του συνολικού όγκου με τη δημιουργία εσοχών ή προεξοχών, εξακολουθούν, όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα, να αποτελούν μεθόδους ώστε να φιλτράρεται η οπτική επαφή, ενώ η τοποθέτηση της τραπεζαρίας σε ελαφρώς υψηλότερη στάθμη από το καθιστικό, αποκρύβει την θέαση του περιεχόμενου του τραπεζιού από το επίπεδο του σαλονιού. Πολύ συχνά προσδίδεται διπλό ύψος στον χώρο του καθιστικού, στοιχείο που τον διαφοροποιεί από την τραπεζαρία και του παρέχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο.

Δίδυμες κατοικίες στην Πολιτεία, Αρχιτέκτων Ι. Κινετάκης, μελέτη του 1980

145. Κάτοψη

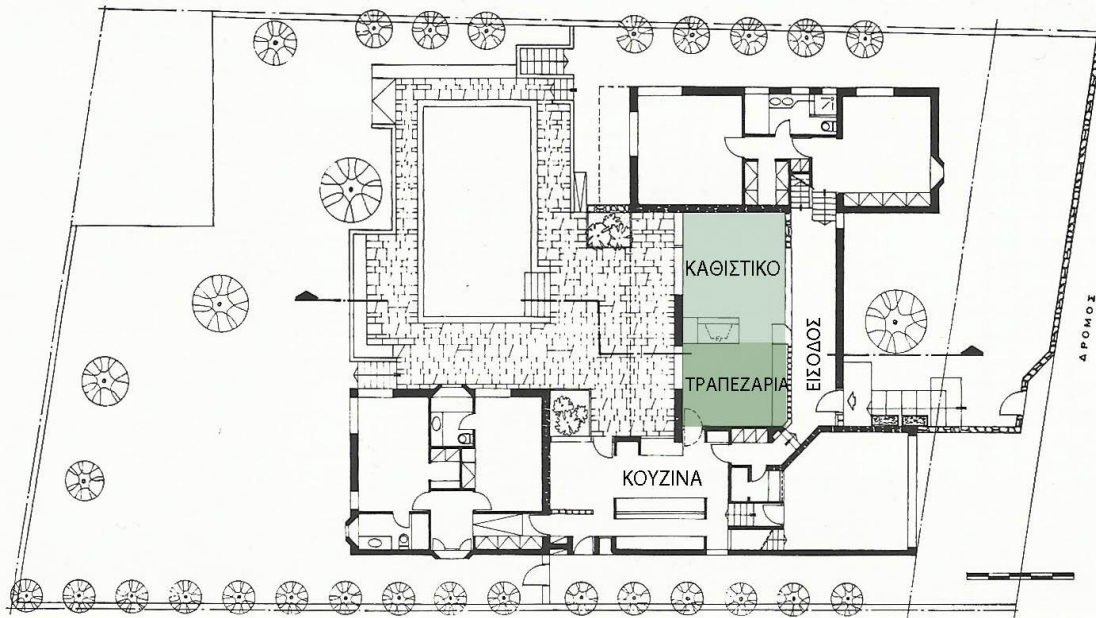
Η διαφορά στάθμης και ο κτιστός καναπές του καθιστικού περιορίζουν την οπτική επαφή με την τραπεζαρία.

Το διπλό ύψος που έχει δωθεί στο σαλόνι αποσαφηνίζει τα όρια μεταξύ των δυο χώρων.

146. Φωτογραφία εσωτερικού

Κατοικία στην Κηφισιά, Αρχιτέκτων Μ. Βorne μελέτη του 1980

147. Κάτοψη

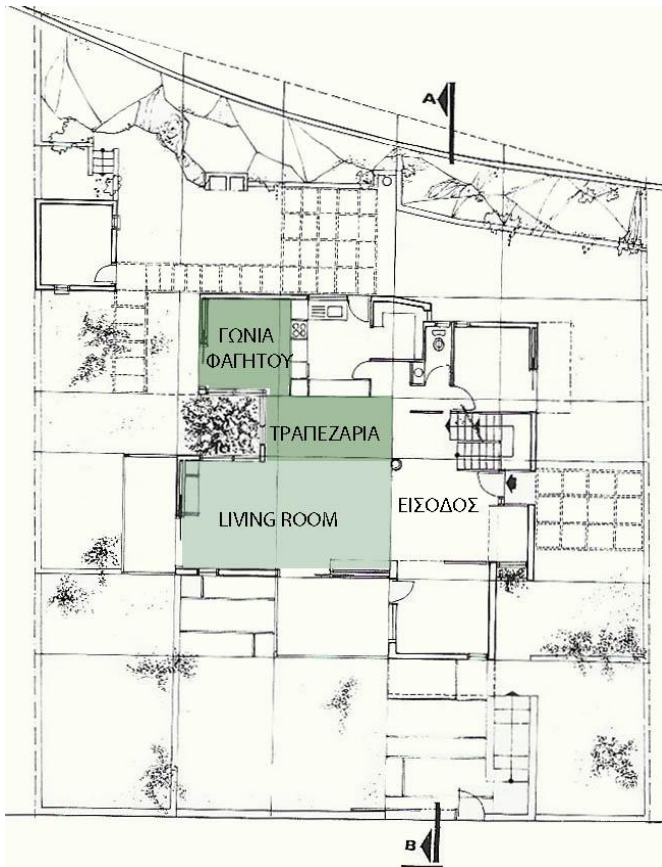
Το στοιχείο του τζακιού λειτουργεί ως διαχωριστικό μεταξύ της τραπεζαρίας και του καθιστικού

148. Φωτογραφία εσωτερικού

Κατοικία στο Παλαιό Ψυχικό, Ι. Ανυφαντής, μελέτη του 1981

149. Κάτοψη

Η παρεμβολή του αιθρίου οριοθετεί το χώρο της τραπεζαρίας. Μια δεύτερη γωνιά φαγητού δημιουργείται σε συνέχεια με την κουζίνα και σε επικοινωνία με την κύρια τραπεζαρία.

150. Φωτογραφία εσωτερικού

Διπλοκατοικία στον Άλιμο, Παντ. Χερουβείμ (μελέτη του 1995)

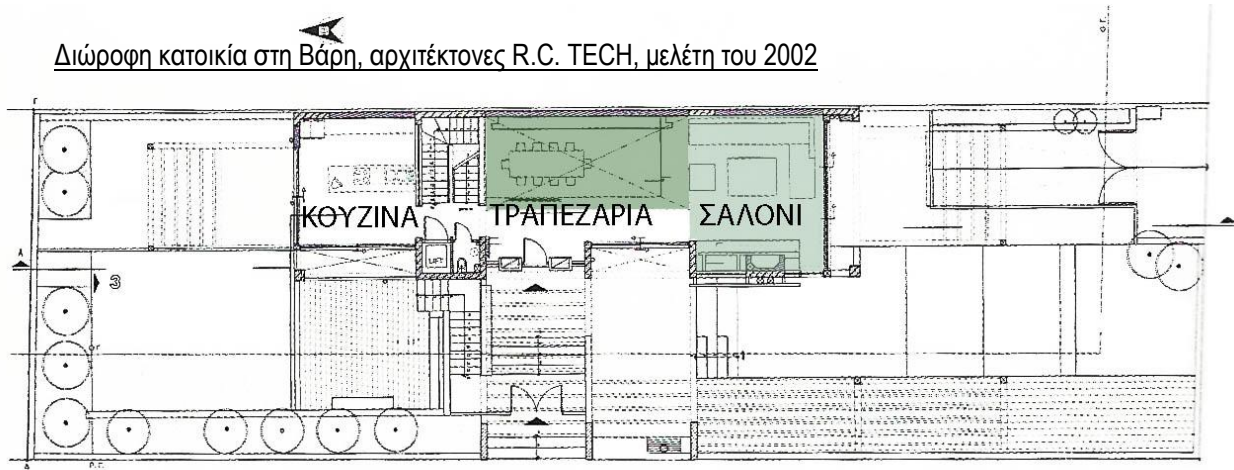

151. Κάτοψη

Η τραπεζαρία μαζί με την κουζίνα βρίσκονται σε υψηλότερη στάθμη από το καθιστικό, του οποίου το διπλό ύψος το διαφοροποιεί ως χρήση.

152. Φωτογραφία εσωτερικού.

Διώροφη κατοικία στη Βάρη, αρχιτέκτονες R.C. TECH, μελέτη του 2002

153. Κάτοψη

Ο σχεδιασμός του χώρου της τραπεζαρίας στη συγκεκριμένη κατοικία έχει μια ιδιαίτερη πρωτοτυπία. Η τραπεζαρία αντιμετωπίζεται σαν αίθριο και οριοθετείται με τη διαφορά στο χρώμα και στη στάθμη του δαπέδου.

Δεν διαφοροποιείται απλώς από το καθιστικό αλλά αποκτά ιδιαίτερο χαρακτήρα ως χώρος.

154, 155. Φωτογραφίες τραπεζαρίας

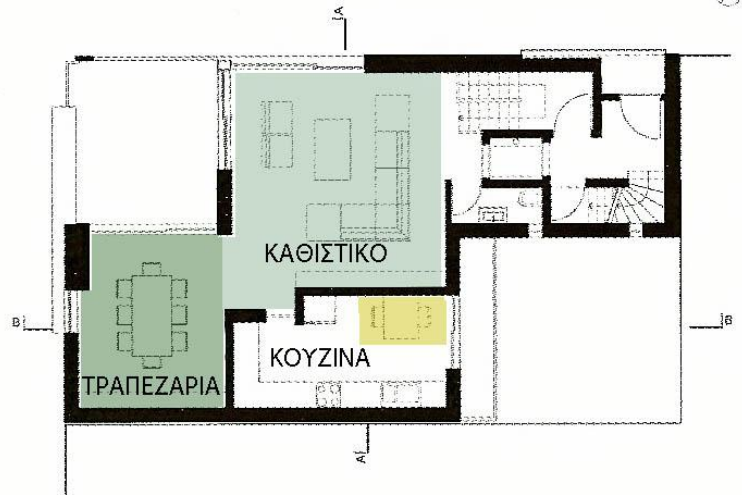

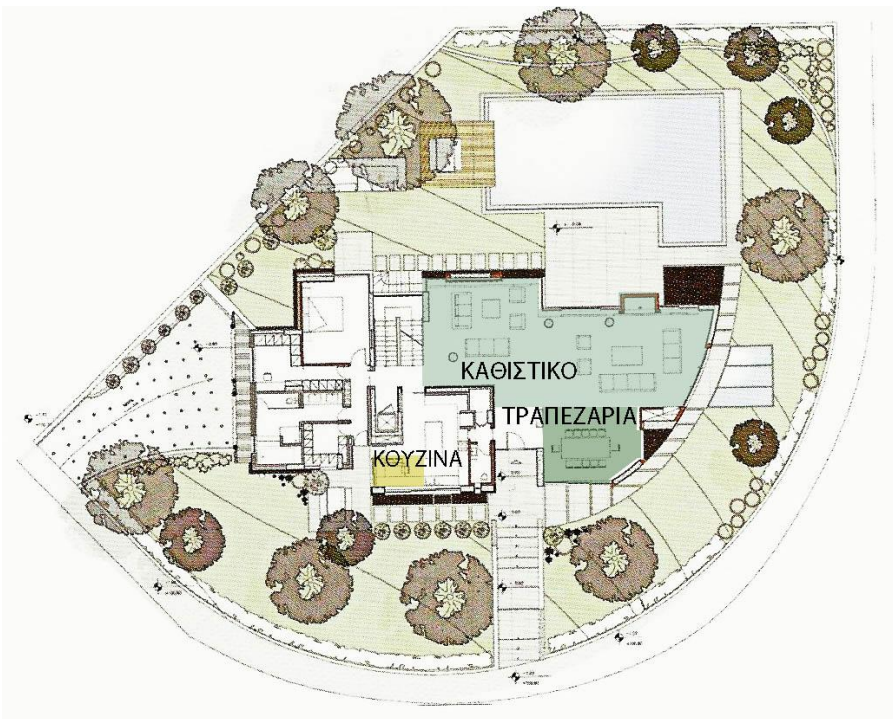
Διπλοκατοικία στου Φιλοπάππου,
αρχιτέκτων Ε. Ζερβουδάκη, μελέτη του 2008

156. Κάτοψη

Η διάσπαση του όγκου οριοθετεί πλήρως τον χώρο της τραπεζαρίας.

Κατοικία στην Εκάλη, αρχιτέκτονες KLab, μελέτη του 2008

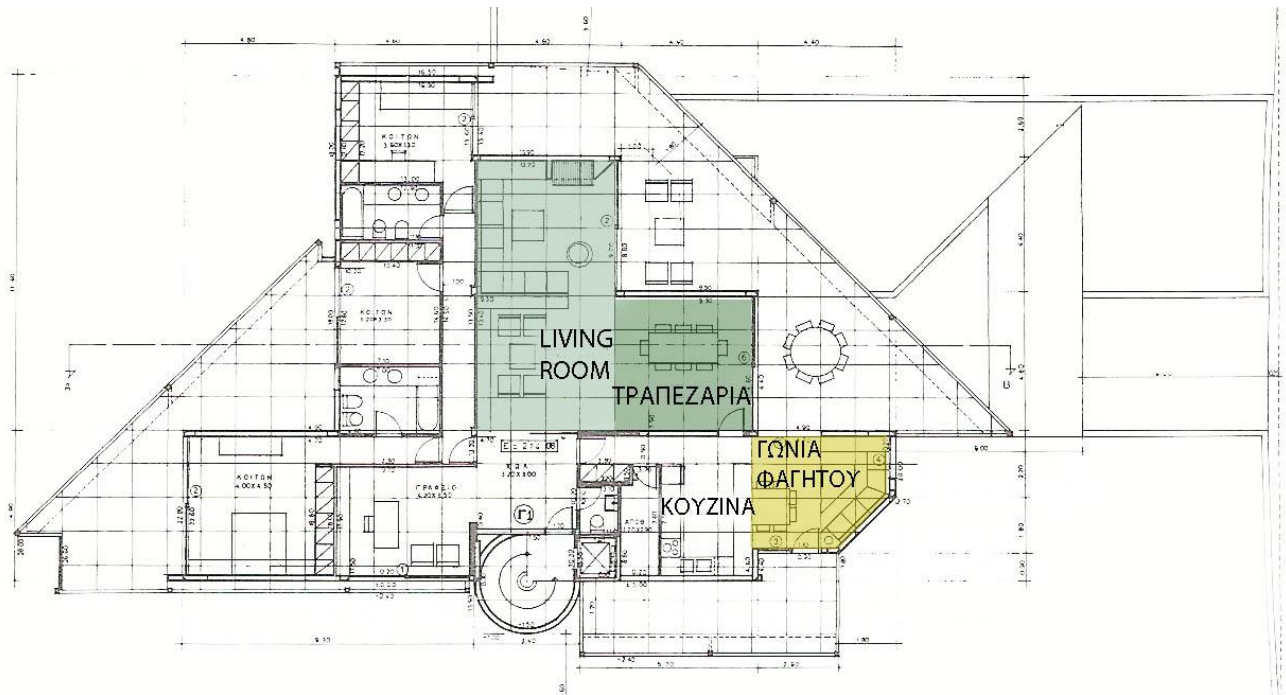
157. Κάτοψη

Ο χώρος της τραπεζαρίας διαχωρίζεται με τη διάσπαση του χώρου σε εσοχές και προεξοχές, ενώ το παιχνίδι με τα ύψη οριοθετεί τους επιμέρους χώρους.

158. Φωτογραφία εσωτερικού

Παραδείγματα πολυκατοικιών

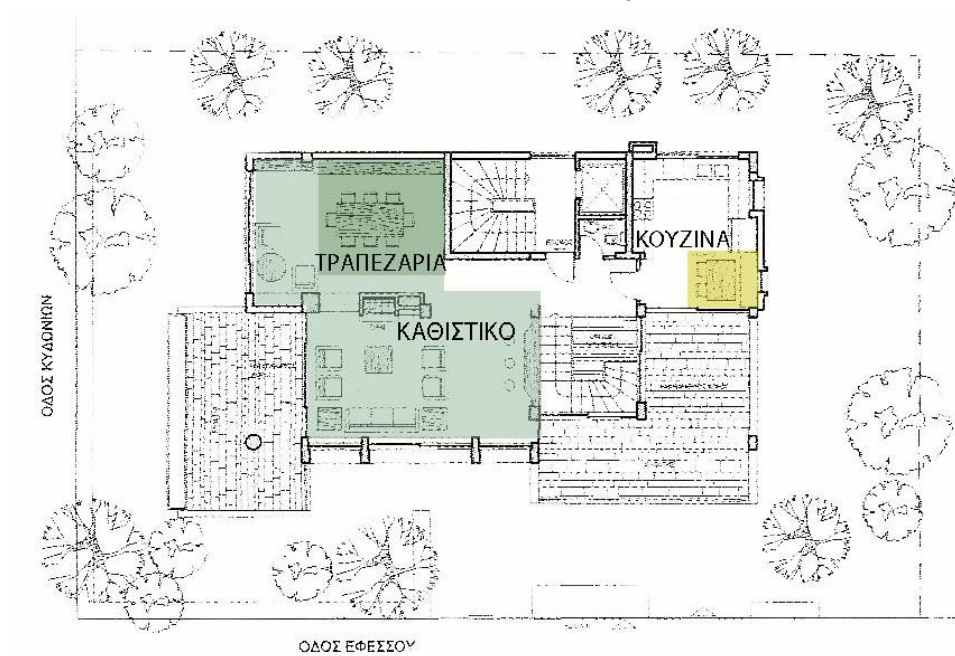
Διαμέρισμα πολυκατοικίας στο Ψυχικό, αρχιτέκτονες Γ. Και Ε. Μανέτα, μελέτη του 1987

159. Κάτοψη

Ο ευρύτερος χώρος υποδοχής αναπτύσσεται σε μορφή Γ παρέχοντας αυτονομία στην τραπεζαρία. Ένας δεύτερος καθημερινός χώρος φαγητού αναπτύσσεται σε συνέχεια με την κουζίνα. Οι δύο χώροι φαγητού επικοινωνούν με ημιυπαίθρια τραπεζαρία για τους καλοκαιρινούς μήνες.

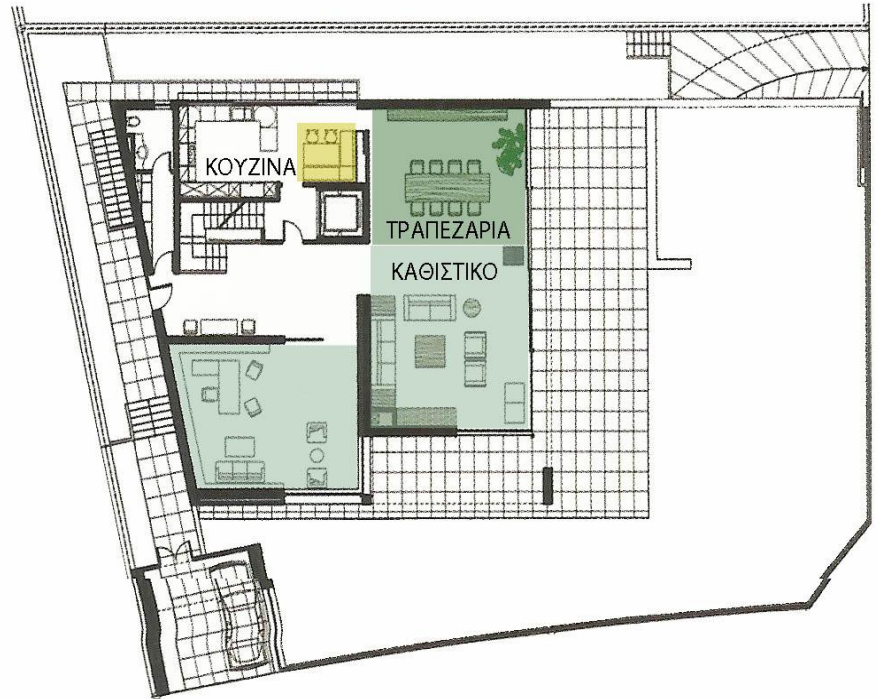
Διαμέρισμα στου Παπάγου, αρχιτέκτων Ι.Κανετάκης, μελέτη του 1997

160. Η παρεμβολή του τζακιού διαχωρίζει τη χρήση της τραπεζαρίας από το καθιστικό και περιορίζει την οπτική επαφή μεταξύ των δύο χώρων.

Παραδείγματα κατοικιών με ενιαίο χώρο σαλοτραπεζαρίας

Κατοικία στο Ψυχικό Ν. Βαλσαμάκης, μελέτη του 2002

161. Κάτοψη

162.(αριστερά) Η γωνιά του φαγητού

163,164 Σαλοτραπεζαρία

Κατοικία στο Μαρούσι, αρχιτέκτων Κατ. Βαλσαμάκη,
μελέτη του 2007

165. Κάτοψη

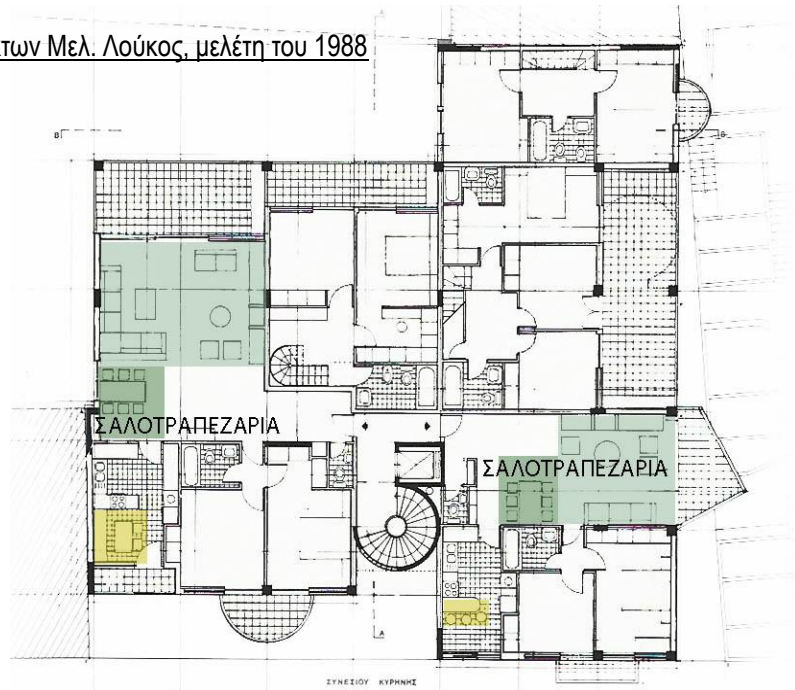
166. φωτογραφία τραπεζαρίας

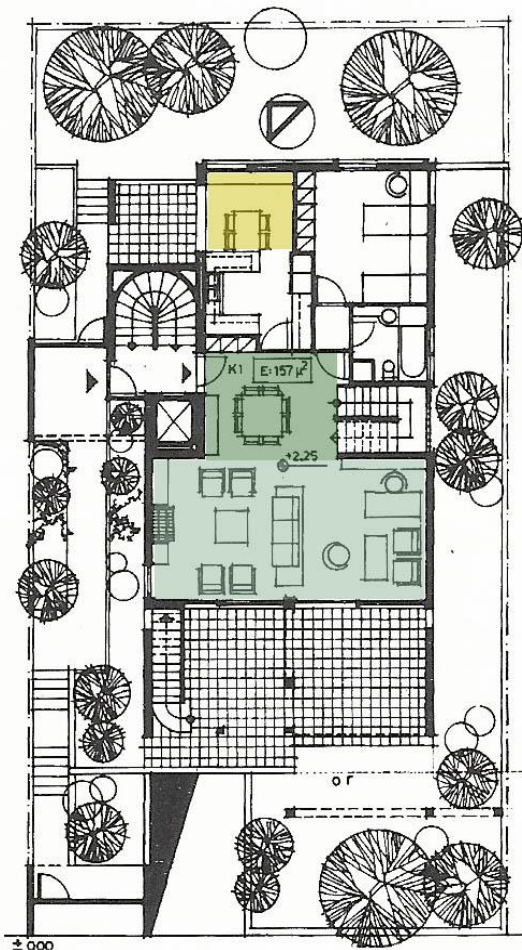
Παραδείγματα πολυκατοικιών

Διαμέρισμα στον Λυκαβηττό, αρχιτέκτων Μελ. Λούκος, μελέτη του 1988

167. Κατοψη

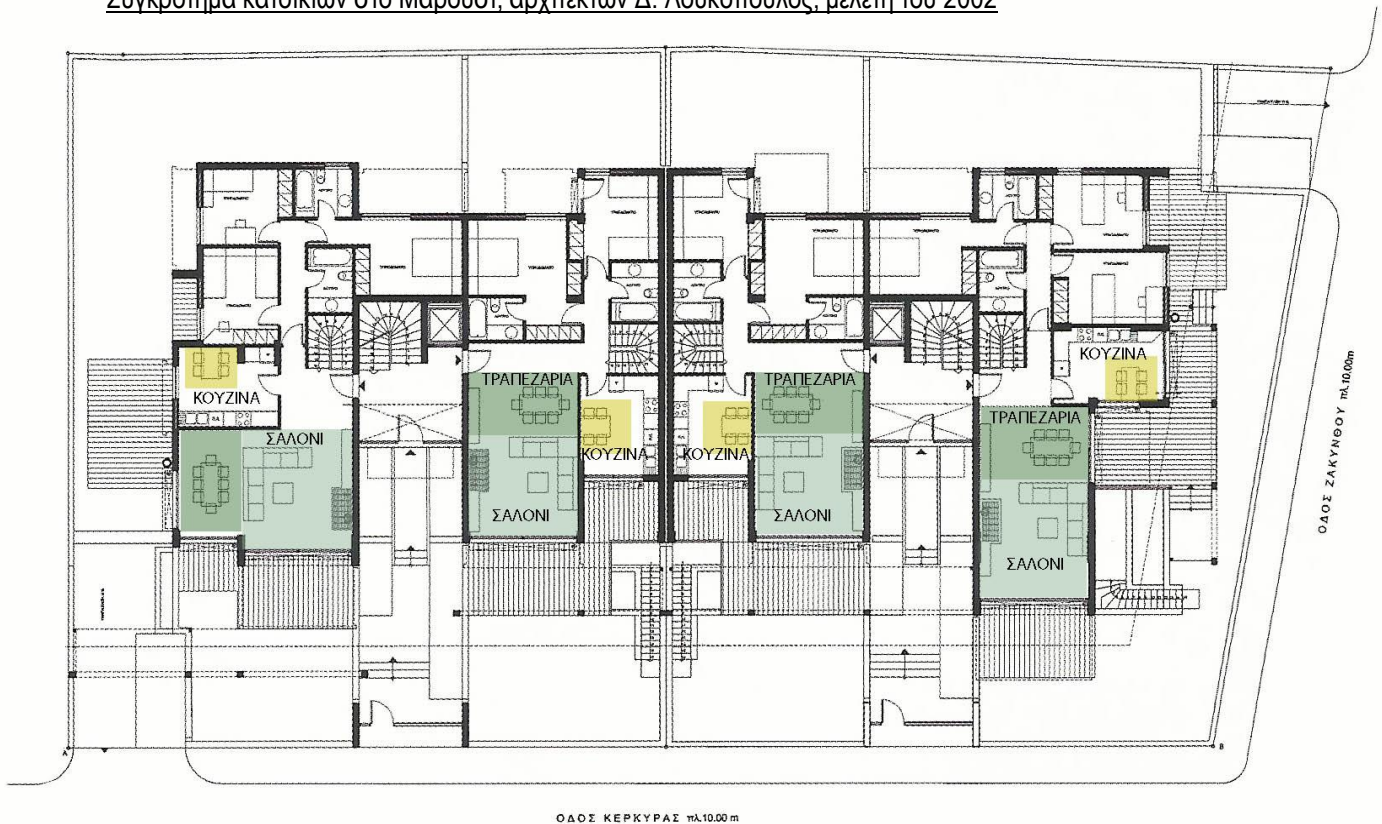
Διαμέρισμα στου Παπάγου, αρχιτέκτονες Κ. και Ε. Μανέτα, μελέτη του 1994

168. Κάτοψη

Η τραπεζαρία τοποθετείται στον χώρο της εισόδου. Μια τέτοια επίλυση, αν και μπορεί να κρίνεται αναγκαία όταν δεν υπάρχει επάρκεια τετραγωνικών, στερεί από την τραπεζαρία την ταυτότητα της ως χώρος, καθώς το σημείο στο οποίο τοποθετείται αποτελεί κομβικό σημείο της κατοικίας και βασικό χώρο κίνησης, παρά χώρο που προορίζεται για στάση και φαγητό.

Συγκρότημα κατοικιών στο Μαρούσι, αρχιτέκτων Δ. Λουκόπουλος, μελέτη του 2002

169. Κάτοψη

Το σαλόνι και η τραπεζαρία αποτελούν αδιάσπαστη ενότητα χωρίς διαχωριστικά στοιχεία ανάμεσά τους.

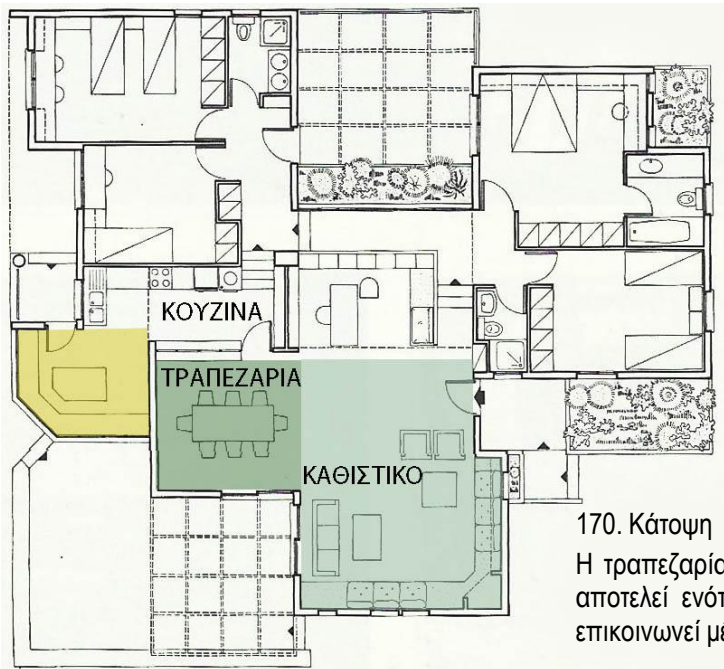

Κατοικίες στις οποίες οι χώροι υποδοχής είναι ανοιχτοί με ενιαία τραπεζαρία, σαλόνι και κουζίνα με πάγκο- μπαρ

Πλησιάζοντας προς τη δεκαετία του 1990, παρατηρείται πως το «άνοιγμα» της κουζίνας προς τους χώρους υποδοχής γίνεται ολοένα και πιο έντονο. Ήδη από τη δεκαετία του 1970, ο χώρος της τραπεζαρίας αποκτά πιο άμεση επαφή με την κουζίνα, η οποία παύει να αποτελεί ανεξάρτητο δωμάτιο.

Η επικοινωνία της κουζίνας με την τραπεζαρία μέσω του πάγκου- μπαρ που συχνά ενδείκνυται και για «πρόχειρο φαγητό» αποτελεί μια διαδεδομένη επίλυση. Ανάλογα με την επάρκεια των τετραγωνικών, ο πάγκος μπορεί να αποτελεί το μοναδικό χώρο φαγητού, πολύ συχνά, όμως, σε πιο πρόσφατα παραδείγματα κατοικιών η κύρια τραπεζαρία σχεδιάζεται ως προέκταση του πάγκου αυτού και αποτελεί αδιάσπαστη ενότητα με την κουζίνα.

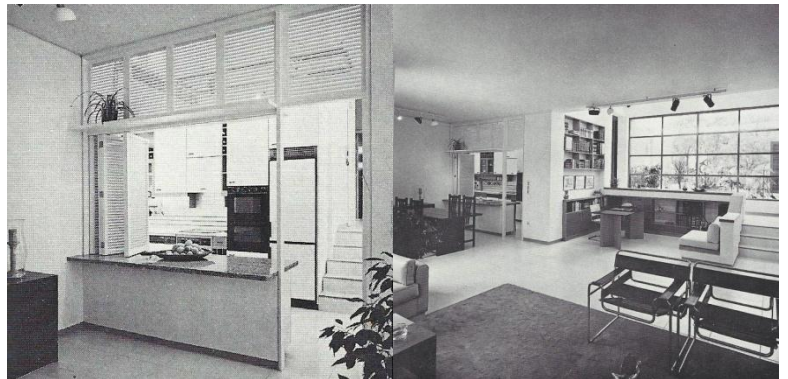
Κατοικία στην Αγία Παρασκευή, αρχιτέκτονας Ε. Γαλάνη, μελέτη του 1984

170. Κάτοψη

Η τραπεζαρία είναι οριοθετημένη ως χώρος και αποτελεί ενότητα με την κουζίνα με την οποία επικοινωνεί μέσω ανοιχτού πάγκου.

171, 172. Φωτογραφίες πάγκου κουζίνας, καθιστικού και τραπεζαρίας

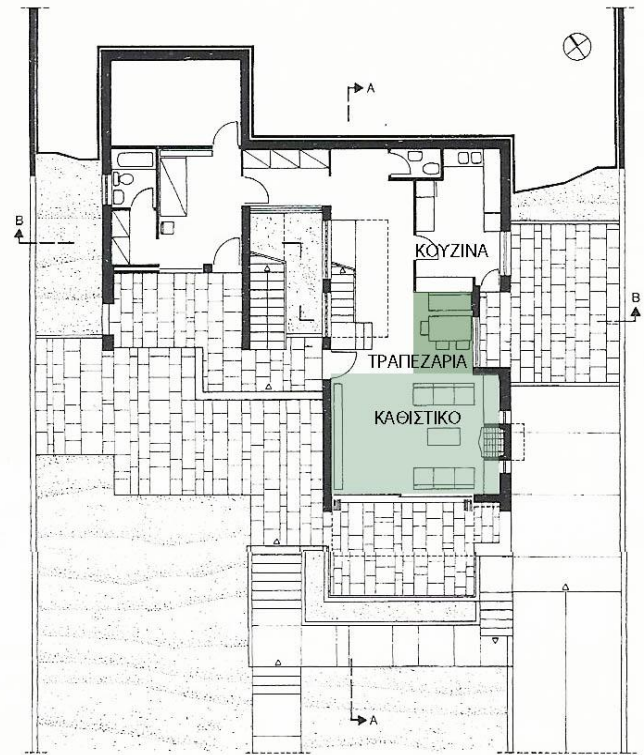

Κατοικία στον Διόνυσο, αρχιτέκτων Τ. Μπίρης,
μελέτη του 1989

173. Κάτοψη

Το καθιστικό και η τραπεζαρία βρίσκονται ενιαία σε σειρά,
Ενώ η κουζίνα διατηρεί οπτική επαφή με την τραπεζαρία
μέσω του πάγκου.

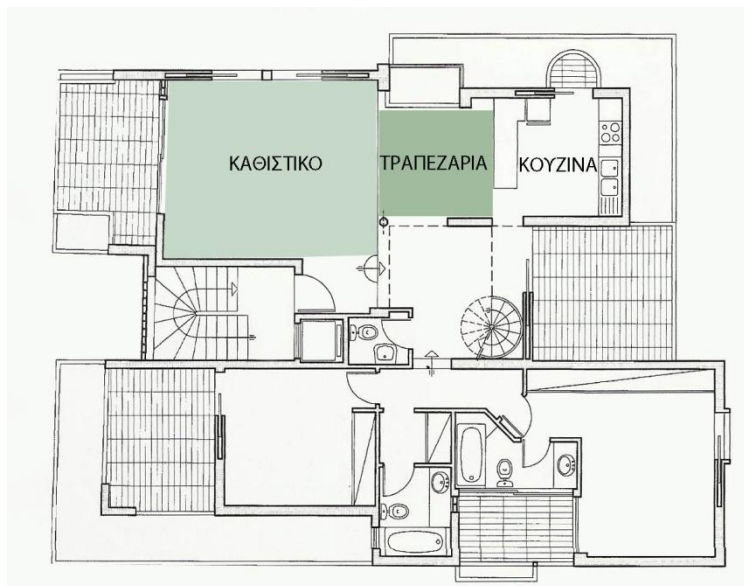
174. Φωτογραφία του χώρου.

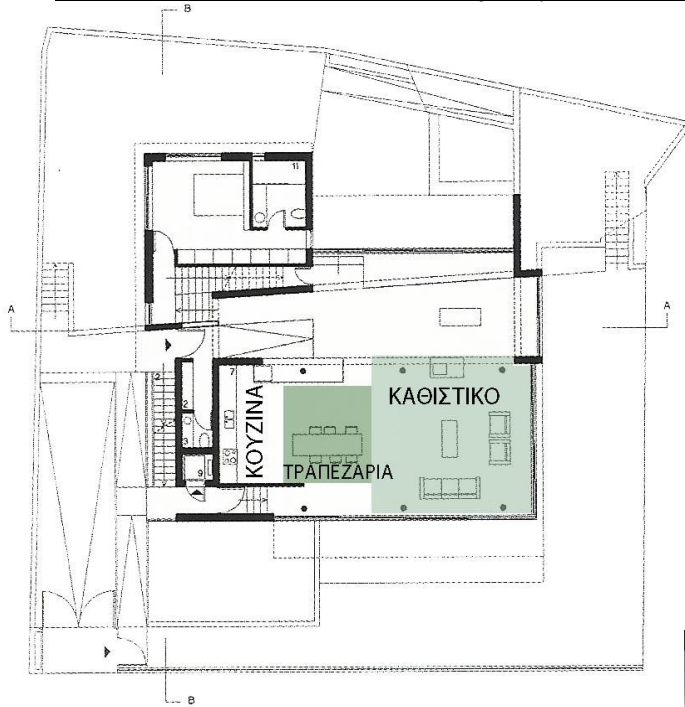
Κατοικία στη Λυκόβρυση, αρχιτέκτονας Β. Μπασκόζος, μελέτη του 1990

175. Κάτοψη

176. Φωτογραφία τραπεζαρίας-
κουζίνας

Διπλοκατοικία στον Άλιμο, αρχιτέκτονας Γ. Εξάρχου, μελέτη του 2001

177. Κάτοψη.

Ο χώρος είναι ενιαίος.

Η τραπεζαρία αποτελεί συνέχεια της κουζίνας χωρίς να υπάρχουν διαχωριστικά στοιχεία ανάμεσά τους.

178, 179. Φωτογραφίες του χώρου

180. Κάτοψη

Η τραπεζαρία φιλτράρεται οπτικά από το καθιστικό μέσω του τζακιού. Αποτελεί μία ενότητα με την κουζίνα, χωρίς ενδιάμεσα διαχωριστικά και δημιουργείται ως συνέχεια του πάγκου εργασίας.

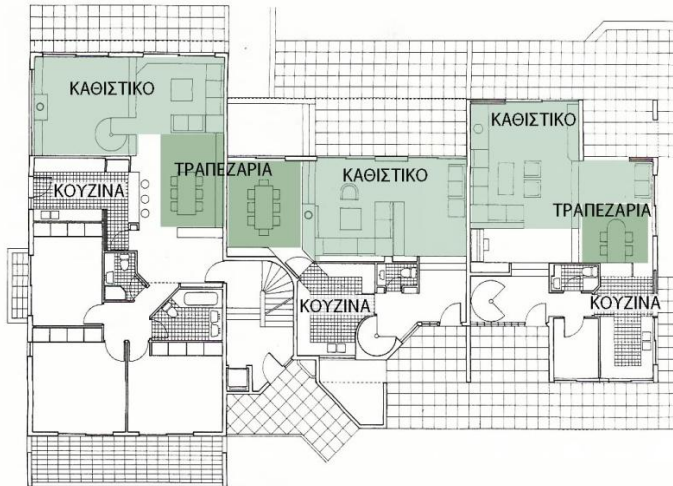
181. Η τραπεζαρία ως συνέχεια του πάγκου της κουζίνας

182. Το καθιστικό με την τραπεζαρία στο βάθος

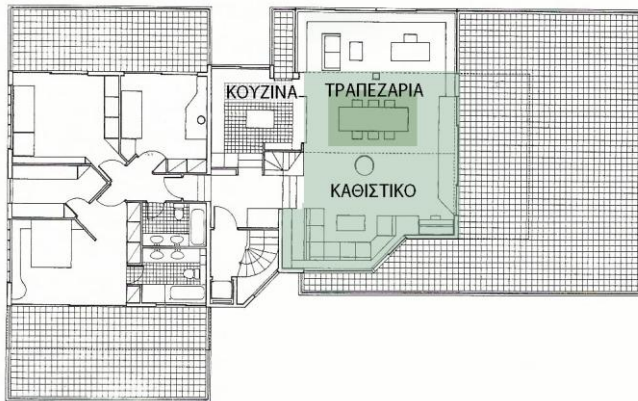
Παραδείγματα πολυκατοικιών

Πολυκατοικία στην Εκάλη, αρχιτέκτων Α. Ι. Βασιλείου, μελέτη του 1980

183. Κάτοψη ισογείου

Η τραπεζαρία βρίσκεται σε διαφορετική στάθμη από το καθιστικό και επικοινωνεί με την κουζίνα οπτικά μέσω πάγκου- μπαρ.

184. Κάτοψη β' ορόφου

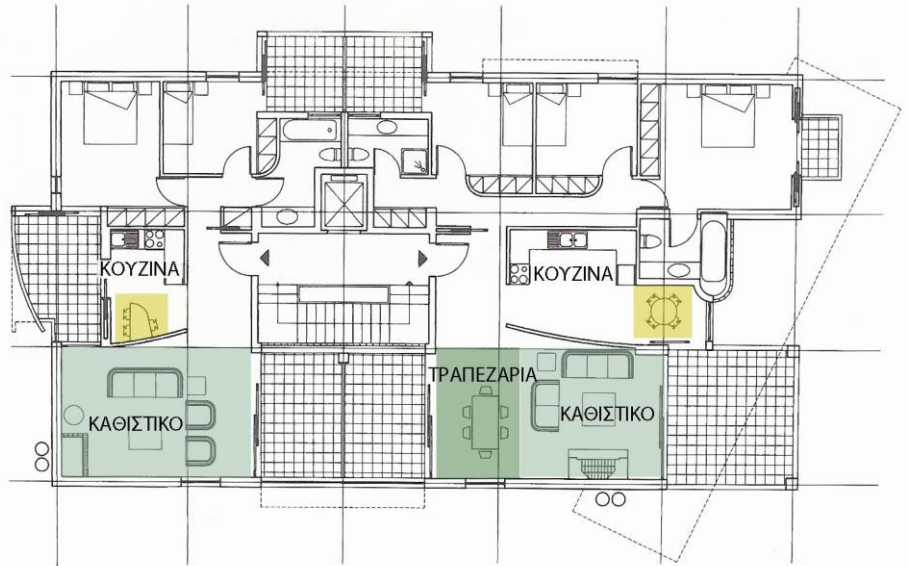
Η τραπεζαρία διαχωρίζεται από το καθιστικό μέσω του τζακιού και οριοθετείται από τις πλευρές του παταριού που την σκεπάζει

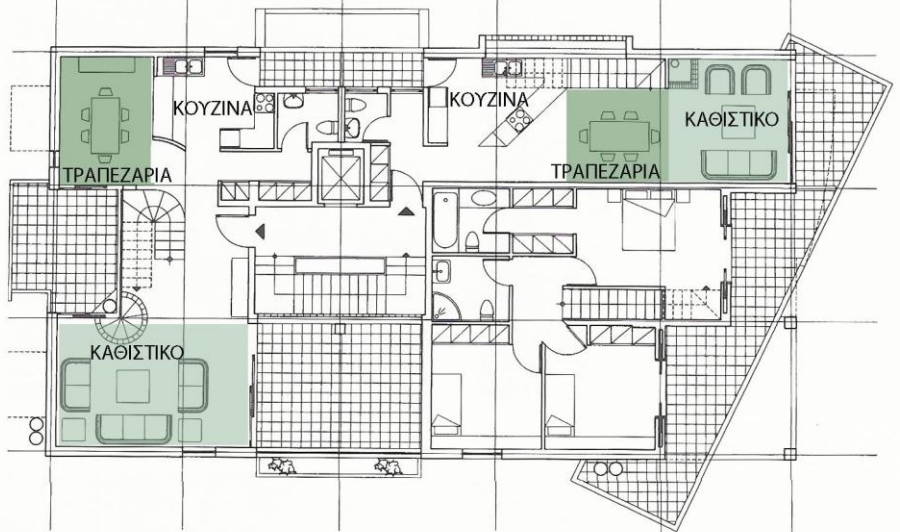
185, 186. Η τραπεζαρία του β' ορόφου

Πολυκατοικία στην Βούλα, αρχιτέκτονας Α. Κουβέλα, μελέτη του 1991

187. Κάτοψη α' και β' ορόφου
Οι χώροι υποδοχής είναι ενιαίοι
και συνεχόμενοι, ενώ η κουζίνα
διαχωρίζεται από αυτούς με
λεπτο τοιχείο.

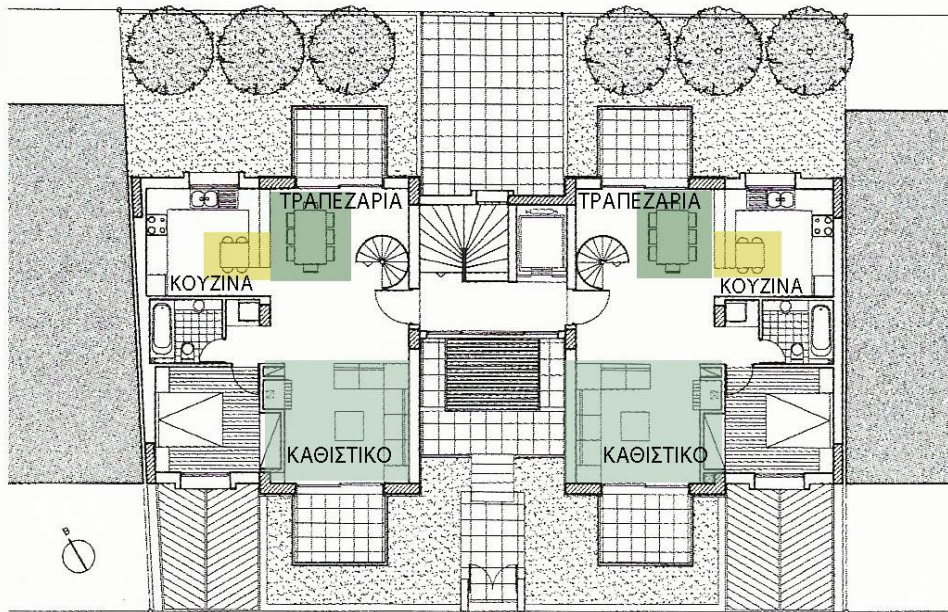

188. Κάτοψη γ' ορόφου

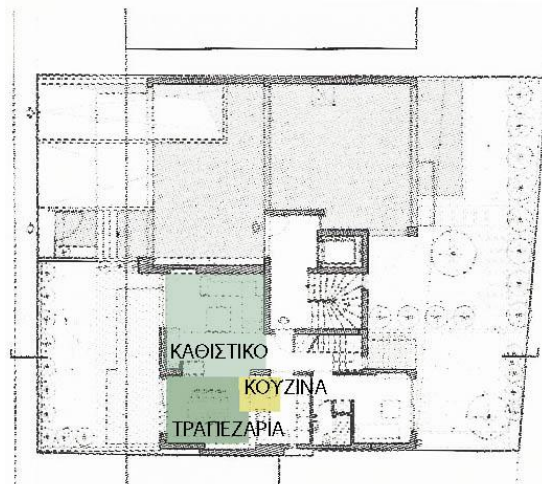
Συγκρότημα κατοικιών στο Χαλάνδρι, Αρχιτέκτων Α. Αναστασοπούλου, μελέτη του 2001

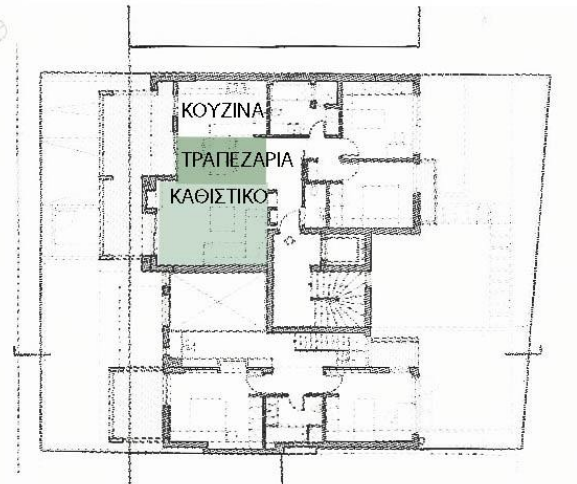
189. Κάτοψη

Η τραπεζαρία απομακρύνεται από το καθιστικό, δημιουργεί μια ενότητα με την κουζίνα με την οποία επικοινωνεί μέσω πάγκου και δευτερευουσας γωνιάς φαγητού.

Πολυκατοικία στο Νέο Ψυχικό, A2 Architects, μελέτη του 2006

190. Κάτοψη ισογείου

191. Κάτοψη α' ορόφου

192. Φωτογραφία καθιστικού- τραπεζαρίας
Το διπλο ύψος που έχει δοθεί στον χώρο του σαλονιού ανεξαρτητοποιεί τον χώρο και εντάσσει την κουζίνα με την τραπεζαρία σε μια ενότητα που επικοινωνεί μέσω του πάγκου μπαρ

193. Κάτοψη ισογείου

194. Κάτοψη γ' ορόφου

195. Κάτοψη δ' ορόφου

Συμπεράσματα

Συνοπτικά, παρατηρείται ότι πλησιάζοντας στα πιο πρόσφατα παραδείγματα κατοικιών, ο τύπος που επικρατεί είναι αυτός όπου η τραπεζαρία αποτελεί μια αδιάσπαστη ενότητα με την ανοικτή πλέον κουζίνα. Είτε αποτελεί συνέχεια του πάγκου της, είτε βρίσκεται σε συνέχεια με αυτή, τα όρια μεταξύ των δύο αυτών χώρων συχνά συγχέονται.

Η σχέση της τραπεζαρίας με το καθιστικό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Παρότι οι χώροι είναι πλέον ενιαίοι, η ελεύθερη θέαση του χώρου του φαγητού από το σαλόνι πολύ συχνά δεν είναι επιθυμητή. Προτιμάται η οπτική επαφή να περιορίζεται με την παρεμβολή κάθετων ενδιάμεσων στοιχείων, ή με τη διαφορά στάθμης ανάμεσα στους δύο χώρους. Σίγουρα η ανάγκη για ιδιωτικότητα και η προστασία της οικογενειακής ζωής, δεν έχει τη βαρύνουσα σημασία που κατείχε, ούτε μεταφράζεται πλέον στο χώρο με τον ίδιο τρόπο όπως στο παρελθόν, η ύπαρξη, όμως, αισθητικής, διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο. Η θέαση των άδειων πιάτων, μετά από ένα γεύμα, από το χώρο του καθιστικού, αλλά και η ανάγκη για

ποικιλία και απόδοση ποιότητας στο χώρο, οδηγεί στα διαφορετικά σχεδιαστικά τεχνάσματα που διαχωρίζουν το καθιστικό από την τραπεζαρία και οριοθετούν τις επιμέρους χρήσεις.

Όταν η διαφοροποίηση αυτή δεν κρίνεται απαραίτητη, οι επιμέρους χρήσεις συνυπάρχουν στον ενιαίο χώρο και η οριοθέτηση τους προκύπτει από την επίπλωση που επιλέγεται. Στα παραδείγματα διαμερισμάτων, το καθιστικό με την τραπεζαρία/πάγκο και την κουζίνα σε συνέχεια αποτελούν τη συνηθέστερη επιλύση που επιτρέπει στο χώρο να παραμένει ανοικτός ακόμα και όταν δεν υπάρχει επάρκεια τετραγωνικών.

Αντί επιλόγου

Συνολικά, από τη μελέτη του χώρου της τραπεζαρίας στην ελληνική κοινωνία κατά το παραπάνω χρονικό διάστημα, παρατηρείται ότι αποτελεί χώρο ζωτικής σημασίας μέσα στην κατοικία, που εξυπηρετεί τις ιδιωτικές καθημερινές ανάγκες της οικογένειας και ταυτόχρονα φιλοξενεί τις δημόσιες συναναστροφές αίγλης και οικονομικής επίδειξης. Είναι την ίδια στιγμή ένας οικογενειακός χώρος και ένας χώρος υποδοχής και ανάλογα με την σπουδαιότητα που προσδίδεται στον ένα ή στον άλλο ρόλο διαφοροποιείται η αρχιτεκτονική του αντιμετώπιση. Καθόλη αυτή την περίοδο το οικογενειακό τραπέζι ή μη, αποτελεί μία πολύ σημαντική πηγή κοινωνικότητας που είναι αναγκαία στο ελληνικό νοικοκυριό και διατηρείται αναλλοίωτη.

Το πρώτο στοιχείο που παρατηρείται είναι πως στην αγροτική-παραδοσιακή κοινωνία, η τραπεζαρία δεν παρουσιάζεται ως ένα σχεδιασμένο δωμάτιο στην κύρια κατοικία, αλλά αποτελεί τμήμα των βοηθητικών χώρων. Η έννοια της τραπεζαρίας γίνεται αντιληπτή από την ύπαρξη του τραπεζιού και διαμορφώνεται από την ανάγκη της οικογένειας για συνεύρεση γύρω από μια κοινή εστία. Η συγκέντρωση των μελών δημιουργεί την οικογενειακή ενότητα, στοιχείο που προσδίδει στην τραπεζαρία τον συμβολικό της χαρακτήρα. Είναι το κεντρικό σημείο που ορίζει την καθημερινή λειτουργία του νοικοκυριού και όλα διαδραματίζονται γύρω από αυτό.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μετάβαση από το παραδοσιακό αυτό μοντέλο στην «αστική» τραπεζαρία. Τα γερμανικά πρότυπα και οι νέες κοινωνικές συνθήκες που αναπτύχθηκαν, δημιούργησαν την ανάγκη για κοινωνική προβολή και επίδειξη ισχύος. Η διαμόρφωση του χώρου της κατοικίας, προσπαθώντας να προσαρμοστεί στις νέες ανάγκες, είχε ως επακόλουθο η τραπεζαρία να μεταφερθεί στους χώρους υποδοχής αφού η πρόσκληση σε γεύμα αποτελεί βασικό δείγμα φιλοξενίας, η οποία διαμορφώνει το γόητρο του οικοδεσπότη. Αρχιτεκτονικά, η μετάβαση αυτή εκφράστηκε από έναν αόριστο και «πρόχειρο» χώρο που φιλοξενούσε την τραπεζαρία, σε ένα αυστηρά σχεδιασμένο και ορισμένο δωμάτιο, όπως όριζαν τα κλασικιστικά πρότυπα της εποχής.

Ο χώρος της τραπεζαρίας θα αποκτήσει το σημαντικότερο ρόλο στη δομή της κατοικίας κατά την πρώτη περίοδο του μεσοπολέμου, με την εισαγωγή των γαλλικών επιρροών. Πρόκειται πλέον για μια αίθουσα με πολλαπλούς ρόλους, καθώς είναι, την ίδια στιγμή, χώρος ιδιωτικός αλλά και κοινωνικότητας. «Το γεύμα γίνεται μια πολύ σημαντική στιγμή κοινωνικότητας, είτε είναι οικογενειακό είτε όχι. Οι συγγραφείς των οδηγιών καλής συμπεριφοράς είναι πολύ ανήσυχοι σχετικά με τη θέση αυτού του δωματίου στο διαμέρισμα. Έχει, στην ουσία, μια διφορούμενη θέση, ιδιωτικό ή κοινό»

ανάλογα με τη χρονική στιγμή, και οι απόψεις δίστανται σχετικά με τη σύνδεσή της από τη μια με την κουζίνα, από την άλλη με τους υπόλοιπους χώρους υποδοχής.»²⁸

Μέσα από τη μελέτη των κατόψεων της περιόδου παρατηρείται ορθολογικότερη επικοινωνία των χώρων σε σύγκριση με παλαιότερες μορφές. «Είναι από τους πιο σημαντικούς χώρους του σπιτιού και όχι απλά μια τραπεζαρία. Προκειμένου να επιτελεί το σκοπό της, δεν αρκεί μόνο να έχει τοποθετηθεί κατάλληλα, αλλά και να έχει τέτοια διαρρύθμιση ώστε να επικοινωνεί άμεσα με το σαλόνι αλλά και να υπάρχει εύκολη πρόσβαση προς την κουζίνα και το χώρο αποθήκευσης των τροφίμων.»²⁹ Στα παραδείγματα που εξετάστηκαν ο χώρος της τραπεζαρίας τοποθετείται σε συνέχεια με το σαλόνι στην κύρια πρόσοψη της κατοικίας και ταυτόχρονα επικοινωνεί με την κουζίνα μέσω ενδιάμεσου χώρου (office) ο οποίος προορίζεται για το σερβίρισμα του φαγητού. Παράλληλα το ενδιαφέρον που δίνεται τόσο στο σχεδιασμό του χώρου όσο και στην επίπλωσή του, με μεγαλύτερη έμφαση από ότι στο σαλόνι, υπερτονίζει τον δημόσιο χαρακτήρα του.

Το τέλος της περιόδου του μεσοπολέμου σηματοδοτείται από τη μεγαλύτερη αλλαγή στο χώρο της τραπεζαρίας σε αρχιτεκτονικό επίπεδο λόγω της εισαγωγής των νεωτερικών πρότυπων. Τα τελευταία οδήγησαν στην απλούστευση των κατόψεων αποφορτίζοντας την κατοικία από βαριά στοιχεία, όπως οι συμπαγείς τοίχοι και τα αυστηρά περιγράμματα, με αποτέλεσμα το «άνοιγμα» του χώρου. Η τραπεζαρία διαμορφώνεται με κριτήριο τη λειτουργικότητα και την άνεση, καθώς η ανάγκη για ιδιωτικότητα τείνει να περιοριστεί. Απώροια αυτού είναι η δημιουργία του σύγχρονου ενιαίου «καθημερινού», σύμφωνα με το πρότυπο του αμερικάνικου «living-room».

Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η αλλαγή αυτή δεν εξελίσσεται ταυτόχρονα στους δύο τύπους κατοίκησης. Στη μονοκατοικία, η επάρκεια του χώρου και η οικονομική άνεση των ιδιοκτητών δίνουν περισσότερα περιθώρια για μεγαλύτερη ελευθερία πειραματισμού των αρχιτεκτόνων. Αντίθετα, σε κατασκευές πολυκατοικιών, η ανάγκη για εύκολη και οικονομική στέγαση μεγάλης μερίδας πληθυσμού καθώς και η δυσκολία αφομίωσης των νεωτερικών προτύπων από την πλειοψηφία των ελλήνων αστών, οδηγεί στην τυποποίηση και επανάληψη αναχρονιστικών αρχιτεκτονικών επιλύσεων. Παρά την αργή προσαρμογή του αμερικάνικου living room, η μορφή του ενιαίου καθημερινού αποτελεί την σημαντικότερη αλλαγή στο χώρο της τραπεζαρίας και καθιερώνεται ως αρχιτεκτονική επίλυση μεταπολεμικά μέχρι και σήμερα.

---

²⁸ Monique Elleb avec Anne Debarre "L' invention de l' habitation modern, Paris 1880- 1914" σελ. 108.

²⁹ Monique Elleb, ο.π. σελ. 106.

Μεταπολεμικά, κύριο στοιχείο που χαρακτηρίζει την ελληνική κατασκευή μέχρι και την σύγχρονη εποχή αποτελεί η τυποποιημένη ανοικοδόμηση και η αντιπαροχή. Παρά το γεγονός αυτό, κατά τις πρώτες δεκαετίες παρατηρούνται αρχιτεκτονικές δράσεις οι οποίες είναι πολύ αξιόλογες και νεωτερικές. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αρχιτεκτονικών δειγμάτων είναι ο πειραματισμός πάνω στην ελεύθερη κάτοψη, με αποτέλεσμα η λειτουργία της τραπεζαρίας να διαφοροποιείται από τον υπόλοιπο ενιαίο χώρο με ποικίλλα τεχνάσματα. Βέβαια οι δράσεις αυτές είναι περιορισμένες και απευθύνονται σε ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Ο ενιαίος χώρος του καθημερινού τυποποιήθηκε με αποτέλεσμα να μη δίνεται σημασία στην ποιότητα του χώρου και ο ρόλος της τραπεζαρίας να αποδυναμωθεί πλήρως.

Ως αρχιτεκτονική αντιμετώπιση, ενώ κάλυπτε τους κώδικες συμπεριφοράς του παρελθόντος, στη σύγχρονη εποχή δεν ανταποκρίνεται στο νέο τρόπο ζωής, αφού εύκολα διαπιστώνεται πως η παλαιότερη χρήση της τραπεζαρίας όπου καθόταν τελετουργικά όλη η οικογένεια, έχει εκλείψει. Σήμερα, σχεδόν ολοκληρωτικά έχει χάσει την αυτοτέλειά της και διαφαίνεται καθαρά η υποβάθμισή της σε ένα τραπέζι στον ευρύτερο χώρο του καθιστικού, που χρησιμοποιείται σε εξεχουσες περιστάσεις ελάχιστες φορές το χρόνο.

Ένας βασικός παράγοντας που περιόρισε σημαντικά τη χρήση της τραπεζαρίας από τα τέλη της δεκαετίας του '70 και μετά, είναι τα διαφορετικά και ακατάστατα ωράρια εργασίας των μελών της οικογένειας. Η δυσκολία σύναξης των διάφορων ηλικιακών ομάδων μία κοινή ώρα στο σπίτι το μεσημέρι και το βράδυ, οδήγησε στην αναζήτηση μικρότερου και πιο οικείου χώρου φαγητού. Συχνά ο χώρος της τραπεζαρίας και η επίπλωσή του, (ειδικά όταν προορίζεται για πολλά άτομα), ενδέχεται να αποπνέει ένα βαρύ, μη φιλικό κλίμα που εντείνει το αίσθημα της μοναξιάς. Αποτέλεσμα αυτού, είναι το γεύμα να μεταφερθεί σε ανεπίσημο τραπέζι στην κουζίνα και αργότερα στο σαλόνι.

Ο γιγαντισμός της Αθήνας, η έλλειψη χρόνου μετακίνησης και τα σπαστά ωράρια, οδήγησαν στην κατανάλωση γρήγορων και μικρότερων γευμάτων εκτός σπιτιού, σε μαγειρία που δημιουργήθηκαν και εξαπλώθηκαν στο κέντρο της πόλης, με σκοπό την διευκόλυνση των εργαζομένων. Ένα ακόμη πλεονέκτημα σε αυτή την επιλογή, είναι η συντροφιά των συναδέλφων που τη συνοδεύει, αποφεύγοντας έτσι, τη μοναξιά μίας άδειας κατοικίας.

Η μείωση των μελών της σημερινής οικογένειας αποτελεί σημαντικό καταλύτη της εξαφάνισης του χώρου της τραπεζαρίας σε σχέση με το παρελθόν. Στα παλαιότερα χρόνια η οικογένεια ήταν κατά κανόνα πατριαρχική, δηλαδή ο άνδρας ήταν ο αρχηγός της οικογένειας. Σε αυτό το μοντέλο το πλήθος των ατόμων που απαρτίζουν την οικογένεια και κατοικούν σε κοινό σπίτι είναι μεγάλο, διότι περιλαμβάνονται και συγγενείς δεύτερου βαθμού, όπως οι παππούδες και οι γιαγιάδες. Στις περιπτώσεις αυτές ο χώρος και το έπιπλο της τραπεζαρίας, πρέπει να καταλαμβάνουν ένα σεβαστό μέγεθος στην κατοικία, με σκοπό την κάλυψη των αναγκών της πολυπληθούς οικογένειας.

Η σημερινή ελληνική οικογένεια είναι κυρίως πυρηνικής μορφής (γονείς-παιδιά) και σε κάποιες περιπτώσεις μονογονεϊκή (γονιός-παιδιά), ενώ τα ηλικιωμένα άτομα (παππούς-γιαγιά), απομακρύνονται όλο και περισσότερο από το ίδιο σπίτι. Αποτέλεσμα αυτού, είναι οι χώροι που χρειάζονται για την κάλυψη των αναγκών να περιορίζονται σε τετραγωνικά. Τα τυποποιημένα διαμερίσματα και η μείωση των τετραγωνικών, καθιστούν την τραπεζαρία ένα έπιπλο στο σαλόνι, όταν και αν υπάρχει περίσσεια χώρου για να τοποθετηθεί, που δεν χρησιμοποιείται παρά μόνο σε επίσημες εκδηλώσεις ελάχιστες φορές το χρόνο. Ακόμη, η εξέλιξη της θέσης της γυναίκας στον εργασιακό χώρο, καθώς και τα σύγχρονα πρότυπα εμφάνισης και γοήτρου, οδήγησαν στη μείωση του χρόνου και ενδιαφέροντός για την προετοιμασία του φαγητού και του τραπεζιού, σε αντίθεση με τις πατριαρχικές οικογένειες που μέσα από αυτή τη διεργασία αποκτούσε κύρος και καταξίωση.

Ο τελευταίος και βασικότερος παράγοντας που αποδυνάμωσε την ιερότητα της σύναξης της οικογένειας γύρω από το επίσημο τραπέζι, είναι η μεγάλη εξέλιξη της τεχνολογίας(σε συνδυασμό με την αλόγιστη χρήση της) και η ευρεία εξαπλώση των ηλεκτρονικών εφευρέσεων στις κατοικίες των ελληνικών νοικοκυριών. Πρώτα το μικρό ραδιοφωνάκι στην κουζίνα, αργότερα η τηλεόραση και ο υπολογιστής στο σαλόνι και σε κάθε δωμάτιο, δημιούργησαν τη νέα «εστία» συγκέντρωσης της οικογένειας. Οι άνθρωποι έχουν χάσει προ πολλού την αντικριστή σχέση που επιτρέπει η τραπεζαρία, όπου τα πρόσωπα αποτελούν την εικόνα και φέρουν τον λόγο. Στο μοντέρνο καθιστικό η εικόνα και ο λόγος προέρχονται από μια τεχνητή πηγή, την τηλεόραση ή τον υπολογιστή, όπου καμία ανάγκη για αντίκρισμα μεταξύ των παρακαθημένων δεν επιβάλλεται. Όλοι προσανατολισμένοι στην οθόνη, όπως το κοινό ενός θεάτρου, νωχελικά καθισμένοι στους καναπέδες, διατηρούνται σχεδόν αόρατοι μεταξύ τους και ο παραγωγικός διάλογος αντικαθίσταται από την σιωπηλή αποχαύνωση σε μία ανούσια σειρά κινούμενων εικόνων.

Εν κατακλείδι, στο χρονικό πλαίσιο που εξετάζεται, δεν εντοπίζονται κοινά στοιχεία στο σχεδιασμό του χώρου της τραπεζαρίας καθώς έχει υποστεί σημαντικές μεταβολές. Το μόνο κοινό χαρακτηριστικό που συνδέει τις διάφορες επιλύσεις του, μετά την παραδοσιακή κατοικία, είναι η ένταξή του στους χώρους υποδοχής και η σύνδεσή του με αυτούς. Ο μοναδικός κοινός παρονομαστής κάτω από τον οποίο συνδέονται όλες οι διαφορετικές αρχιτεκτονικές εκφράσεις της τραπεζαρίας, αποτελεί το πνεύμα της φιλοξενίας και της οικειότητας. Η τραπεζαρία είναι ο κύριος χώρος που πραγματοποιούνται γεύματα κοινωνικής συναναστροφής και τα άτομα που τον απαρτίζουν ανταλλάσσουν ιδέες και απόψεις ενθαρρύνοντας το διάλογο και την επικοινωνία. . Σε μία τέτοια συνάθροιση η τραπεζαρία γίνεται ο ζυγός των διαπροσωπικών σχέσεων, ο χώρος φωτογράφισης της παρέας, αλλά και το αποκλειστικό σκηνικό της οικιακής απόλαυσης.

“Στον οριζόντιο αυτόν μαυροπίνακα εξετάζονται σταθερά οι συμβάσεις μεταξύ του οικοδεσπότη και του φιλοξενουμένου, ο «γονικός έλεγχος», οι τυπικές σχέσεις μεταξύ κατανάλωσης και φαγητού, τα αντικείμενα και οι δράσεις πάνω στην επιφάνεια (του τραπεζιού) καθώς και οι «άνομες» σχέσεις κάτω από αυτό... Ένα τέτοιο «αντίκρισμα» ατόμων δεν μπορεί πια να καταγραφεί στο καθιστικό.”

(Μέμος Φιλιππίδης, άρθρο στην εφημερίδα το Βήμα: Η κουλτούρα της τραπεζαρίας, δημοσίευση το 2000)

Βιβλιογραφία

Βρυχέα, Άννη «Κατοίκιση και Κατοικία: Διευρευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.

Δεληγιαννίδης, Γ. Κων/νος «Η περιγραφή του χώρου της κατοικίας στην Ελλάδα του 1950- 70 σύμφωνα με τα μικρομεσαία πρότυπα όπως τα κατέγραψε και πρόβαλε ο ελληνικός κινηματογράφος» διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Αθήνα 2001.

Δημητσάντου- Κρεμέζη, Αικατερίνη «Το καμαρόσπιτο της Αττικής, προέλευση και αντιστοιχίες μιας βασικής αρχιτεκτονικής ιδιοτυπίας», Αθήνα 1986.

Elleb, Monique avec Anne Debarre «L' Invention de l' habitation moderne, Paris 1880-1914», A.A.M. / HAZAN, 1995

Κωνσταντινίδης, Άρης , «Τα παλιά αθηναϊκά σπίτια», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2011.

Κωτσάκη, Αμαλία «Αλέξανδρος Νικολούδης 1874-1944, Αρχιτεκτονικά οράματα, Πολιτικές χειρονομίες», Ποταμός 2007.

Μαρμαράς, Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας» Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ 1991

Μαρμαράς Εμμανουήλ, Φεσσά Ελένη « 12 Έλληνες αρχιτέκτονες του μεσοπολέμου» Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2005

Μπίρης Η. Κώστας «Αι Αθήναι 1830- 1966 από του 19^{ου} εις τον 20^ο αιώνα» εκδόσεις Μέλισσα 1996.

Μπίρης Γ Μάνος « Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925» εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 2003

Ρούσση, Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία» διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Αθήνα 2011.

Φιλιππίδης, Δημήτρης «Μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα» εκδόσεις Μέλισσα Αθήνα 2001.

Άρθρα- Περιοδικά

Αρχιτεκτονικά Θέματα 1967-2013.

Θέματα Χώρου και Τεχνών 1970-2013

Αρχιτεκτονική 1966-1967

Φιλιππίδης Μέμος «Η κουλτούρα της τραπεζαρίας», άρθρο από την εφημερίδα

«Το Βήμα»,2000

Διαδουκτιακές πηγές

<http://www.nma.gr/>

<http://www.eie.gr/>

<http://i-rena.blogspot.gr/>

<http://domesindex.com/>

<http://www.greekarchitects.gr/>

<http://www.archisearch.gr/>

Πηγές εικόνων

- 1,2. Αικατερίνη Δημητσάντου-Κρεμέζη, «Το καμαρόσπιτο της Απτικής», Αθήνα 1986, Πίνακας II₁ σελ.28
3. Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, ο.π., Πίνακας III₃, σελ. 34
- 4,5. Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, ο.π., Πίνακας III₂, σελ. 29.
- 6,7. Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, ο.π., Πίνακας V₇ και εικόνα 61β αντίστοιχα, σελ. 84.
- 8,9. Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, ο.π., Πίνακας XII₄ , σελ. 188.
- 10, 11. Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925» εικόνα 8, σελ. 43
- 12,13,14. Άρης Κωνσταντινίδης, « Τα παλιά Αθηναϊκά σπίτια», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 1950, σελ .12, 13.
- 15,16. Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925» εικόνα 8, σελ. 43
- 17,18. Άρης Κωνσταντινίδης, «Τα παλιά Αθηναϊκά σπίτια», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 1950, σελ .34, 35.
19. Αναστάσιος Ποτρελάνος, «Ιλίου Μέλαθρον. Η οικία του Ερρίκου Σλήμαν, ένα έργο του Ερνέστου Τσίλλερ», σελ. 456
20. Η τραπεζαρία της οικίας Σλήμαν διαδικτυακή πηγη: <http://www.nma.gr/>
21. Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925» εικόνα 29, σελ. 58
- 22, 23. Μάνος Γ. Μπίρης, ο.π., εικόνα 32, σελ. 60
- 24, 25. Μάνος Γ. Μπίρης, ο.π., εικόνες 42-43 αντίστοιχα, σελ. 70.
- 26, 27. Μάνος Γ. Μπίρης, ο.π., εικόνες 50-51 αντίστοιχα, σελ. 78.
- 28, 29. Μάνος Γ. Μπίρης, ο.π., εικόνες 70-71 αντίστοιχα, σελ. 91.
- 30, 31. Μάνος Γ. Μπίρης, ο.π., εικόνες 59-60 αντίστοιχα, σελ. 85.
- 32, 33. Μάνος Γ. Μπίρης, ο.π., εικόνες 62-63 αντίστοιχα, σελ. 87.
34. Αμαλία Κωτσάκη «Αλέξανδρος Νικολούδης, 1873- 1944 Αρχιτεκτονικά Οράματα, πολιτικές χειρονομίες», εικόνα 206α, σελ.173
35. Monique Elleb avec Anne Debarre “ L’invention de l’habitation modern Paris 1880-1914”, εικόνα σελ. 98
36. Αμαλία Κωτσάκη «Αλέξανδρος Νικολούδης, 1873- 1944 Αρχιτεκτονικά Οράματα, πολιτικές χειρονομίες», εικόνα 239, σελ.192
37. Monique Elleb avec Anne Debarre “ L’invention de l’habitation modern Paris 1880-1914”, εικόνα σελ. 78
38. Μάνος Γ Μπίρης «Αρχιτεκτονική του 20^{ου} Αιώνα, Ελλάδα», Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, σ. 123

39. Βάσω Ρούσση, διδακτορική διατριβή «Η κατοικία του Μεσοπολέμου» Κ.36.Β.
40. Βάσω Ρούσση, ο.π., Κ.39.Α.
- 41, 42. Φωτογραφίες εσωτερικού, διαδυκτιακή πηγή <http://www.eie.gr/>.
43. Ελένη Φεσσά- Εμμανουήλ. «Δημήτριος Φωτιάδης, 12 Έλληνες του Μεσοπολέμου», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2005, σελ. 148.
44. Βάσω Ρούσση, διδακτορική διατριβή «Η κατοικία του Μεσοπολέμου» Κ.176.
45. Βάσω Ρούσση, ο.π. Κ.41.
46. Μανόλης Β. Μαρμαράς « Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας» , Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σχέδιο 1, σελ.254.
47. Μανόλης Β. Μαρμαράς ο.π., σχέδιο 2, σελ.255.
48. Μανόλης Β. Μαρμαράς ο.π., σχέδιο 3, σελ.256.
49. Μανόλης Β. Μαρμαράς ο.π., 1991, σχέδιο 4, σελ.257.
50. Βάσω Ρούσση, διδακτορική διατριβή «Η κατοικία του Μεσοπολέμου» Κ.157.
51. Βάσω Ρούσση, ο.π. Κ.140.
52. Βάσω Ρούσση, ο.π. Κ.207.
- 53, 54. Βάσω Ρούσση, ο.π. Κ.193.
55. Βάσω Ρούσση, ο.π. Κ.204.
56. P. Bernini “ W. Gropius”, σελ. 51
57. Σαχανά Χρ., Στεφανίδου Αιμ., Τσιτιρίδου Σ., Σαμουηλίδου Αλ. « Ο αρχιτέκτονας Θουκιδίδης Π. Βαλεντής» σελ. 175, 177.
- 58, 59. Leuthhauser Gabriele, Peter Gossel, “Funtional Architectur- the International Style 1925-1940” , σελ. 96-97.
- 60, 61. Βάσω Ρούσση, ο.π. Κ.165.
62. Άρης Κωνσταντινίδης, Μελέτες + Κατασκευές, 1981, σελ. 17.
63. Κώστας Η. Μπίρης «Αι Αθήναι, από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα», εκδόσεις Μέλισσα 1995, σελ.295.
64. Μανόλης Β. Μαρμαράς « Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας» , Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σχέδιο 8, σελ.261.
65. Μανόλης Β. Μαρμαράς ο.π., σχέδιο 11, σελ.264.
66. Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα» , τεύχος 12, 1978, σελ. 127.
67. «Αρχιτεκτονικά Θέματα», ο.π., σελ 129.
- 68, 69. Βάσω Ρούσση, ο.π. Κ.115 Α.
- 70,71. Διαδυκτιακή πηγή <http://i-rena.blogspot.gr/>.
72. Διδακτορική διατριβή ΕΜΠ «Η περιγραφή του χώρου της κατοικίας στην Ελλάδα 1950-70, σύμφωνα με τα μικρομεσαία αστικά πρότυπα, όπως τα κατέγραψε και πρόβαλε ο ελληνικός κινηματογράφος», Κωνσταντίνος Γ. Δεληγιαννίδης, Αθήνα 2001, σελ. 183.
- 73,74. Διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, ο.π., σελ. 190.
75. Διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, ο.π., σελ. 248.
76. Διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, ο.π., σελ. 256.
77. Διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, ο.π., σελ. 319.

- 78, 79. Διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, ο.π., σελ. 326.
80. Διαδικτυακή πηγή <http://www.archisearch.gr/article/272/the-contemporary-ruin--a-manifesto---architect-andreas-angelidakis.htm>⁸¹
- 82, 83. Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 5, 1971, σελ. 133- 134.
84. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1974, σελ. 59.
85. Περιοδικό «Αρχιτεκτονική», 1967, σελ. 95.
86. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1975, σελ. 53.
87. Διαδικτυακή πηγή <http://domesindex.com/>
- 88, 89, 90. Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 3, 1969, σελ. 242- 243.
- 91, 92. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1975, σελ. 140- 141.
93. Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 9, 1978, σελ. 152.
94. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1979, σελ. 109.
- 95, 96, 97. Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 1, 1967, σελ. 162.
98. Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 1, 1967, σελ. 163.
- 99, 100. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1971, σελ. 69-70.
- 101, 102. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1973, σελ. 19..
103. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1973, σελ. 71.
- 104, 105, 106. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1967, σελ. 51.
107. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1977, σελ. 58.
108. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1977, σελ. 86
- 109, 110. Περιοδικό «Αρχιτεκτονική», 1966, σελ. 54.
111. Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 2, 1968, σελ. 140.
- 112, 113. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1976, σελ. 37- 38.
- 114, 115. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1976, σελ. 76.
116. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1976, σελ. 99.
- 117, 118. Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 2, 1968, σελ. 160.
- 119, 120. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1974, σελ. 75-76.
- 121,128. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1977, σελ. 64-70.
- 129, 130. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1974, σελ. 20.
- 131, 132. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1976, σελ. 54.
- 133, 134. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1977, σελ. 97.
- 135,136. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 19, έτος 1988, σελ. 98
- 137, 138. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 23, έτος 1992, σελ. 120-121.
- 139, 140. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 37, έτος 2006, σελ. 122.
141. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 16, έτος 1985, σελ. 91.
- 142, 143. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 32, έτος 2001, σελ. 55.
144. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 41, έτος 2010, σελ. 110.
- 145, 146. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τευχος 14, έτος 1983, σελ. 97.
- 147,148. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 14, έτος 1983, σελ. 86

149, 150. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 16, έτος 1985, σελ. 111.
151, 152. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 36, έτος 2005, σελ. 147, 148.
153, 154. 155. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 39, έτος 2008, σελ. 142, 143.
156. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 44, έτος 2013, σελ. 90.
157, 158. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 43, έτος 2012, σελ. 26.
159. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», », τεύχος 13, έτος 1982 , σελ. 103.
160. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 36, έτος 2005, σελ. 160.
161, 162, 163, 164. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 40, έτος 2009, σελ. 98, 99.
165, 166. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 42, έτος 2011, σελ. 146, 147.
167. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 26, έτος 1995, σελ. 86.
168. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 33, έτος 2002, σελ. 69, 70
169. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 40, έτος 2009, σελ. 143.
170, 171, 172. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 12, έτος 1981, σελ. 127, 128.
173, 174. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 31, έτος 2000, σελ. 82.
175, 176. Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 30, έτος 1999, σελ. 120, 121.
177, 178, 179. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 37, έτος 2006, σελ. 101, 102.
180, 181, 182. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 39, έτος 2009, σελ. 126, 127.
183- 186. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 15, έτος 1984, σελ. 140, 141.
187, 188. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 29, έτος 1998, σελ. 136.
189. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 35, έτος 2004, σελ. 162.
190- 192. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 44, έτος 2013, σελ. 112, 113.
193-195. Περιοδικό « Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 44, έτος 2013, σελ. 119.